

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРІНЦІЛЕНКО В'ЯЧЕСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ У АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ
ПРАВОВІДНОСИНАХ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.С. Крінціленко

Науковий керівник – **Дубинський Олег Юрійович**,
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Крінціленко В.С. Принцип розумності у адміністративно-процесуальних правовідносинах. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

Дисертаційна робота є однією із перших наукових робіт, присвячених комплексному аналізу теоретико-правових та практичних аспектів реалізації принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин, їх характеристика та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення його правового забезпечення та функціонування. Наукова новизна отриманих результатів розкривається у висновках та рекомендаціях, які відображають науковий доробок здобувача:

вперше:

- обґрунтовано, що до критеріїв оцінки досягнення реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах необхідно віднести: критерій пропорційності; критерій досягнення справедливості у справі;

- на основі здійсненого дослідження обґрунтовано доцільність відходу від вузького підходу до застосування принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносин, коли відбувається його застосування виключно в розрізі тлумачення оперативності та своєчасності врегулювання адміністративних справ, і запровадження його широкого розуміння як загального регулятора, що може бути реалізовано шляхом внесення змін до Закону України «Про адміністративну процедуру», Закону України «Про правотворчу діяльність», до Кодексу адміністративного судочинства України;

– обґрунтовано, що окремим напрямом удосконалення правового регулювання реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах доцільно визнати необхідність розробки та прийняття окремого закону про організаційно-правові засади електронної юстиції в Україні, до окремого розділу якого мають увійти правові засади реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах в процесі організації застосування електронного адміністративного судочинства;

удосконалено:

– наукові положення, що розуміння принципу розумності є тим відображенням структурного побудови джерел права, що є важливою характеристикою соціального розвитку, але при цьому і є тим базисом, на якому формуються уявлення про закономірності побудови та функціонального призначення того чи іншого нормативного чи управлінського інструменту;

– аргументація, що реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях знаходить свій вираз у систематичності, прозорості та об'єктивності, профілактиці, взаємної відповідальності сторін контрольно-наглядової діяльності, ефективності, гнучкості, реальності та об'єктивності;

дістали подальшого розвитку:

– розуміння, що цінність застосування принципу розумності як регулятора адміністративно-процесуальних правовідносин полягає у його здатності надати суспільним відносинам людського виміру, а тому повною мірою запровадити антропологічний підхід до дослідження суспільно-політичних та правових явищ реальності

– положення, що прояви принципу розумності залежать: від характеру адміністративно-процесуальних правовідносин, що відображують як їх суб'єктивне їх сприйняття, так і об'єктивні взаємозв'язки, що існують між їх учасниками; від їх функціонального змісту, що відображується у

специфіці регулювання дозвільно-ліцензійних адміністративних процедур, адміністративно-судочинних правовідносин, адміністративно-деліктних проваджень та контрольно-наглядового процесу;

– положення, що задля подальшого розвитку «електронного адміністративного судового процесу» необхідно удосконалити правові механізми заходів та систем забезпечення кіберзахисту, підвищити ефективність вжиття заходів щодо запобігання кіберзлочинності, захисту персональних даних, передбачити правові норми в законодавчих актах щодо посилення юридичної відповідальності осіб за порушення у цій сфері, зокрема, закріплення категорії поняття «електронний суд» на законодавчому рівні у статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус судів».

Визначено функціональний зміст принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.

Визначено, що принципи права у загальнотеоретичному розумінні є соціальними регулятори, що виконують ряд функцій: через визначення орієнтиру для правотворчості; забезпечення стабільності правової системи; формування правосвідомості громадян; функція контролю за застосуванням права; функцію розвитку правової системи; легітимації державної влади; функцію оптимізації правових відносин між суб'єктами права.

Функціональний зміст принципу розумності у системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин відображено у реалізації формування ідеологічного сприйняття загальнонаціональної та регіональної політики, формування належного рівня правосвідомості та правової культури у суб'єкта як учасника громадянського суспільства.

Обґрунтовано, що з точки зору суб'єктивного підходу до встановлення функцій принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є важливим встановити свідоме ставлення особи на здійснення процесів правотворення, правореалізації та правотлумачення. Визначено, що з точки зору об'єктивного підходу відображено принцип розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин як певного нормативно

визначеного критерію оцінки діяльності адміністративних органів та приватних осіб.

Визначено, що функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин може розкриватися через характер взаємозв'язків між учасниками таких суспільних відношень, відображуючи їх соціальну корисність та публічний інтерес.

Акцентовано, що функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин з врахуванням встановлення його сутності безпосередньо пов'язується із забезпеченням стану забезпечення реалізації моральних цінностей, що проникають до змісту суспільного життя та є їх невід'ємною характеристикою.

Зроблено висновок, що під функціями принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність, як: ідеологічна функція; регулятивна функція; функція досягнення «економічності» правового регулювання; тлумачна функція; системоутворююча функція; інформаційно-виховна функція; гуманістична функція; змістовноутворююча функція; прогностична функція; охоронна функція; компенсаційна функція.

Аргументовано, що ефективність функціонального змісту принципу розумності відображується у практиці його правозастосування, що вимагає звернення дослідницької уваги до практики ЄСПЛ та практики національної системи судочинства.

Акцентовано, що під функціональним змістом принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність векторів його впливу на учасників врегулювання адміністративної справи, що розглядається у порядку різного роду проваджень – адміністративно-деліктного, адміністративно-судочинного, дозвільно-ліцензійного, контрольно-наглядового.

Зроблено висновок, що розуміння принципу розумності, встановлення його сутності може здійснюватися через застосування людиноцентричної

концепції, де основою є його відображення через емоційне схвалення, що є необхідним будь-якій особі, наявності певної емоційної підтримки її дій чи проявів чи проявів без діяльності.

Зроблено висновок, що розуміння принципу розумності відповідає таким підходам: оціночний підхід, в основу якого покладено застосування критеріїв відповідності дотримання принципу розумності; зобов'язальний підхід, основою якого є формулювання нормативних вимог до регулювання строків та процедур, притаманних адміністративно-процесуальних правовідносинам; презюмуючий підхід, що проявляється у припущенні розумності діяльності суб'єкта адміністративно-процесуальних правовідносин; людиноцентричний (гуманістичний) підхід, де принцип розумності розглядається через емоційне сприйняття суспільно-політичної дійсності та норм права, що потребують задля їх ефективної реалізації схвалення суб'єктом; феноменальний підхід, що визначає принцип розумності як таке унікальне досягнення фізичного розвитку та соціального буття людини, що є визначальною характеристикою людської цивілізації.

З'ясовано, що прояви принципу розумності залежать: від характеру адміністративно-процесуальних правовідносин, що відображують як їх суб'єктивне їх сприйняття, так і об'єктивні взаємозв'язки, що існують між їх учасниками; від їх функціонального змісту, що відображується у специфіці регулювання дозвільно-ліцензійних адміністративних процедур, адміністративно-судочинних правовідносин, адміністративно-деліктних проваджень та контрольно-наглядового процесу.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративно-процесуальне право, адміністративно-процесуальні правовідносини, дозвільно-ліцензійне провадження, законодавство України, порівняльно-правовий аналіз, права людини, правовий аналіз, правові норми, принципи права, принципи права, розумність.

SUMMARY

Krintsilenko V.S. The principle of reasonableness in administrative procedural legal relations. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for obtaining an educational-scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the specialty 081 “Law”. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation is one of the first scientific works devoted to a comprehensive analysis of theoretical, legal and practical aspects of the implementation of the principle of reasonableness as a principle of administrative procedural legal relations, their characteristics and substantiation of practical recommendations for improving its legal support and functioning. The scientific novelty of the results obtained is revealed in the conclusions and recommendations that reflect the scientific achievements of the applicant:

First:

- it is substantiated that the criteria for assessing the achievement of the implementation of the principle of reasonableness in administrative procedural legal relations should include: the criterion of proportionality; criterion for achieving justice in the case;

- on the basis of the study, the expediency of moving away from the narrow approach to the application of the principle of reasonableness in administrative procedural legal relations, when it is applied exclusively in the context of the interpretation of the efficiency and timeliness of the settlement of administrative cases, and the introduction of its broad understanding as a general regulator, which can be implemented by amending the Law of Ukraine "On Administrative Procedure", the Law of Ukraine "On Law-Making Activity", to the Code of Administrative Procedure of Ukraine;

- it is substantiated that it is expedient to recognize the need to develop and adopt a separate law on the organizational and legal principles of

electronic justice in Ukraine, a separate section of which should include the legal basis for the implementation of the principle of reasonableness in administrative procedural legal relations as a separate direction of improving the legal regulation of the implementation of the principle of reasonableness in administrative procedural legal relations in the process of organizing the application of electronic administrative proceedings;

Improved:

- scientific provisions that the understanding of the principle of reasonableness is the reflection of the structural construction of sources of law, which is an important characteristic of social development, but at the same time is the basis on which ideas about the regularities of construction and functional purpose of a particular normative or managerial instrument are formed;

- argumentation that the implementation of the principle of reasonableness in administrative control and supervisory proceedings is expressed in systematicity, transparency and objectivity, prevention, mutual responsibility of the parties to control and supervisory activities, efficiency, flexibility, reality and objectivity;

have been further developed:

- understanding that the value of applying the principle of reasonableness as a regulator of administrative and procedural legal relations lies in its ability to give social relations a human dimension, and therefore to fully introduce an anthropological approach to the study of socio-political and legal phenomena of reality

- the provision that the manifestations of the principle of reasonableness depend: on the nature of administrative and procedural legal relations, reflecting both their subjective perception and objective relationships existing between their participants; on their functional content, which is reflected in the specifics of regulation of permitting and licensing administrative procedures, administrative and judicial legal relations, administrative and tort proceedings and control and supervisory process;

– provision that in order to further develop the “electronic administrative judicial process”, it is necessary to improve the legal mechanisms of measures and systems to ensure cyber protection, increase the effectiveness of measures to prevent cybercrime, protect personal data, provide for legal norms in legislative acts to strengthen the legal responsibility of persons for violations in this area, in particular, consolidate the category of the concept of “electronic court” at the legislative level in the article 15 of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges”.

The functional content of the principle of reasonableness in administrative procedural legal relations is determined.

It is determined that the principles of law in the general theoretical sense are social regulators that perform a number of functions: through the definition of a guideline for law-making; ensuring the stability of the legal system; formation of legal consciousness of citizens; the function of control over the application of law; the function of the development of the legal system; legitimation of state power; the function of optimizing legal relations between subjects of law.

The functional content of the principle of reasonableness in the system of principles of administrative procedural legal relations is reflected in the implementation of the formation of ideological perception of national and regional policy, the formation of an appropriate level of legal awareness and legal culture in the subject as a member of civil society.

It is substantiated that from the point of view of a subjective approach to establishing the functions of the principle of reasonableness as a principle of administrative procedural relations, it is important to establish a conscious attitude of a person to the implementation of the processes of law-making, law implementation and legal interpretation. It is determined that from the point of view of the objective approach, the principle of reasonableness as a principle of administrative procedural relations as a certain normatively defined criterion for evaluating the activities of administrative bodies and individuals is reflected.

It is determined that the functional content of the principle of reasonableness as a principle of administrative procedural relations can be revealed through the nature of the relationships between the participants of such social relations, reflecting their social usefulness and public interest.

It is emphasized that the functional content of the principle of reasonableness as a principle of administrative and procedural relations, taking into account the establishment of its essence, is directly related to ensuring the state of ensuring the implementation of moral values that penetrate into the content of social life and are their integral characteristic.

It is concluded that the functions of the principle of reasonableness as the principle of administrative and procedural legal relations should be understood as such a complex set of them as: ideological function; regulatory function; the function of achieving the "economy" of legal regulation; explanatory function; system-forming function; informational and educational function; humanistic function; content-forming function; prognostic function; security function; compensatory function.

It is argued that the effectiveness of the functional content of the principle of reasonableness is reflected in the practice of its enforcement, which requires paying research attention to the practice of the ECtHR and the practice of the national judicial system.

It is emphasized that the functional content of the principle of reasonableness as a principle of administrative procedural legal relations should be understood as such a complex set of vectors of its influence on the participants in the settlement of an administrative case, which is considered in the order of various kinds of proceedings – administrative-tort, administrative-judicial, permitting-licensing, control and supervision.

It is concluded that the understanding of the principle of reasonableness, the establishment of its essence can be carried out through the application of the human-centered concept, where the basis is its reflection through emotional

approval, which is necessary for any person, the presence of some emotional support for his actions or manifestations or manifestations without activity.

It is concluded that the understanding of the principle of reasonableness corresponds to the following approaches: an evaluative approach, which is based on the application of criteria for compliance with the principle of reasonableness; obligatory approach, the basis of which is the formulation of regulatory requirements for the regulation of terms and procedures inherent in administrative procedural legal relations; a presumptive approach, which is manifested in the assumption of the reasonableness of the activity of the subject of administrative and procedural legal relations; human-centered (humanistic) approach, where the principle of reasonableness is considered through the emotional perception of socio-political reality and the norms of law, which require approval by the subject for their effective implementation; phenomenal approach, which defines the principle of reasonableness as such a unique achievement of physical development and social existence of a person, which is a defining characteristic of human civilization.

It has been found that the manifestations of the principle of reasonableness depend: on the nature of administrative and procedural legal relations, reflecting both their subjective perception and objective relationships existing between their participants; on their functional content, which is reflected in the specifics of the regulation of permitting and licensing administrative procedures, administrative and judicial relations, administrative and tort proceedings and the control and supervisory process.

Key words: administrative procedural law, administrative procedural legal relations, administrative procedure, comparative legal analysis, human rights, legal analysis, legal norms, legislation of Ukraine, permit and licensing proceedings, principles of law, principles of law, reasonableness.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в дозвоільно-ліцензійних провадженнях: нормативне регулювання та зарубіжний досвід. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 679–685. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.98>.
2. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 631–634. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/149>.
3. Крінціленко В.С. Окремі питання становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 78–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.11>.
4. Крінціленко В.С. Історико-правова характеристика становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.9>.
5. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 431–434. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-116>.
6. Крінціленко В.С. Принцип розумності у контексті судової практики ЄСПЛ. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 316–319. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-81>.

7. Крінціленко В.С. Методологія наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 125–128. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-29>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ У АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....	24
1.1 Становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.....	24
1.2 Методологія наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.....	38
1.3 Принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносинах.....	48
1.4 Функціональний зміст принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.....	71
Висновки до розділу 1.....	84
РОЗДІЛ 2 РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ.....	96
2.1 Реалізація принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.....	96
2.2 Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні.....	114
2.3 Реалізація принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах.....	124
2.4 Реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях.....	157
Висновки до розділу 2.....	172
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВС – Верховний суд України

ГК України – Господарський кодекс України

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінально-процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

Мін'юст – Міністерство юстиції України

США – Сполучені Штати Америки

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Реформа адміністративно-процесуального законодавства, що триває в Україні, вимагає переосмислення принципів його реалізації та застосування. Чинне адміністративно-процесуальне законодавство безпосередньо не закріплює вимогу щодо визначення серед його основоположних засад принципу розумності. Втім рух правотворчих процесів, що відбувається в Україні, визначає актуальність покладення в основу ефективності нормативно-правового регулювання суспільних відносин, в цілому, і зокрема, у сфері адміністративно-процесуальних правовідносин, інтелектуального осмислення ролі та значення права як соціального регулятора, що є базисом для визнання пріоритету застосування принципу розумності не лише задля темпоріальних характеристик взаємозв'язків учасників правовідношень, але і для встановлення змісту правотворчості, правореалізації та правозастосування в публічно-управлінській сфері.

Правова визначеність як невід'ємний елемент верховенства права, закріплений у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, притаманна правовій системі у сфері як правотворчості, так і правозастосування, у тому числі у сфері адміністративно-процесуальних правовідносин.

При цьому велике значення надається визначеності часових ознак при створенні актів права та використанні їх для регулювання суспільних відносин і захисту суб'єктивних прав особи. Важливу роль у сфері адміністративно-процесуальних правовідносин відіграють показники якості верховенства права у часовому вимірі, що гарантує особам принцип легітимності очікувань, її впевненості у стабільності правових актів та дій, їх незворотності та послідовності тощо.

Проблематика дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин вивчалось в межах

комплексних наукових розробок представників науки теорії держави і права, а також представників науки конституційного права, як С.В. Бобровник, А.А. Козловський, А.М. Колодій, В.В. Костицький, Н.В. Мішина, К.О.Мандрікова, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Б.Р. Страшинський та інші. Питання застосування принципу розумності вирішувалось в межах окремих галузевих наукових досліджень, здійснених у працях представників науки цивільного права та процесу, зокрема, у працях О.М. Костенка, Р.О. Стефанчука, Ю.А. Тоботи, С.Я. Фурси, Я.М. Шевченко та інших; у працях зарубіжних вчених, зокрема, виділяються наукові розробки А. Барака, Дж. Велеса, Р. Трейнора та ін..

Науково-теоретичну основу дослідження визначення принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин сформовано на підставі використання наукових розробок таких учених, як: М.А. Бояринцева, М.Ю. Віхляєв, Ю.А. Волкова, Р.А. Калюжний, О.В. Капліна, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, Є.В. Курінний, Ю.О. Легеза, Р.В. Миронюк, Т.Т. Полянський, С.В. Прилуцький, В.В. Тильчик, О.С. Фонова, О.Ю. Хабло, А.А. Шарая, А.С. Штефан, Т.С. Яценко та ін.

Однак при цьому питання застосування принципу розумності у адміністративно-процесуальних правовідносин, встановлення його функціонального змісту є дискусійним та мало досліджуваним, що визначає актуальність цієї наукової розробки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Положення дисертації мають зв'язок із положеннями Указів Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів»; від 20 травня 2015 р. № 276/2015 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.»; відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр., затвердженій постановою загальних зборів Національної академії правових наук України

від 03 березня 2016 р., комплексним науковим проєктам кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710) та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711).

Мета і завдання дослідження. З урахуванням теми дисертації, її метою визначено комплексний аналіз теоретико-правових та практичних аспектів реалізації принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин, їх характеристика та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення його правового забезпечення та функціонування. Відповідно до мети дослідження автором визначено та виконано наступні завдання:

- визначити особливості принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах;
- обґрунтувати методологію наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах;
- охарактеризувати принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин;
- відобразити функціональний зміст принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах;
- встановити особливості реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях;
- описати особливості реалізації принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні;
- охарактеризувати реалізацію принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах;
- дослідити особливості реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, які пов'язані з принципом розумності як принципом адміністративно-процесуальних правовідносин.

Предметом дисертаційного дослідження є принцип розумності як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин.

Методи дослідження. Зміст предмету дисертаційного дослідження визначили його методологічну основу, елементами якої є комплекс принципів наукового пізнання, методологічних підходів, філософських (світоглядних), загальнонаукових та спеціальноюридичних наукових методів. Застосування комплексного підходу дозволило дослідити принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин.

В основу дослідження покладено діалектичний метод, що дозволило розкрити принцип розумності як явище об'єктивної дійсності. В дослідженні було використано історико-правовий метод, що дозволило визначити особливості принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах (підрозділи 1.1). За допомогою формально-логічного методу обґрунтовано методологію наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах; охарактеризовано принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносинах; відображено функціональний зміст принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах (підрозділ 1.2, 1.3., 1.4). Застосування системно-функціонального методу та формально-юридичного методів дозволило встановити особливості реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях; описати особливості реалізації принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні; охарактеризувати реалізацію принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах; дослідити особливості реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях (розділ 2). Застосування прогностичного методу дозволило обґрунтувати напрями

вдосконалення правового забезпечення принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин (розділи 1, 2).

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена тим, що дисертація є однією із перших наукових робіт, присвячених комплексному аналізу теоретико-правових та практичних аспектів реалізації принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин, їх характеристика та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення його правового забезпечення та функціонування. Наукова новизна отриманих результатів розкривається у висновках та рекомендаціях, які відображають науковий доробок здобувача:

вперше:

- обґрунтовано, що до критеріїв оцінки досягнення реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах необхідно віднести: критерій пропорційності; критерій досягнення справедливості у справі;

- на основі здійсненого дослідження обґрунтовано доцільність відходу від вузького підходу до застосування принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносин, коли відбувається його застосування виключно в розрізі тлумачення оперативності та своєчасності врегулювання адміністративних справ, і запровадження його широкого розуміння як загального регулятора, що може бути реалізовано шляхом внесення змін до Закону України «Про адміністративну процедуру», Закону України «Про правотворчу діяльність», до Кодексу адміністративного судочинства України;

- обґрунтовано, що окремим напрямом удосконалення правового регулювання реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах доцільно визнати необхідність розробки та прийняття окремого закону про організаційно-правові засади електронної юстиції в Україні, до окремого розділу якого мають увійти правові засади реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних

правовідносинах в процесі організації застосування електронного адміністративного судочинства;

удосконалено:

– наукові положення, що розуміння принципу розумності є тим відображенням структурного побудови джерел права, що є важливою характеристикою соціального розвитку, але при цьому і є тим базисом, на якому формуються уявлення про закономірності побудови та функціонального призначення того чи іншого нормативного чи управлінського інструменту;

– аргументація, що реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях знаходить свій вираз у систематичності, прозорості та об'єктивності, профілактиці, взаємної відповідальності сторін контрольно-наглядової діяльності, ефективності, гнучкості, реальності та об'єктивності;

дістали подальшого розвитку:

– розуміння, що цінність застосування принципу розумності як регулятора адміністративно-процесуальних правовідносин полягає у його здатності надати суспільним відносинам людського виміру, а тому повною мірою запровадити антропологічний підхід до дослідження суспільно-політичних та правових явищ реальності

– положення, що прояви принципу розумності залежать: від характеру адміністративно-процесуальних правовідносин, що відображують як їх суб'єктивне їх сприйняття, так і об'єктивні взаємозв'язки, що існують між їх учасниками; від їх функціонального змісту, що відображується у специфіці регулювання дозвільно-ліцензійних адміністративних процедур, адміністративно-судочинних правовідносин, адміністративно-деліктних проваджень та контрольно-наглядового процесу;

– положення, що задля подального розвитку «електронного адміністративного судового процесу» необхідно удосконалити правові механізми заходів та систем забезпечення кіберзахисту, підвищити

ефективність вжиття заходів щодо запобігання кіберзлочинності, захисту персональних даних, передбачити правові норми в законодавчих актах щодо посилення юридичної відповідальності осіб за порушення у цій сфері, зокрема, закріплення категорії поняття «електронний суд» на законодавчому рівні у статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та положення, обґрунтовані в дисертації, можуть бути використані у:

- *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку теоретико-правових, практичних та праксеологічних знань юридичної науки з проблем принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин;
- *правотворчій діяльності* – з метою вдосконалення нормативно-правового забезпечення принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні;
- *правозастосовній сфері* – при визначення практичного змісту принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин в Україні;
- *у освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», підготовці підручників та навчальних посібників із зазначених дисциплін та розробці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Апробація матеріалів дисертації. Окремі висновки, положення та рекомендації, які обґрунтовані автором за результатами дисертаційної роботи, обговорювались на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.); «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 3–4 жовтня 2024 р.); «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, Латвійська Республіка, 25–26 грудня 2024 р.)

Публікації. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 7 наукових працях, з поміж яких: 4 статті у фахових виданнях України з юридичних наук; 3 тези доповіді на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, логічно об'єднаних вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, з них 175 сторінок – основний текст. Список використаних джерел налічує 243 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ У АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

1.1 Становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах

Нормативне визнання принципу розумності як принципу, що регламентує адміністративно-процесуальні правовідносини, є відносно новою для сучасних правових системи світу, попри те, що формування такої ідеології та концепції має відносно давню історію. Процеси інтеграції України до ЄС вимагають вжиття заходів із адаптації чинного національного законодавства до європейських демократичних правових стандартів нормативного регулювання суспільних відносин.

Згідно із Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» встановлюється, що: «державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова частина правової реформи в Україні та спрямовується на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства Європейського Союзу під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України» [129].

Отже, інтеграція України до ЄС не лише передбачає зміну зовнішньополітичного курсу, але і вимагає адаптації чинного національного законодавства до правових стандартів європейського законодавства, в тому числі перегляду змісту правових принципів в цілому, і зокрема, в межах окремих галузевих інституцій.

Формування національної правової системи України відбувається в умовах постійної боротьби за незалежність, що відбувалось в умовах окупації її територій західними імперіями та російської імперії, що змінилось запровадженням режимів тоталітаризму, який сформувався внаслідок панування «радянщини» на українських землях. Зазначене створювало значні перешкоди до збереження плідного підґрунтя для розвитку та впровадження демократичних ідеалів в Україні, які при цьому були характерні для розвинутих часів давньогрецьких міст-поселень, що були на Одещині, та розвитку Київської Русі.

Ідея домінування держави, її інтересів відтак складала основу для побудови національної правової системи. І лише з моменту ухвалення Конституції України 1996 року [58] та Концепції адміністративної реформи 1998 року [130], завданнями якої було визначено: «формування ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління; формування сучасної системи місцевого самоврядування; запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних та громадських послуг; організація на нових засадах державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; створення сучасної системи підготовки та перепідготовки управлінських кадрів; запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою», відбувся перегляд «державоцентричної» ідеології у бік ідеології, де людина, її інтереси є найвищою соціальною цінністю для держави та є базисом для розвитку національної правової системи.

Реалізація ідеї «людиноцентризму» має втілюватися у принципах побудови правової системи держави. Відтак принципам права є притаманими характеристики динамічності та змінності, що обумовлюється історичним розвитком суспільства та держави.

Формування уявлення про принципи права характеризують різні етапи розвитку державності, і відображує відповідні типи цивілізацій, починаючи

від античних часів і закінчуючи сучасним світом інформаційного (цифрового) суспільства.

Історико-правовий метод визначення принципів права є тим необхідним засобом, що здатен відобразити трансформаційні зміни, що відбуваються у суспільній динаміці розвитку, та здатен охарактеризувати потреби та інтереси окремого соціуму. Однак при цьому визначення змісту принципу розумності є тим відображенням структурного побудови джерел права, що є важливою характеристикою соціального розвитку, але при цьому і є тим базисом, на якому формуються уявлення про закономірності побудови та функціонального призначення того чи іншого нормативного чи управлінського інструменту [53, с.320].

Отже, як зазначає А.М. Колодій, принципи права є тим базисом, що дозволяє структурувати В цьому правову систему держави, визначити логіку її внутрішньої побудови, встановити співвідношення галузевого регулювання тих чи інших правовідносин [53, с.4].

В Україні поступово відбувається трансформаційний перехід від розуміння принципів права як інструментів, що мають лише функціональне призначення, до інструментів, що мають значення норм «прямої» дії, що є поширеним в концепції побудови західноєвропейських правових систем.

Уявлення про генезу становлення принципу розумності в національній правовій системі відтак дозволить відобразити особливості його запровадження на різних історичних етапах розвитку державності.

Такий підхід до встановлення сутності принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин дозволить об'єктивно відобразити його зміст та побудувати концепцію його застосування в сучасних умовах. Принцип розумності є тим інструментом нормативного регулювання, в основу якого покладено відображення структури правової системи та взаємодії учасників суспільних правовідносин, що визначає зміст останньої, і дозволяє говорити про раціональність правозастосування та правореалізації.

Однак при цьому принцип розумності як принцип правового регулювання суспільних правовідносин відноситься до «молодих» принципів, що запроваджено в європейських правових системах, що означає його малодослідженість з точки методологічного розуміння та реалізації.

Принцип розумності на законодавчому рівні був закріплений в правових системах вже сучасних держав, та запроваджено до практики правозастосування. Однак при цьому його сучасний зміст формувався впродовж тривалих процесів розвитку юридичної науки, і тому вимагає звернення до історії його становлення та обґрунтування доцільності його виокремлення.

Пошук засобів, що дозволили б якнайбільш ефективно врегулювати суспільні відносини, який власне і є базисом для визначення сутності принципу розумності, є притаманним вже праву країн Античності.

Вже тоді античні філософи намагались крізь призму раціонального розуміння регулювання того чи іншого виду суспільних відносин встановити їх функціональне призначення.

Навіть згадки про богів Античності, зокрема, про богиню Феміду, є доказом того, що ціллю правового регулювання суспільних відносин є розумне та справедливе їх упорядкування, що виявляється у пошуку відповідей на питання ефективності правореалізації, правозастосування та правотлумачення.

Попри символізм таких текстів необхідно говорити, що ідея раціональності норми права вимагає відходу від емоційного сприйняття суспільних відносин, і запровадження «розумного» їх врегулювання [49].

Відтак античні філософи визначили, що відображення суспільних відносин має відбуватися на таких рівнях, як емоційний та розумний, де останній має визнаватися як основний [42].

Отже, розум є тією гарантією, реалізація якої за думкам філософів античності здатна забезпечити панування суспільного порядку та добробуту.

В цьому сенсі філософами Античності прокладаються паралелі між науковим (логістичним) пізнанням та розумовим пізнанням, які також варто враховувати при сучасному тлумаченні такого принципу права як принцип розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.

Таким чином, наукове обґрунтування того чи іншого прояву правозастосування є тією гарантією, що встановиться панування права, будуть досягнуті цілі нормативного врегулювання суспільних відносин [160, с.123].

Сократ обґрунтовує, що розумність відображує мудрість права як регулятора суспільних відносин. Тобто філософ зазначає, що мудрість є розумністю, і саме таке тлумачення останньої ним пропагується. Інтелектуальне сприйняття змісту правовідносин є тим базисом, без якого неможливо досягти ефективного врегулювання суспільних відносин, не можливо оптимально вирішити суспільні конфлікти та суперечності [11, с.48–50].

Отже, здатність розумно усвідомлювати дійсність суспільного та державного розвитку має визнаватися тим, що є цінним для людини, для певних соціальних груп, а відтак має пропагуватися та захищатися.

Таким чином, в основу сучасної концепції правотворення має бути покладено серед інших і принцип розумності.

Однак при цьому формалізований підхід до розуміння принципу розумності є малоефективним, і лише застосування раціоналізму для відображення структури правової системи «знеживлює» право, та призводить до його дегуманізації, що є хибним рухом суспільного розвитку.

З врахуванням зазначеного, розумність має розглядатися як з боку раціонального сприйняття норми, так і з боку емоційного її схвалення суб'єктом правореалізації, правотворення, правозастосування та правотлумачення.

За логікою застосування історико-правового методу наукового пізнання важливим є акцентуація уваги на філософських працях Платона, яким

підтримано ідею мудрого сприйняття дійсності та запроваджено безумовне значення інтелектуальної діяльності для забезпечення ефективного нормативно правового регулювання [60, с.63].

Варто відзначити, що за часів античності відбувалось ототожнення сприйняття права та закону, відтак у поглядах Платона визначалось, що норма закону є розумною, та здатною сформулювати найбільш сприятливе в конкретних історичних умовах врегулювання суспільних правовідносин [101, с.162].

Юристи Стародавнього Риму, що слідували більшості ідей Сократа та Платона, обґрунтовували ряд суттєвих та прогресивних висновків, що є важливими навіть для сучасного цифрового суспільства.

Давньоримські юристи визначали, що право формується в умовах розумової діяльності людини. Такими правотворцями на думки стародавніх юристів є передусім судді, префекти [44, с.35–36].

Розум є важливим для пізнання законів природи та законів суспільства, як вважали давньоримські юристи.

В трактатах давньоримських юристів також підтримана ідея розумності законів [44, с. 57–58].

Таким чином, принцип розумності покладено в основу не лише правозастосування та правореалізації, але і в основу правотворення. Саме розумове сприйняття норми права дозволяє її охарактеризувати як справедливу чи несправедливу [30, с.14].

Ідея розумного закону за давньоримських часів таким чином стала відображенням його досконалості та справедливості [44, с.48–49].

Отже, здійснений історико-правовий екскурс до часів античності та Давнього Риму свідчить про формування тоді такої сутності принципу розумності як принципу суспільних відносин, що визначається через вимоги: раціональності норми; обґрунтованості норми; справедливості норми.

Поширення ідей християнської церкви, що було притаманно побудові системам права країн Європи, відобразилось на розвитку ідей про встановлення сутності принципу розумності як регулятор суспільних правовідносин.

За часів існування церковної держави, що є характерним для часів Середньовіччя, визначалось, що закон походить від волі Бога, а отже, вимагає лише його схвалення, і не допускає його тлумачення самостійно. Таким чином, людина за часів Середньовіччя не могла думати розумно, а мала підкорюватися виключно волі Бога [3, с.233–234].

Однак ідея розумності закону не втратила своєї актуальності за часів Середньовіччя, певною мірою трансформуючись її сприйняття крізь призму «божественного» втручання до суспільних правовідносин.

Часи Середньовіччя є важливими також через врахування здобутків практики правозастосування. Юристи романо-германської правової системи часів Середньовіччя визначити формулу розуміння принципів права, що відображало як цінності тогочасного суспільства, так і втілювали постулати сучасного світу, що полягає необхідності дотримання принципів сталості регулювання суспільних відносин.

Наступним етапом розвитку уявлень про принцип розумності права є період Нового часу, тобто період Відродження та Просвітництва (XVII –XVIII ст.ст.).

В ці часи відображуються у прагненні при визначенні системи принципів права відобразити не лише нормативну волю, але політичну волю суспільства, тобто закладаються основи проявів безпосередніх форм демократії та здійснення правотворення [159, с.112–113].

Варто звернути увагу на публікації такого юриста, як Ю.Ліпсій, який започаткував концепцію природного права та гуманізму. Ю.Ліпсій зазначав, що «серцевиною» природного права є розум людини об'єктивно його сприйняти та застосувати [221].

Важливим у визначенні змісту принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин є вчення Б.Спінози, де розумність закону визначається як його безумовна характеристика [27, с.196–197]. Погляди Б.Спінози стали одними із основоположних у формуванні гуманістичної ідеї праворозуміння [30, с.19].

Томас Гоббс обґрунтовуючи ідею «війни всіх проти всіх» визначає, що саме право є тим регулятором суспільних відносин, що здатно мінімізувати шкідливі прояви такого суспільного розвитку. Філософом обстоюється ідея «розумового закону» відтак, що розуміється як здатність ухвалення пропорційного та справедливого рішення у справі [18, с.384–386].

Таким чином, уникнення суспільного конфлікту за вченням Томаса Гоббса є можливим через розумове сприйняття суспільної дійсності.

Джон Локк говорив про принципи «доброї волі», що відображають зміст людського розуму, і є запорукою благополуччя суспільства [80, с. 21].

В межах даного дослідження є важливим звернення уваги на теорію суспільного договору, що означає, що норми права є результатом людської домовленості [32, с.367–368].

Іммануїл Кант вбачав розумність права та його норм через їх відповідність моральним засадам розвитку суспільства [46, с. 87]. Правоутворення за І. Кантом має перебувати на противагах до проявів людського свавілля. Крім того І. Кант говорив про імператив розуму, в аспекті необхідності дотримання необхідних обмежень у суспільних правовідносинах [46, с. 87].

Часи Просвітництва безперечно ще не запровадили сучасного розуміння принципу розумності у системі принципів права, однак надбання суспільної думки цього періоду є цінним із точки зору започаткування розуміння безпосередніх та опосередкованих форм демократії, ідеї моральності закону, ідей суспільного договору, що у сукупності є свідчення антропологічного змісту правотворення, правотлумачення, правореалізації та правозастосування.

За Новітніх часів суспільного цивілізаційного розвитку відбулось формування суспільної думки, що позначилось із розуміння права як самостійного феномену суспільної дійсності.

Право набуває самостійності у змісті його співвідношення із іншими соціальними регуляторами [42, с.49].

І при цьому ефективність права тлумачиться через розумність людини як суб'єкта його застосування [60, с.204]. В межах позитивістської теорії праворозуміння розумність закону тлумачиться як його об'єктивна характеристика [27, с. 220].

Право визначається як результат інтелектуальної діяльності людини. І відтак законодавчі акти є результатом розумової діяльності людини, відображують рух її думок [60, с.302].

Соціологічне розуміння сутності права вплинуло на встановлення ідеї розумності правозастосування, що визначилось доцільність врегулювання емоційного сприйняття суспільної дійсності. Так, Макс Вебер визначає право та правова норма мають пройти етап її соціалізації, тобто відображення у свідомості людини [12, с. 378–380].

Важливими є погляди представників американського правового реалізму, що тлумачили правозастосування через розумову діяльність судді, що є гарантією ефективності реалізації закону [205, с.410].

Відтак за Новітнього періоду розвитку цивілізації визначився взаємозв'язок між рухом розумового сприйняття норми права та її застосуванням, що вимагає не лише її вивчення, але і усвідомлення.

Сучасні дослідження питання встановлення сутності принципу розуміння визначаються через їх розгляд як складової системи права в цілому, і зокрема через розгляд питання встановлення безпосередньо сутності принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин.

В цьому сенсі варто акцентувати увагу на цивільно-правових дослідженнях, що актуалізувались у зв'язку із законодавчим закріпленням у

2003 році у ст. 3 Цивільного кодексу України принципу справедливості, добросовісності і розумності [185]. Такий законодавчий підхід засвідчив триаду таких принципів, та нерозривність їх існування саме у такому розумінні [84].

Однак такий підхід законодавця не було абсолютно підтримано науковою спільнотою. В цьому сенсі варто зазначати, що у наукових працях С.О. Погрібного, С.М. Бєрвена, Т.В. Дерюгіної визначається самостійність принципу розумності, та обґрунтовується доцільність його відокремленого тлумачення та застосування [104, с. 12-14; 6, с. 111-115].

Реалізація принципу розуміння залежить від впровадження об'єктивних та суб'єктивних характеристик, і залежить від того яким обсягом дієздатності особа володіє.

У суб'єктивному змісту принцип розумності відображається як критерій оцінки здатності особи усвідомити наявну суспільну цінність відносин, умови їх реалізації. Цікавим є підхід, що пов'язує визначення принципу розуміння через його взаємозв'язок із обсягом дієздатності особи. Відтак дотримання вимог розумності перебуває у безпосередньому зв'язку із рівнем інтелектуального розвитку фізичної особи, що цивільним законодавством України ставить у залежність як від фізичного віку особи, так і від стану її психічного здоров'я [175, с.40-42].

Розумність ототожнюється із розсудливістю, тобто здатністю відобразити суб'єкта відобразити відповідну норму у власній свідомості, з'ясувати для себе її зміст і потім належним чином, найбільш ефективно, але при цьому правомірно її застосувати [188, с.129].

Об'єктивізація принципу розумності відбувається через його здатність охарактеризувати те чи інше суспільне явище, що є певним критерієм доцільності вжиття тих чи інших заходів впливу та взаємодії. Реалізація принципу розумності відтак обмежується принципом недопустимості зловживання правами.

Принцип розумності реалізується на кожній стадії правовідносин в цілому, і зокрема – адміністративно-процесуальних відносин. Таке твердження означає, що принцип розумності повинен бути притаманний як етапам правореалізації та правозастосування, так і етапу правотворення.

Розробка та ухвалення Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX стало одним із ключових етапів розвитку національної правової системи і його положення є важливими у здійсненні дослідження сутності принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин [134]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-IX визначено, що його положення поширюються на :

- «1) планування правотворчої діяльності;
- 2) розроблення проектів нормативно-правових актів;
- 3) прийняття (видання) нормативно-правових актів;
- 4) доведення нормативно-правових актів до відома населення;
- 5) набрання чинності нормативно-правовими актами;
- 6) ведення обліку нормативно-правових актів;
- 7) дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах;
- 8) здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів (далі - правовий моніторинг)» [134].

Важливим є законодавче закріплення принципів здійснення правотворчої діяльності, до яких згідно із ст. 3 Закону України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX віднесено принципи:

«1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя;

2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини;

- 3) демократичності;
- 4) пропорційності;
- 5) необхідності та обґрунтованості;
- 6) системності;
- 7) наукового забезпечення;
- 8) ресурсної забезпеченості» [134].

Очевидно, що безпосередньо ст. 3 Закону України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX не визначила серед системи принципів правотворчої діяльності принцип розумності. Крім того не було включено до системи принципів правотворчої діяльності такі важливі принципи, як справедливість та добросовісність. Відсутність таких принципів у визначенні основоположних засад правотворчої діяльності дозволяє зробити висновок, що така діяльність на відміну від правореалізації та правозастосування, що має відповідати вимогам добросовісності, розумності та справедливості. А отже, може визнаватися як передумова зниження її якості та ефективності.

Втім об'єктивна оцінка ефективності регулювання будь-яких видів правовідносин, в тому числі і з здійснення правотворення вимагає її відповідності дотриманню принципів справедливості, розумності та добросовісності.

Зазначений висновок має бути реалізований шляхом внесення змін до ст. 3 Закон України «Про правотворчу діяльність» вимогою щодо необхідності дотримання засад справедливості, розумності та добросовісності при : плануванні правотворчої діяльності; розробленні проектів нормативно-правових актів; прийнятті (виданні) нормативно-правових актів; доведенні нормативно-правових актів до відома населення; набранні чинності нормативно-правовими актами; веденні обліку нормативно-правових актів; дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах; здійсненні контролю за реалізацією нормативно-правових актів (далі - правовий моніторинг)» [134].

Таким чином, є необхідним *доповнити статтю 3* Закону України «Про правотворчу діяльність» пунктом 9 такого змісту «розумності, справедливості та добросовісності» (табл. 1.1).

Закон України «Про правотворчу діяльність»		
Стаття 3. Принципи правотворчої діяльності	<i>Доповнити статтю 3 пунктом 9 такого змісту</i>	Стаття 3. Принципи правотворчої діяльності
1. Правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів:	<i>«розумності, справедливості та добросовісності»</i>	1. Правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів:
1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя;		1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя;
2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини;		2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини;
3) демократичності;		3) демократичності;
4) пропорційності;		4) пропорційності;
5) необхідності та обґрунтованості;		5) необхідності та обґрунтованості;
6) системності;		6) системності;
7) наукового забезпечення;		7) наукового забезпечення;
8) ресурсної забезпеченості.		8) ресурсної забезпеченості;

		9) <i>розумності, справедливості та добросовісності.</i>
--	--	--

Таблиця 1.1 Пропозиції внесення змін до Закону України «Про правотворчу діяльність» щодо реалізації принципу розумності

Крім того розумність має бути притаманною процесам тлумачення правових норм, та відрізнятися від емоційного та інтуїтивного сприйняття права [139, с.32].

Складовими елементами принципу розумності необхідно виділяти, як зазначається в межах загальнотеоретичних досліджень, є : «дієвість, пропорційність, доцільність, послідовність обґрунтованість, розсудливість, відповідність розумним очікуванням» [162, с. 58-59].

К.О.Мандрікова до цього переліку додає і вимогу обачності, тобто певного співвідношення із майбутньою реалізацією норми на різних етапах правового регулювання [86, с.3-4].

Принцип розумності як принцип системи права здатен доволі ефективно виконати роль із забезпечення визначення змісту норми, із профілактики вчинення правопорушень, а також відображує зміст виховання свідомої поведінки уповноваженого суб'єкта [186, с. 8-10].

Функції принципу розумності корелюються залежно від сфери його реалізації та застосування. Зокрема, в межах цивільно-правового регулювання визначається розумність виконують такі функції, як регулятивна, змістоутворююча, правовідновлювальна [186, с. 8-10].

Реалізація принципу розумності в межах адміністративно-процесуальних правовідносин відтак спрямовується на визначення змісту правозастосування, обґрунтування доцільності та ефективності рішення у справі.

На основі здійсненого дослідження є можливим такий висновок, що принцип розумності має бути дотриманий не лише в процесі

правозастосування та правореалізації, але і в процесі правотворення та правового тлумачення, що позначається на якості та ефективності відповідних процесів.

Крім того обґрунтованим є висновок, що реалізація принципу розумності залежить від об'єктово-суб'єктних характеристик сфери його впровадження, і тому корелюється як із здатністю особи відобразити зміст та значення відповідних правових норм, так і вимогами щодо доцільності застосування норм в межах відповідних обставин.

Але при цьому реалізація принципу розумності в цілому, і зокрема, в межах адміністративно-процесуальних правовідносин має відбуватися із дотриманням «людиноцентристської» концепції побудови управлінської функції держави, де людина є найвищою соціальною цінністю і має визначати зміст діяльності владних суб'єктів.

1.2 Методологія наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах

Враховуючи важливе теоретичне значення, що являє собою дослідження проблематики принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах є необхідним акцентуація уваги на визначенні змісту методології наукового пізнання відповідної сфери.

Сутність принципу розумності визначається через його здатність забезпечити стабільність та ефективність у регулюванні адміністративно-процесуальних правовідносин.

Право як соціальний інструмент в цілому визначається як досягнення розвитку людського розуму, а отже і принцип розумності покладено в основу нормативного регулювання суспільних правовідносин.

Всі елементи суспільного життя мають відповідати ідеї їх розумності виникнення, реалізації, зміни та припинення.

Розумна організація суспільного життя є тією гарантією, що здатна сприяти досягненню бажаного рівня ефективності нормативного регулювання та реалізації інтересів учасників правовідносин.

Таким чином, в межах цього дослідження ми обстоюємо ідею, що сутність права як соціального регулятора визначається через встановлення його розумності, обачливості, раціональності, але не має бути позбавлено відповідності моральним засадам суспільства.

Отже, метою цього підрозділу є встановлення методології визначення сутності та змісту принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин, що пов'язується із вирішенням таких наукових завдань, що відображуються у: визначенні кола наукових пізнавальних інструментів здійснення наукових досліджень в межах юридичної науки; встановленні функціонального змісту принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин.

Розкриття методології дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин має слідувати шляхом сходження від загального та спеціального, де загальним нами розглядається пізнання в цілому система принципів права, а спеціальним – власне зміст принципу розумності та особливості його запровадження до адміністративно-процесуальних правовідносин на різних їх стадіях.

Адміністративно-процесуальні відносини включають у своїй структурі : адміністративно-деліктні правовідносини; адміністративно-судочинні правовідносини; адміністративно-оскаржувальні правовідносини. Дослідження системи принципів адміністративно-процесуальних відносин має базуватися на : науковому обґрунтуванні досягнутих висновків; можливості застосування групи однорідних методів наукового пізнання; на обранні ефективних напрямів забезпечення їх реалізації та впровадження [25, с. 68-70].

При цьому методологія дослідження системи принципів адміністративно-процесуальних відносин пов'язується із необхідністю

застосування доволі широкого спектру методів наукового пізнання, що притаманні як загальній філософії науки, так і окремих наукових галузям, і не повинно обмежуватися виключно методологією юридичної науки.

Відтак до методологічного інструментарію, що дозволяє розкрити зміст принципів адміністративно-процесуальних відносин необхідно віднести і загальнофілософські методи наукового пізнання (аналізу і синтезу, синергетичного сходження, структурно-логічного мислення, прогнозування тощо), так і міжгалузеві методи (історичний, статистичний, соціологічний та інші), а також і спеціальною юридичні методи (метод порівняльного правознавства та ін.) [180, с.36–38].

Традиції розвитку вітчизняної юридичної науки та встановлення її методології нерозривно пов'язується із застосуванням діалектичного підходу, що визнавався тривалий час як єдино можливий та необхідний для забезпечення ефективності пізнавального процесу [61; 189].

Застосування діалектичного підходу при формуванні методології наукового пізнання дозволяє вирішити завдання із визначення часово-просторових характеристик тих чи інших правовідносин, їх принципів та змістів. Однак застосування лише діалектичного підходу при проведенні наукових досліджень необґрунтовано обмежує його повноту та нездатно повною мірою відобразити сутність досліджуваного суспільного явища чи суб'єкта [54, с.11–12].

З врахуванням розуміння методології наукових досліджень як певного системно-логічного явища виділимо наявні підходи до встановлення її структури та змісту.

Широке визначення методології науки пов'язується із її розумінням як певної сфери наукового пізнання, що складається із загальнофілософськими, загальнонауковими та спеціальнонауковими методами [36, с.24]. Системність методології юридичної науки вимагає визначення не лише колом методів дослідження проблематики реалізації права, але і встановленням ефективності їх застосування [30, с. 29–30].

Вузьке розуміння методології юридичної науки ґрунтується на застосуванні виключно притаманних їй галузевих методів, і обумовленні лише їх здатності дослідити сутність того чи іншого суспільно-політичного явища [149, с.10-12]. Таким чином, методологія юридичної науки у вузькому значенні виходить із доцільності в межах правничих досліджень лише методів, прийомів та методик дослідження суспільно-правових та політичних явищ чи процесів [169, с.28–30].

Комплексний підхід до розуміння методології юридичної науки полягає в обґрунтуванні оптимального поєднання як загальнофілософських, загальнонаукових методів пізнання, так і спеціальних методів дослідження права шляхом поєднання їх функціональних можливостей та їх взаємного доповнення [64, с.10–14; 82, с. 22-25].

В межах даної дисертації визначається за доцільне застосування комплексного підходу до розуміння методології наукового пізнання принципів адміністративно-процесуальних правовідносин, що дозволяє оптимально поєднувати загальнофілософські, загальнонаукові методи пізнання, а також спеціальні методи дослідження права.

Пізнавальний зміст предмету цього дисертаційного дослідження виходить із встановлення приналежності принципу адміністративно-процесуальних правовідносин до загальної системи принципів права, через встановлення закономірностей її реалізації, особливостей розвитку та функціонування, розкриваючи його унікальний правозастосовчий феномен.

Безумовно принципи права є тим унікальним самостійним об'єктом наукового пізнання, що при цьому має важливе значення і в межах встановлення окремих предметних змістів в межах окремих сфер правового регулювання суспільних правовідносин.

До характеристик принципу розумності як юридичного феномену відноситься : його взаємозв'язок із людським розумом, що характеризуються здатністю відображатися у людській свідомості; його спрямованість на оптимізацію суспільного життя; його функціональними закономірностями

розвитку та функціонування; його здатністю раціоналізувати правотворення, правозастосування та правореалізацію; його здатністю оцінювати результати діяльності уповноважених та управомочених суб'єктів.

Отже, принцип розумності як предмет наукового пізнання визначається багатоаспектністю та складністю дослідження, і вимагає застосування комплексного методологічного підходу, що відображується у відповідних обґрунтованих методах як певних інструментах пізнавальних процесів.

Наукове пізнання принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин має відповідати принципам історичної цілісності, об'єктивної комплексності, всебічності, обґрунтованості, комплексності, професіоналізму та ін. [170, с. 19; 171, с. 9-12; 36, с. 33 та ін.].

Багатоаспектність та неоднозначність принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин визначається як його суб'єктивним характером відображення у людській свідомості, так і здатністю об'єктивізувати певне суспільно-політичне явище чи інститут.

Цінність застосування принципу розумності як регулятора адміністративно-процесуальних правовідносин полягає у його здатності надати суспільним відносинам людського виміру, а тому повною мірою запровадити антропологічний підхід до дослідження суспільно-політичних та правових явищ реальності [10; 52, с. 45].

Застосування аксіологічного підходу до дослідження принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин пов'язується із можливістю вирішення завдань із встановлення його ціннісних характеристик, що впливає на формування правової свідомості носіїв права та рівень їх правової культури у суспільстві, визначає прояви притаманних їм форм правової активності. Застосування аксіологічного підходу до дослідження принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин крім того здатно визначити місце досліджуваної проблематики в загальному вимірі цивілізаційного розвитку, простежуючи зв'язки права із іншими соціальними нормами [17, с. 32–37].

Застосування онтологічного підходу до визначення змісту принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин пов'язується із створенням умов для визначення його місця у системі принципів права та визначенні закономірностей механізму правового регулювання.

Таким чином, методологія наукового пізнання принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин має спиратися на застосування комплексного, діалектичного, антропологічного, феноменологічного, онтологічного та аксіологічного підходів.

Реалізація зазначених методологічних підходів відображується в обранні певної сукупності методів наукового пізнання принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин, що визначається як конкретизація методології.

Одним із важливих методів наукового пізнання принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин є діалектичний метод, що здатен відобразити зв'язки досліджувальних явищ правової дійсності [172].

Застосування діалектичного методу дозволяє дослідити принцип розумності адміністративно-процесуальних правовідносин як об'єктивно існуюче явище правової дійсності. Діалектика наукового пізнання при цьому створює можливості для дослідження певного явища не лише у його статичних проявах, але і виявляти специфіку його трансформційних змін, удосконалення та реформування [26, с. 325].

До методології наукового пізнання принцип розумності адміністративно-процесуальних правовідносин відноситься системно-структурний метод, сутністю якого відображується у взаємозв'язках між суспільними явищами та суб'єктами. Зазначене вимагає вивчення принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин не відособленого його розуміння, а у встановленні міжінституційних зв'язків та впливів [165].

Отже, системно-структурний метод наукового пізнання дозволяє охарактеризувати місце та значення принципу розумності у системі

принципів права в цілому, і зокрема, у системі адміністративно-процесуальних принципів.

Наступним методом наукового пізнання, що буде застосовано в межах дослідження принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин є функціональний метод, що здатен відобразити форми взаємодії різноманітних суб'єктів або елементів, та встановити їх напрями (функції) реалізації та впровадження.

Відтак за допомогою застосування функціонального методу наукового пізнання у дослідженні того чи іншого явища відбувається відображення його соціального призначення. Таким чином, функціональний метод наукового пізнання відображає соціальні характеристики принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин [14, с.19].

Застосування порівняльно-правового методу наукового пізнання відображується у русі дослідження шляхом виокремлення загальних (спільних) характеристик певного правового явища та пошуку відповідей на питання щодо встановлення відмінностей між ними [63, с. 73-75; 177, с. 34].

Дослідження принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин вимагає застосування спеціальноюридичних методів.

Серед спеціальноюридичних методів дослідження принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин є важливим історико-правовий метод. Застосування спеціальноюридичних методів в цілому, і зокрема історико-правового методу дозволяє вирішити завдання із ретроспективного аналізу суспільного явища, його розвитку, що дозволяє відобразити особливості його сутності.

Історико-правовий метод дослідження – це метод, що базується на ретроспективному вивченні та аналізу правових норм, інститутів, процесів та явищ. Він дозволяє досліджувати право в його розвитку, враховуючи зміну норм і правових систем у часі та їх взаємозв'язок із соціально-політичними, економічними, культурними процесами. Основними аспектами історико-правового методу є: історична ретроспектива (метод передбачає вивчення

еволюції правових норм і інститутів з урахуванням змін у суспільстві, що допомагає зрозуміти, чому певні норми виникали, як вони змінювалися і які впливи на це мали історичні події); вивчення розвитку правових систем, що дозволяє досліджувати становлення і трансформацію національних правових систем, порівнюючи їх із розвитком міжнародного права; визначення причин і наслідків, що дозволяє простежити, як правові зміни відображають політичні, економічні, культурні та інші фактори; формування правових ідеалів, що проявляється через створення можливостей з'ясування етапів формування основних правових принципів, які стали основою для сучасних правових систем; крос-культурні та порівняльні дослідження, що виявляється у дослідженні історії права в різних країнах і культурах дозволяє порівнювати розвиток правових систем і встановлювати загальні тенденції.

Застосування історико-правового методу має відбуватися із дотриманням таких етапів, як: документальний аналіз, що пов'язується із вивченням нормативно-правових актів, судових рішень, релігійних і філософських текстів, що містять правові норми, щоб зрозуміти, як ці норми змінювалися; аналіз соціально-політичних, економічних та культурних умов, за яких виникали правові норми; порівняння правових систем [36, с. 33]. Якщо досліджувати історію права у країнах Європи, можна прослідкувати, як у середньовіччі право ґрунтувалося на релігійних принципах, а в Новий час, з розвитком гуманізму і раціоналізму, з'явилися нові правові концепції, пов'язані з правами людини, контрактами, власністю тощо. Історико-правовий метод має важливе значення для глибокого розуміння розвитку права, оскільки право не є статичним, а постійно змінюється під впливом різноманітних факторів.

Важливим при дослідженні принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин є застосування формально-юридичного методу наукового пізнання, що дозволяє встановити особливості та його ознаки, що сприяє поглибленню категоріального ряду роботи [36, с.33].

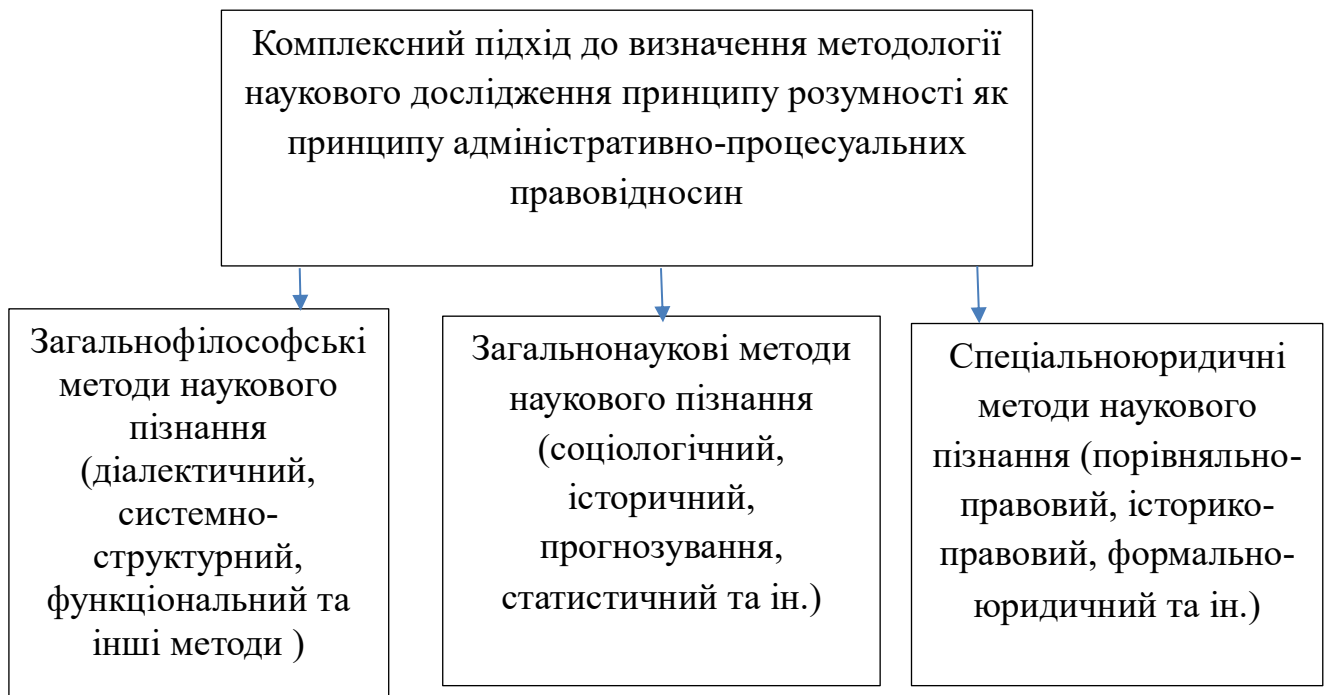
Застосування формально-юридичного методу дослідження державно-правових явищ і процесів дозволяє визначити взаємозв'язки між змістом і формою того правового явища, яке вивчається [163]. Особливо важливим є даний метод для встановлення форм певних явищ та їх проявів в суспільному житті [14, с. 25]. Значення застосування формально-юридичного методу дослідження полягає у його здатності забезпечити всебічний аналіз науково-теоретичних підходів до визначення поняття «принцип розумності адміністративно-процесуальних правовідносин», а також встановити його місце у системі принципів права, що відбувається шляхом виокремлення його ознак та особливостей.

Дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин має здійснюватися із застосуванням конкретно-соціологічного методу наукового пізнання, що сприяє визначенню особливостей його реалізації в конкретних соціальних умовах. Застосування конкретно-соціологічного методу наукового пізнання дозволяє з'ясувати стан суспільних відносин, в умовах яких реалізується принцип розумності, його особливості застосування окремими соціальними групами чи індивідами [163].

Конкретно-соціологічний метод наукового пізнання застосовується для вивчення правових явищ через призму соціальних відносин і умов. Він полягає в дослідженні конкретних соціальних ситуацій, де право функціонує в реальному житті, і дає змогу виявити, як правові норми впливають на соціальні процеси, а також як соціальні потреби формують право. Цей метод дозволяє аналізувати соціальні інститути, поведінку індивідів і груп в контексті правових норм, зважаючи на їх взаємозв'язок і реальний вплив на суспільство, що дозволяє глибше розуміти механізми правового регулювання. Таким чином, цей метод відображує рівень сприйняття суспільством принципу розумності як засади здійснення адміністративно-процесуальних відносин.

Формулювання перспектив застосування принципу розумності як засади здійснення адміністративно-процесуальних відносин є неможливим без застосування прогностичного методу наукового дослідження та методу моделювання.

Застосування інших методів задля дослідження специфіки реалізації принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є безумовно важливим та буде використовуватися в межах цієї наукової розробки.



Малюнок 2.1 Методологія дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин

Таким чином, в межах даного дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин буде здійснюватися із застосування комплексного підходу, в межах якого буде застосовано загальнофілософські, загальнонаукові та спеціальні юридичні методи, що структурно відображено на малюнку 2.1.

1.3 Принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносинах

Вивчення змісту та сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах не можливо визначити як комплексне без встановлення особливостей його відображення в системі принципів права в цілому. Дослідження сутності принципу розумності вимагає пошуку відповідей на питання щодо розуміння його категоріального визначення, обґрунтування понятійного ряду шляхом висвітлення доктринальних та праксеологічних підходів, що має бути визначено як мета цього підрозділу.

Застосування принципу розумності є більш характерним для законодавства країн англосаксонської правової системи, де запроваджено розуміння людини як розумної біологічної істоти, що здатна (та повинна) володіти можливостями із здійснення раціональної оцінки власних дій чи проявів діяльності оточуючого її середовища.

Покладення в основу правового регулювання та правозастосовчої практики презумпції, що пересічна людина наділена розумом, здатна контролювати, керувати та оцінювати свої дії чи бездіяльність є тим необхідним соціальним орієнтиром, що створює умови для реалізації нормативних вимог.

Однак попри важливе теоретичне та практичне значення, яке має принцип розумності як регулятор суспільних правовідносин, залишається невизначеним нормативно його поняття, так само відсутнім є однозначне його сприйняття науковою елітою як в Україні, так і в європейських країнах та у США.

Отже, ефективність застосування принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин залежить від досягнення певного уніфікованого підходу до його сприйняття науковою спільнотою та практиками юриспруденції.

Уніфікація будь-якого суспільно-правового явища має відбуватися через обґрунтування визначення його сутності та формулювання його поняття.

Як було встановлено у попередніх підрозділах виникнення принципу розумності та його використання було започатковано за часів формування теорії реалізму у правозастосуванні [59, с. 38–39; 214].

В країнах англосаксонської системи права визначення принципу розумності перебуває у нерозривному зв'язку із принципом верховенства права (rule of reason), що визначається як здатність усвідомлення нормативних положень та наділення особи здатності із управління своїми діями визначати зміст вчинюваної діяльності. Розумність виявляється через використання категорії «здоровому глузду» [162, с. 88].

Розум визначається як через соціальне буття особи, так і через її фізичне існування. Категорія розумності також застосовуються через визначення будь-якого суддівського рішення, тобто суддівське рішення, ухвалене відповідно до встановленої процедури має розумітися як розумне.

Таким чином, власне здійснення процесу судового розгляду справи є тим, що має визначатися як розумний процес.

У країнах континентальної правової системи сформовано дещо інше уявлення про принцип розумності та його прояви у матеріальних та процесуальних правовідносинах.

Принцип розумності у країнах континентальної правової системи відображується через застосування до них певної системи оцінки співмірності дотримання нормативних вимог учасниками правовідносин, що виявляється у застосуванні таких категорій, як «правомірно» та «неправомірно», «обґрунтовано» чи «необґрунтовано», «доведено» чи «не доведено», «розсудливо» чи «нерозсудливо», «доцільно» чи «недоцільно», «передбачувано» чи «непередбачувано» [6, с.105; 54, с.116–117].

Сутність принципу розумності може розкриватися через визначення його функціонального змісту, що полягає у задоволенні нормативноутворюючого напряму впливу на суспільні правовідносини, а

також у запровадженні скасувальної функції, що реалізується через недоцільність реалізації нормативних положень, що є неприйнятними з точки зору їх розсудливого відображення [137, с.54–55].

Як було з'ясовано у попередньому підрозділі визначення категорії «розумності» має виходити через встановлення її взаємозв'язку із інтелектуальним розвитком особи, її професійними компетентностями, життєвими навичками, сформованими та схваленими суспільством чи окремими групами. Відображення такого взаємозв'язку у праві втілено у встановленні обсягів дієздатності фізичної особи [168].

Дієздатність особи розглядається через наявність у неї можливостей щодо усвідомлення наданих їй прав, шляхів, що вимагає її раціонального відображення [37, с. 328–330].

Дієздатність розкривається через стан особи, визначення її віку, що перебуває у її взаємозв'язках із її здатністю розуміти значення власних дій та дій інших суб'єктів. Дієздатність на відміну від правоздатності особи не з моменту народження людини, а з моменту досягнення певного віку, з яким пов'язується досягнення особою певного рівня її розумового розвитку (ст. ст. 25, 26 Цивільного кодексу України) [185]. На характеристиках дієздатності відображується здатність особи діяти самостійно, здатність особи своїми діями набувати і здійснювати права, створювати для себе обов'язки та виконувати їх [37, с. 331].

Такий законодавчий підхід означає зв'язок інтелектуального розвитку та розумності особи, і у разі неналежного інтелектуального розвитку дієздатність особи обмежується або через її вік, або через її психічний стан.

Стан здоров'я, визначаючи спроможність людини приймати осмислені рішення, тобто відповідати певному рівню розумності, в подальшому визначатиме можливість обмежити людину в дієздатності або визнати її недієздатною у встановленому законом порядку [162].

Таким чином, дієздатність трактується через її інтелектуальний та вольовий аспекти, де інтелектуальний аспект є первинним та пріоритетним [184, с. 75].

Отже, принцип розумності є тим базисом, на якому надбудовується дієздатність фізичної особи, без якої її реалізувати повною мірою є неможливим.

Дотримання вимог має бути оцінена, зокрема, за критеріями адекватності поведінки, ступенем її усвідомлення та належності відображення, що впливає на ефективність правового регулювання суспільних правовідносин [153].

До критеріїв оцінки досягнення реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах необхідно віднести критерій пропорційності.

У постанові Пленуму Верховного Суду [117] роз'яснено сутність критерію пропорційності як критерію оцінки реалізації принципу розумності в праві, що співвідноситься через реалізацію механізмів відшкодування моральної шкоди в порядку ст. 23 Цивільного кодексу України [185]. Зокрема, пропорційність визначається як розумна межа між стражданнями, які завдані особі (які можуть мати як моральний, так і фізичний характер) та розміром компенсації.

Такий саме підхід ретрансльовано в межах правових позицій Верховного суду (Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 160/13903/21 (провадження № К/990/353/23) від 20 квітня 2023 року [109]; Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № № 483/847/17 (провадження К/9901/3097/17) від 15 травня 2018 року [110] та ін.).

У якості прикладу застосування принципу розумності в адміністративно-процесуальних відносин необхідно навести результати розгляду справи про обмеження на майно, де ТОВ «Фінансова компанія

«Інновація»» оскаржувало дії податкових органів щодо обтяження нерухомого майна. Суд дійшов висновку, що такі обмеження мають бути пропорційними, а відтак у тлумаченні змісту пропорційності принципу розумності, обґрунтованими та враховувати права інших сторін, зокрема іпотекодержателя. Це рішення ілюструє балансування між інтересами держави та приватних осіб, засноване на принципі розумності. За відсутності доказів державної реєстрації відступлення права вимоги за іпотечним договором суд не надає оцінку правомірності дій податкового органу щодо включення до податкової застави майна, яке перебуває в іпотеці, та звільнення його з податкової застави, а вказує на відсутність обставин, які б свідчили про порушення прав, свобод чи інтересів особи 19 січня 2021 року Верховний Суд у складі суддів об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду розглянув касаційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Інновація»» на постанову Львівського апеляційного адміністративного суду від 13 вересня 2017 року у справі № 813/3676/16 (провадження № К/9901/39297/18) за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Інновація»» до Головного управління Державної податкової служби України у Львівській області, за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача (Закритого акціонерного товариства «Прибужжя»), про визнання протиправними дій, зобов'язання вчинити дії [116;95].

Відповідно до обставин досліджуваної Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Інновація»» звернувся з позовом про визнання протиправними дій Головного управління Державної податкової служби України у Львівській області щодо накладення заборони-обтяження на майно, зобов'язання виключити майно з акту опису та звільнити нерухоме майно. Суть спору полягала в тому, чи відсутність доказів державної реєстрації відступлення права вимоги за іпотечним договором дає підстави для висновку про відсутність порушеного права особи, а також чи реалізовані

відповідачем дії та рішення не стосуються прав, свобод та інтересів позивача. Львівський окружний адміністративний суд постановою від 25 квітня 2017 року частково задовольнив позов: зобов'язав Червоноградську об'єднану державну податкову інспекцію Головного управління Державної фіскальної служби у Львівській області виключити майно з акту опису. Суд першої інстанції виходив з того, що на час розгляду справи в суді обтяження (арешт) у вигляді податкової застави на нерухоме майно, яке належить Закритому акціонерному товариству «Прибужжя», порушує право Товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія “Інновація”» як іпотекодержателя, на задоволення його вимог коштом предмету іпотеки. Львівський апеляційний адміністративний суд скасував рішення суду першої інстанції й ухвалив нову постанову, якою в задоволенні позову відмовив [95].

Суд апеляційної інстанції прийшов до висновку, що податкове законодавство не містить заборони щодо включення до податкової застави майна, яке перебуває в іпотеці, і закріплює обов'язок органу державної податкової служби зареєструвати податкову заставу на будь-яке майно, що перебуває у власності платника. Верховний Суд частково задовольнив касаційну скаргу: оскаржувану постанову Львівського апеляційного адміністративного суду змінив у мотивувальній частині в редакції цієї постанови щодо мотивів відмови в задоволенні позовних вимог, а в решті – залишив без змін. Які б юридично значущі дії не здійснювалися за наслідками відступлення прав за іпотечним договором, відомості про таке відступлення підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку. За відсутності доказів державної реєстрації відступлення права вимоги за іпотечним договором суд не надає оцінку правомірності дій податкового органу щодо включення до податкової застави майна, яке перебуває в іпотеці, та звільнення його з податкової застави, а вказує на відсутність обставин, які б свідчили про порушення прав, свобод чи інтересів особи. Відсутність доказів державної реєстрації відступлення права вимоги за іпотечним договором дає підстави для висновку про відсутність

порушеного права особи. Зважаючи на статті 3, 33, 36 Закону України «Про іпотеку», особа не наділена правом на звернення до суду для виключення майна з акта опису в податкову заставу, оскільки відсутнє право вимоги про звільнення майна з податкової застави за встановлених обставин. Тому реалізовані відповідачем дії та рішення не стосуються прав, свобод та інтересів позивача. У такому разі помилковою є оцінка суду апеляційної інстанції при перегляді справи щодо застосування судом першої інстанції норм матеріального права стосовно правомірності дій податкового органу з включення до акту опису в податкову заставу майна, яке перебуває в іпотеці, та звільнення такого майна з податкової застави [95].

Вимогу дотримання пропорційності як однієї із характеристик відповідності дотримання принципу розумності у регулюванні суспільних відносин. Варто відзначити, що до особливостей розуміння принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин відноситься визначення співвідношення розсудливого задоволення публічного інтересу із змістом ухваленого рішення у справі, що визначає сутність принципу розумності в управлінських відносинах.

До критеріїв реалізації та дотримання принципу розумності також відноситься досягнення справедливості у справі [138, с.29; 103, с.43–44].

Необхідно вважати, що розумна людина має розумітися як така, що діє справедливо. І водночас справедлива діяльність має визнаватися правомірною діяльністю. Подібний підхід відображено у національній судовій практиці та практиці правового тлумачення, здійсненого Конституційним Судом України (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20.06.2007р. №5-рп/2007). Так, Конституційним Судом України визначено, що пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод 1950 року [57] врегульовано, зокрема, що кожен має право на справедливий і відкритий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Крім того відповідний висновок закріплюється у практиці ЄСПЛ закріплено, що право на справедливий судовий розгляд може бути обмежене державою, якщо це обмеження не завдає шкоди самій суті права [146]. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Осман проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1998 року [157] викладено позицію, відповідно до якої «обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [57], якщо воно не має правомірної мети і якщо відсутнє пропорційне співвідношення між вжитими засобами та поставленою метою».

Така практика Європейського суду з прав людини збігається з правовою позицією Конституційного Суду України, виписаною у Рішенні від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 [144] (справа про податкову заставу), в якому сказано, що елементи права, зокрема розмірність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України (підпункт 4.3 мотивувальної частини). Тому розмірність (пропорційність) обмеження прав кредиторів суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки на задоволення своїх вимог у провадженні у справах про банкрутство має визначатися відповідно до встановлених принципів справедливості. Отже, у Рішенні Конституційного Суду України від 24 березня 2005 року № 2-рп/2005 [144] (справа про податкову заставу), розумність розглядається через «розмірність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права».

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону

України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» визначено, що справедливість пов'язується із застосуванням обмеження певним нормативним приписом частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [125], де встановлено, що права і законні інтереси кредиторів суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки мають пріоритетне задоволення як різновид публічного інтересу, а отже рішення ухвалене на користь таких кредиторів, за умови його відповідності нормам законодавства, необхідно вважати справедливим та розумним [144].

Конституційний Суд України виходить із закріплених у Конституції України положень про права територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України і законів України, зокрема безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляти майном, що є в комунальній власності, утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснювати контроль за їх діяльністю (статті 140, 143 [58;144]).

Згідно з частиною першою статті 144 Основного Закону України органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Законодавець, установивши в Конституції України (статті 140, 141, 142, 143, 144, 145) базові засади функціонування місцевого самоврядування, його органів, матеріальну і фінансову основу тощо, решту питань організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності його органів відніс до визначення законом (стаття 146 Конституції України).

Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та

державними цільовими фондами" (справа про податкову заставу) визначив, що для з'ясування *розмірності* (пропорційності) обмеження права кредиторів комунальних підприємств на справедливий судовий розгляд слід враховувати призначення інституту комунальної власності та дійсну суспільну необхідність у функціонуванні суб'єктів господарювання, заснованих на цій формі власності. Конституційним Судом України Конституція України поклала на державу обов'язок забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки (частина четверта статті 13).

В ході здійсненого аналізу у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" (справа про податкову заставу) Конституційний Суд України вважає, що метою наділення територіальних громад правом комунальної власності є в першу чергу використання майнових об'єктів для задоволення нагальних потреб жителів цих громад у невідкладних послугах, і лише в другу чергу право цієї форми власності призначено для доцільного, економного та ефективного використання майна територіальних громад в інших інтересах їх жителів.

Конституційним Судом України зазначається, що за принципом розмірності (розумності – прим. авт.), що є елементом ідеї права та ідеології справедливості, обмеження прав кредиторів суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки на задоволення своїх вимог у провадженнях у справах про банкрутство має відповідати правомірній та суспільно необхідній меті [144]. При цьому Конституційним Судом України наголошується, що встановлення змісту принципу розмірності (розумності – прим. авт.) в обмеженні прав осіб необхідно враховувати їх функціональну спрямованість діяльності (що може бути відображено, зокрема, в установчих документах, де визначається основна мета їх діяльності, що має бути

співмірною із визначеною організаційно-правовою формою діяльності суб'єктів господарювання) [144] або із обсягом дієздатності фізичної особи.

Цікавим є рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" (справа про податкову заставу тим, що Конституційним Судом України визначено, що проводяться паралелі між обґрунтуванням справедливості обмеження прав, співмірності таких обмежень, а відтак і здійснюється оцінка розумності таких дій.

Отже, зазначена судова практика є свідченням обґрунтованості висновку про те, що дотримання принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах має виходити із встановлення відповідності критеріїв співмірності та справедливості ухваленого в адміністративній справі рішення.

Критерій оцінки принципу розумності відображується через критерій визначеності та очікуваності правових наслідків, тобто очікування легітимних наслідків [175, с. 76].

ЄСПЛ зауважив, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, між іншим, вимагає, щоб при остаточному вирішенні справи судами їх рішення не викликали сумнівів (пункт 61 рішення від 28 жовтня 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії», заява № 28342/95) [156]. При цьому якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи (пункт 123 рішення від 29 листопада 2016 року у справі «Парафія греко-католицької церкви у м. Люпені проти Румунії», заява № 76943/11 [206; 192]).

Судові рішення повинні бути розумно передбачуваними (пункт 36 рішення від 22 листопада 1995 року у справі «С. В. проти Сполученого

Королівства», заява № 20166/92) [158]. Надана судам роль в ухваленні судових рішень якраз і полягає в розвіюванні тих сумнівів у тлумаченні, які існують [112].

У пункті 70 рішення від 18 січня 2001 року у справі «Чепмен проти Сполученого Королівства» (заява № 27238/95) ЄСПЛ наголосив на тому, що в інтересах правової визначеності, передбачуваності та рівності перед законом він не повинен відступати від попередніх рішень за відсутності належної для цього підстави. Причинами для відступу можуть бути вади попереднього рішення чи групи рішень (їх неефективність, неясність, неузгодженість, необґрунтованість, незбалансованість, помилковість); зміни суспільного контексту [100].

У пункті 49 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів про якість судових рішень зазначається, що судді повинні послідовно застосовувати закон. Однак коли суд вирішує відійти від попередньої практики, це потрібно чітко зазначити у рішенні.

Отже, принцип розумності у розгляді адміністративних справ має корелюватися із принципом нормативної визначеності.

Відтак розумність має визначатись через здатність суб'єкта правовідносин в момент вчинення тієї чи іншої розуміти її наслідки, що залежить як від її власних оцінок (суб'єктивних оцінок), так і від дотримання принципів сталості правотворення, належного рівня його передбачуваності.

Розумність як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин розкривається через сумлінність проявів діяльності уповноваженого суб'єкта, при цьому як посадової особи адміністративного органу, так і приватної особи.

Суб'єкт має передбачити ризиковість вчинених ним діянь, ризик настання шкідливих чи негативних наслідків для суспільства, держави, окремих осіб.

Ризики нерозумності діяльності проявляються у недотриманні строків здійснення прав, порушень вимог стадійності провадження та процедури,

недотриманні оперативності ухвалення рішення у справі, недотриманні вимог щодо процесуального представництва чи інших форм зловживання процесуальними правами [144;141].

В основу визначення змісту принципу розумності має покладатися концепція «розумних очікувань», що у праві є адаптацією ідеї «розумних очікувань» з економіки, і проявляється через те, як учасники правових відносин (наприклад, громадяни, компанії, органи влади тощо) формують свої очікування та передбачення з огляду на правові норми, практику та інтерпретації. Концепція «розумних очікувань» може стосуватися того, як люди, з огляду на закони та судову практику, розраховують на певні результати правових ситуацій і рішень. Зміст концепції «розумних очікувань» у праві включають: очікування на основі існуючих правових норм (учасники правових відносин формують свої очікування на основі поточних правових норм, стандартів і практики; при цьому якщо є чітке законодавство або усталена судова практика, громадяни та юридичні особи можуть передбачати, що суд або органи влади будуть діяти в межах цієї практики, навіть якщо конкретний випадок не був вирішений раніше); зміни в праві і їх вплив на очікування (як і в економічній теорії, правові зміни (нові закони, зміни в інтерпретаціях судів) мають корелюватися із очікуваннями особи; якщо закон змінюється або приймається нова судова практика, учасники правових відносин повинні адаптувати свої очікування відповідно до нових умов); справедливість і передбачуваність правового процесу (ідея «розумних очікувань» в праві також сприяє розумінню того, що правовий процес має бути передбачуваним і справедливим; особи повинні мати змогу передбачити наслідки своїх дій і рішень на основі того, як право може бути застосоване до конкретних ситуацій; тому на практиці юридична система намагається бути стабільною і передбачуваною, щоб забезпечити ефективність правових норм); захист прав на основі розумних очікувань (наприклад, розумні очікування можуть пов'язуватись із сталістю дозвільно-ліцензійних процедур

в країні, що є гарантією залучення інвестицій до відповідних кластерів національних економічних систем) [7].

Концепція «розумних очікувань» відображується у таких правових принципах, як: принцип законності (право має бути стабільним і чітким, щоб люди могли передбачити правові наслідки своїх дій); принцип правової визначеності (норми права мають бути такими, щоб громадяни могли розуміти їх і будувати свої плани з урахуванням цих норм); принцип справедливості (особи повинні мати рівні можливості для захисту своїх прав, очікуючи, що суди будуть приймати рішення згідно з існуючими правовими нормами і практикою) [7].

Концепція розумних очікувань також може бути застосована до розвитку права у відповідь на зміни в суспільстві. Це означає, що правова система повинна враховувати зміни в суспільних, економічних або культурних умовах і коригувати своє тлумачення норм, щоб забезпечити відповідність новим реаліям.

Управлінські або корпоративні рішення можуть базуватися на певних правових припущеннях, що є розумними очікуваннями. Наприклад, підприємство може приймати рішення про інвестиції, спираючись на передбачувані зміни в регулюванні або праві, при цьому очікуючи, що органи влади не змінять ключові правила гри. Якщо такі зміни відбудуться, то концепція «розумних очікувань» може допомогти оцінити, чи є ці зміни несправедливими або непрогнозованими.

Таким чином, у праві концепція «розумних очікувань» є важливою для забезпечення передбачуваності, стабільності та справедливості правових відносин, дозволяючи учасникам правових процесів орієнтуватися в майбутніх правових ситуаціях на основі існуючих норм і практики [107].

Положення чинного законодавства України не використовують термін «розумні очікування», проте вказана концепція використовується в практиці ЄСПЛ, яка в свою чергу є елементом джерел права в Україні (згідно до

положеннями ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини») [124].

Ю.А. Тобтота до критеріїв розумності відносить критерії «правомірності, обґрунтованості, доцільності, пропорційності і передбачуваності». Недотримання критеріїв дотримання принципу розумності спричинює настання негативних шкідливих наслідків. Ю.А. Тобтота обґрунтовує авторський підхід до визначення принципу розумності як принципу «пов'язаного з добросовісністю і справедливістю», що відображується у зовнішніх формах діяльності суб'єкта, наділеного правом чи обов'язком [175, с.78].

Б.Р. Страшинський вступає у наукову дискусію із Ю.А. Тоботою, заперечуючи доцільність визначення реалізації принципу розумності через зовнішні прояви його діяльності [162, с. 97].

Варто зазначити, що крім того спірним є висновок Ю.А. Тоботи про те, що розумність має бути притаманною лише цивільно-правовим відносинам, що за думками вченого визначається підвищеним рівнем турботи та піклування, адже стосується особистих немайнових прав [175, с. 85].

Існує підхід, за якого вимоги дотримання розумності мають висуватися виключно до здійснення юридично значимих дій [119, с.40], що необґрунтовано обмежує площину його застосування.

Протилежним є підхід, в межах якого визначено необхідність дотримання принципу розумності на всіх етапах правореалізації, починаючи від правотворення, правотлумачення, і завершуючи правозастосуванням та виконанням рішення у справі. Вчений приходить до висновку, що розумність слід розглядати як імперативну вимогу не стільки до всіх суб'єктів права, скільки лише до тих суб'єктів, що наділені правом застосовувати право. Відповідно саме вони можуть і повинні визначати відповідність або невідповідність конкретної життєвої ситуації таким критеріям як ринкова ціна, як такої що є розумною, оскільки склалась об'єктивно, у звичайний час,

за звичайних обставин, що є об'єктивно достатньою для людини щодо досягнення правових результатів тощо [148, с. 51-57].

Ряд вчених визначають принцип розумності через його встановлення як нормативного чи договірної обов'язку для суб'єкта, але при цьому підтримується ідея його використання як критерію оцінки поведінки суб'єктів правових відносин [9, с. 41–42].

Важливим є визначення принципу «розумності» через його відображення як окремої юридичної презумпції, що полягає у припущенні правомірності, розумності, справедливості діяльності суб'єкта до того моменту, поки не буде встановлено інше [185].

Встановлення п.21 ч.1 ст.7 Кримінального процесуального кодексу України одного із принципів кримінального провадження, яким є принцип розумності строків, є вказівкою на те, що вчинення процесуальних дій має здійснюватися розсудливо і припускається, що ті строки, які встановлюються є достатніми для забезпечення доказування у справі [73].

Таким чином, визначення принципу розумності пов'язується із застосуванням об'єктивної форми відображення діяльності суб'єкта, так суб'єктивної оцінки її належності та співмірності.

Розумність може розглядатися як: правова презумпція; як правовий феномен; як критерій оцінки діяльності суб'єкта; як принцип правореалізації.

З'ясування сутності принципу розумності, встановлення його сутності може здійснюватися через застосування людиноцентричної концепції, де основою є його відображення через емоційне схвалення, що є необхідним будь-якій особі, наявності певної емоційної підтримки її дій чи проявів чи проявів без діяльності.

Таким чином, усвідомлення норм через розумне її сприйняття має бути на емоційному рівні особою схвалено, що уявляється певною мірою спірним, адже право має бути доступним для пересічної особи, написано зрозумілою мовою, що створює належні умови для його правореалізації незалежно від віку особи та її освіти.

Право має бути раціональним інструментом, а тому інструментом, що відповідає принципу розумності. Зокрема, реалізація прав в адміністративному судочинстві передбачає свідоме розуміння особою допустимості таких дій та недопущення їх перевищення [50].

Таким чином, участь в адміністративно-процесуальних відносинах має відповідати цілям діяльності правомочного суб'єкта, і саме відповідність таким цілям є підставою для висновку про розумність таких дій і водночас є підставою для висновку, що дії не перевищують обсяг наданих особі прав, а отже не є перевищенням прав.

Отже, розуміння принципу розумності відповідає таким підходам: оцінний підхід, в основу якого покладено застосування критеріїв відповідності дотримання принципу розумності; зобов'язальний підхід, основою якого є формулювання нормативних вимог до регулювання строків та процедур, притаманних адміністративно-процесуальних правовідносинам; презюмуючий підхід, що проявляється у припущенні розумності діяльності суб'єкта адміністративно-процесуальних правовідносин; людиноцентричний (гуманістичний) підхід, де принцип розумності розглядається через емоційне сприйняття суспільно-політичної дійсності та норм права, що потребують задля їх ефективної реалізації схвалення суб'єктом; феноменальний підхід, що визначає принцип розумності як таке унікальне досягнення фізичного розвитку та соціального буття людини, що є визначальною характеристикою людської цивілізації.

Прояви принципу розумності залежать: від характеру адміністративно-процесуальних правовідносин, що відображують як їх суб'єктивне ід сприйняття, так і об'єктивні взаємозв'язки, що існують між їх учасниками; від їх функціонального змісту, що відображується у специфіці регулювання дозвільно-ліцензійних адміністративних процедур, адміністративно-судочинних правовідносин, адміністративно-деліктних проваджень та контрольно-наглядового процесу.

Принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є притаманним такі ознаки, як: нормативний характер; розсудливість; універсифіковане застосування; загальність застосування, що має відповідати вимогам застосування норм за колом осіб, у просторі та у часі; необхідність його дотримання на будь-яких етапах правореалізації в адміністративному процесу (починаючи від моменту ухвалення норми і завершуючи моментом виконання адміністративного припису); усталеність, що означає, що уявлення про розумну поведінку формується в результаті звичаєвого застосування, тобто такого застосування, що неодноразово повторювалось в суспільних відносинах, а тому має схвальну оцінку та підтримку; соціальний зміст, що означає нерозривний зв'язок із суспільством та не допускає його реалізацію без врахування законів та ідей його розвитку; інтелектуально-вольовий та пізнавальний характер.

Варто акцентувати, що принцип розумності визначається як міжгалузевий принцип та реалізується : у цивільному праві (ст. 3 Цивільного кодексу України); у сімейному праві (ч.9 ст.7 Сімейного кодексу України [152]; у кримінально-процесуальному праві, адміністративно-процесуальному праві, цивільно-процесуальному праві, господарсько-процесуальному праві при застосуванні вимог про розумність строків (п. 2 ч. 1 ст. 678 ЦК України, п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України[73], п. 11 ч. 1 ст. 4 КАС України[50], п. 10 ч. 3 ст.2 ЦПК України[187], п. 10 ч. 3 ст. 2 ГПК України[23]), припущення розумності діяльності суб'єкта (ч. 5 ст.12 ЦК України[185]).

У чинному законодавстві України вживаними є такі категорії, як: «розумні сумніви» (ч.2 ст.333 КАС України), «діяти розумно» (ч.3 ст.92 ЦК України[185]), «розумні підозри» (ч.1 ст.170 КПК України).

У податкових правовідносинах застосовується категорія «розумна економічна причина (ділова мета)» [105].

В сфері природокористування категорія раціональність розкривається через розумність, а відтак добросовісність та заощадливість (положення

Водного кодексу України [13]; положення Лісового кодексу України [79]; положення Земельного кодексу України [39]) тощо.

В країнах континентальної правової системи розумність вживається як характеристика діяльності особи, що відображується у законодавстві Федеративної Республіки Німеччини, Французької Республіки, Республіки Польщі, Італійської Республіки, Королівства Іспанії, Португальської Республіки тощо, де використовуються такі категорії як «розумний акціонер», «розумний вчинок», «розумний акт».

Узагальнюючи здійснене дослідження є необхідним такий висновок, що під принципом розумності у адміністративно-процесуальних правовідносинах має визначатися основоположна засада регулювання суспільних відносин, що виникає у сфері реалізації публічно-управлінських функцій держави, застосування якої має універсальний та всебічний характер, та базується на припущенні свідомої розсудливої обґрунтованої діяльності правомочного суб'єкта, та пов'язується із об'єктивними вимогами доступності змісту положень чинного законодавства та належності умов його застосування.

Зазначене вимагає розширеного тлумачення та застосування принципу розумності в межах чинного адміністративно-процесуального законодавства України, де попри серед кола відповідних принципів адміністративного судочинства (ст. 2 КАС України[50]), принципів адміністративної процедури (ст. 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» [123]) принцип розумності відображено у вузькому значенні як принцип розумності строків.

Однак при цьому висновки здійсненого дослідження обґрунтовують доцільність відходу від вузького підходу до застосування принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах, коли відбувається його застосування виключно в розрізі тлумачення оперативності та своєчасності врегулювання адміністративних справ, і запровадження його широкого розуміння, що може бути реалізовано шляхом внесення змін до чинного законодавства України.

Так, є необхідним внесення змін до ч. 3 ст. 2 КАС України, де її пункт 8 викласти у такій редакції: «розумність, в тому числі дотримання розумних строків розгляду справи судом» (табл. 1.2, додаток Б).

Чинна редакція	Пропоновані зміни	Нова редакція
Кодекс адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446)		
Стаття 2. Завдання та основні засади адміністративного судочинства <...> 3. Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків	пункт 8 ч. 3 ст. 2 викласти у такій редакції: <i>«розумність, в тому числі дотримання розумних строків розгляду справи судом».</i>	Стаття 2. Завдання та основні засади адміністративного судочинства <...> 3. Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) <i>розумність, в тому</i>

розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.		числі дотримання розумних строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.
--	--	---

*Табл. 1.2 Порівняльна таблиця чинної та перспективної редакції
Кодексу адміністративного судочинства України*

У статті 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» серед принципів адміністративної процедури необхідно передбачити принцип розумності у такій редакції – «добросовісність, розумність і справедливість».

Закон України «Про адміністративну процедуру»		
Чинна редакція	Пропоновані зміни	Нова редакція
Стаття 4. Принципи адміністративної процедури 1. Принципами адміністративної процедури є: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу;	1) Викласти пункт 5 статті 4 у такій редакції «добросовісність, розумність і справедливість»	Стаття 4. Принципи адміністративної процедури 1. Принципами адміністративної процедури є: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу;

5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту.		5) добросовісність, розумність і справедливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту.
--	--	---

Табл. 1.3 Порівняльна таблиця чинної та перспективної редакції ст. 4

Кодексу адміністративного судочинства України

Реалізація принципу розумності при здійсненні адміністративних процедур вимагає крім того викласти статтю 10 профільного Закону України у такій редакції:

«Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість

1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом.

2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства.

3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними» (табл. 1.3, додаток Б).

Закон України «Про адміністративну процедуру»		
Чинна редакція	Пропоновані зміни	Нова редакція
Стаття 10. Добросовісність і розсудливість 1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно для досягнення мети, визначеної законом. 2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства. 3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно та не зловживати ними.	Викласти статтю 10 у такій редакції: «Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість 1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом. 2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства. 3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними»	Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість 1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом. 2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства. 3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними

Табл. 1.3 Порівняльна таблиця чинної та перспективної редакції ст. 10

Кодексу адміністративного судочинства України

З врахуванням застосування широкого підходу до визначення структури адміністративно-процесуальних правовідносин принцип розумності має бути передбачено систему принципів розгляду справ про адміністративне правопорушення, що вимагає внесення змін до глави 22 КУпАП, де

передбачити окрему статтю за номером 276-1 «Принципи розгляду справ про адміністративне правопорушення».

1.4 Функціональний зміст принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах

Проблематика функціонального призначення принципів права в цілому, і зокрема, принципів адміністративно-процесуальних правовідносин є мало досліджуваною в межах наукових розробок як представників вітчизняної юридичної науки, так і представників зарубіжної юридичної науки.

Встановлення функціонального змісту системи принципів права в цілому, і зокрема, принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин вирішить завдання із визначення умов їх впровадження та ефективного застосування [161, с. 219–223].

Проблематика дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин вивчалось в межах комплексних наукових розробок представників науки теорії держави і права, а також представників науки конституційного права, як С.В. Бобровник, А.А. Козловський, А.М. Колодій, В.В. Костицький, Н.В. Мішина, К.О.Мандрікова, Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Б.Р. Страшинський та інші. Питання застосування принципу розумності вирішувалось в межах окремих галузевих наукових досліджень, здійснених у працях представників науки цивільного права та процесу, зокрема, у працях О.М. Костенка, Р.О. Стефанчука, Ю.А. Тоботи, С.Я. Фурси, Я.М. Шевченко та інших; у працях зарубіжних вчених, зокрема, виділяються наукові розробки А. Барака, Дж. Велеса, Р. Трейнора та ін..

Однак при цьому питання застосування принципу розумності у адміністративно-процесуальних правовідносин, встановлення його функціонального змісту є дискусійним та мало досліджуваним, та вимагає звернення уваги в межах цього підрозділу.

Встановлена у попередніх підрозділах багатоаспектна сутність принципу розумності як суспільного регулятора вимагає застосування широкого підходу до визначення його функціонального змісту та напрямів його відображення.

Загальновизнаним є розуміння принципів права як «основних, загальних засад, на яких ґрунтується правова система, що визначають сутність, зміст та напрямки правового регулювання в державі» [53]. Вони відображають ідеї справедливості, порядку, свободи, рівності і законності, забезпечують стабільність і розвиток суспільства. Розглянемо основні функції принципів права, їх значення в правовій системі та роль у здійсненні правового регулювання.

Принципи права у загальнотеоретичному розумінні визначаються як такі соціальні регулятори, що виконують ряд функцій. Принципи визначають напрямок і характер правових норм, що використовуються для врегулювання відносин між індивідами, державними органами та іншими суб'єктами права. Вони виступають як своєрідний орієнтир для правотворчості, допомагаючи створювати такі норми, які відповідають загальним ідеям справедливості та добра. Наприклад, принцип рівності перед законом і правами людини сприяють створенню норм, які обмежують дискримінацію та сприяють забезпеченню прав людини на всіх рівнях [31].

Наступною функцією, що виконують принципи права, є функція забезпечення стабільності правової системи. Принципи права забезпечують стабільність правової системи, оскільки вони визначають основні принципи, які не змінюються з часом, навіть якщо окремі правові норми можуть зазнавати змін. Вони є важливою основою для формування і вдосконалення національного законодавства, допомагаючи утримувати певну сталість і послідовність у розвитку правової системи. Зокрема, принцип верховенства права визначає, що всі правові норми повинні відповідати Конституції України та іншим основним законам, що забезпечує стабільність правового порядку в державі [55].

Принципи права мають важливу функцію в формуванні правосвідомості громадян. Вони не тільки служать основою для правових норм, але й впливають на моральне та етичне розуміння громадянами своїх прав і обов'язків. Завдяки принципам права відбувається формування культури правового поведіння, що важливо для забезпечення правопорядку в суспільстві. Принцип справедливості сприяє формуванню у громадян уявлень про те, що правові норми повинні забезпечувати рівність і справедливість у всіх сферах життя.

Принципи права відіграють важливу роль у контролі за застосуванням норм права. Вони визначають рамки, в межах яких повинні діяти органи державної влади, суди та інші правозастосовчі органи. Принципи права слугують своєрідними орієнтирами, які дозволяють визначити, чи правомірно застосовуються ті чи інші норми права, чи не порушуються основоположні права людини. Зокрема, принцип законності забезпечує те, що жоден орган влади не може вийти за межі своїх повноважень і приймати рішення, які суперечать чинному законодавству [59, с. 45-50].

Одна з основних функцій принципів права – це захист прав і свобод людини. Принципи, які визначають права і свободи, повинні забезпечити ефективний захист від порушень і забезпечувати рівні можливості для їх здійснення. Завдяки таким принципам, як права людини, свобода, гідність, правова рівність, можна досягти відповідного рівня захисту кожного громадянина від свавілля влади чи інших осіб. Наприклад, принцип презумпції невинуватості гарантує, що кожна людина вважається невинною, поки її вина не буде доведена в суді, що є одним із найважливіших захистів прав людини [86, с. 103-105].

Принципи права виконують також функцію розвитку правової системи, сприяючи її адаптації до змін у суспільстві, економіці та міжнародному праві. Принципи є гнучким інструментом для вдосконалення існуючих норм і їх адаптації до нових реалій. Вони забезпечують стабільність і одночасно відкривають можливості для прогресу. Принцип демократизму і гласності

дозволяє правовій системі розвиватися в напрямку більшої відкритості та участі громадян у процесах прийняття рішень.

У сучасних умовах багато принципів права мають міжнародний характер і сприяють інтеграції національних правових систем у світову правову спільноту. Принципи міжнародного права, такі як принцип поваги до прав людини, принцип ненападу і принцип мирного співіснування, можуть впливати на національні правові системи, що дозволяє забезпечити гармонізацію національного та міжнародного законодавства. Принцип добросовісності в міжнародних відносинах сприяє розвитку міжнародного співробітництва і врегулюванню міжнародних суперечок мирним шляхом.

Принципи права мають важливу роль у легітимації державної влади. Вони служать основою для правомірного здійснення влади, тому що забезпечують законність її дій та відповідність основним цінностям і нормам, що прийняті в суспільстві. Без дотримання принципів права, влада може втратити свою легітимність і сприяти виникненню правових криз.

Принцип поділу влади в демократичних системах гарантує, що жоден орган влади не матиме абсолютної влади, а всі вони діятимуть в межах своїх повноважень і контролюватимуть один одного.

Принципи права сприяють оптимізації правових відносин між суб'єктами права. Вони допомагають створювати та застосовувати такі норми, які забезпечують баланс інтересів різних учасників правовідносин і запобігають конфліктам. Принципи права дозволяють домогтися максимально ефективного функціонування правової системи, забезпечуючи гнучкість і адаптивність законодавства до конкретних ситуацій[103]. Принцип добросовісності і розумності в цивільному праві допомагає уникати зловживань правами і сприяє встановленню справедливих і чесних відносин між сторонами.

Отже, принципи права є основоположними елементами правової системи, які виконують численні функції: від регулювання суспільних відносин до забезпечення прав і свобод людини. Вони формують правову

основу для розвитку і вдосконалення правових норм, забезпечують стабільність правової системи, сприяють розвитку правосвідомості та ефективному функціонуванню державних інститутів. Принципи права є важливими як для правотворчості, так і для правозастосування, вони закладають фундамент для створення справедливого та ефективного правового порядку.

Функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин є важливою його характеристикою, є тим механізмом, що дозволяє комплексно підійти до вирішення проблеми забезпечення його реалізації.

Визначення функціонального наповнення принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин дозволяє вирішити комплексно та повно відобразити його зміст.

Функціональний зміст принципу розумності у системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин передусім відображується у реалізації формування ідеологічного сприйняття загальнонаціональної та регіональної політики, формування належного рівня правосвідомості та правової культури у суб'єкта як учасника громадянського суспільства. Через дотримання принципу розумності визначення соціальна цінність адміністративно-процесуальних правовідносин, а відтак створюються належні умови до гарантування прав і законних інтересів громадян, а також їх належного забезпечення [47, с. 161; 81, с.19, 92, с.44, 19, с.124, 180, с. 62].

Наступною функцією, на виконання якої спрямовується застосування принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин, є регулятивна функція, що досягається шляхом усвідомленого сприйняття носієм права та інтересу, а також зобов'язаної особи вимоги щодо: належного виконання законів [86, с. 11], щодо якісного нормотворення, що сприяє ефективності виконання положень чинного законодавства [137, с. 47-58], щодо створення та впровадження системи гарантії захисту прав і законних інтересів громадян.

Важливим є визначення функціонального змісту принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин як засобу, впровадження якого здатно вирішити проблеми із досягнення «економічності» правового регулювання. Тобто розумний підхід до вирішення тієї чи іншої проблеми, що виникає у процесі реалізації адміністративно-процесуальних правовідносин дозволяє вирішити задачу із оптимального врегулювання відносин взаємодії держави та приватної особи, що є характерною для процесів здійснення управлінських функцій держави [4, с.37].

Розкриття функціонального призначення принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин може бути здійснено через визначення суб'єктивного та об'єктивного підходів.

З точки зору суб'єктивного підходу до встановлення функцій принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є важливим встановити свідоме ставлення особи на здійснення процесів правотворення, правореалізації та правотлумачення. Об'єктивний підхід відображує принцип розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин як певного нормативно визначеного критерію оцінки діяльності адміністративних органів та приватних осіб [21, с.187].

Функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин може розкриватися через характер взаємозв'язків між учасниками таких суспільних відношень, відображуючи їх соціальну корисність та публічний інтерес [40;140;228; 89 та ін.].

Функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин з врахуванням встановлення його сутності безпосередньо пов'язується із забезпеченням стану забезпечення реалізації моральних цінностей, що проникають до змісту суспільного життя та є їх невід'ємною характеристикою.

Норма права не повинна бути винятковим соціальним регулятором, а відтак навіть у публічно-управлінських правовідносинах застосування

моральних норм має визнаватися як допустиме та таке, що сприяє гуманізації адміністративно-процесуальних відносин. З врахуванням зазначеного допустимим є обґрунтування підходу, що функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин має втілюватися у гуманістичній функції правозастосування.

Важливим напрямом принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є його здатність досягти балансу між приватними та публічними інтересами.

Системоутворюючий вплив має принцип розумності як принцип адміністративно-процесуальних відносин на свідомість учасників суспільно-політичного життя, забезпечуючи її високий рівень реалізації, сприяючи підвищенню рівня їх правової культури та проявів правової активності [163, с.161; 164, с. 64; 53, с. 58; 54, с. 60-65].

Принцип розумності як принцип права здатен виконати таку суспільно корисну задачу, як встановлення сутності, змісту і призначення права, форм та наслідків правового регулювання, забезпечуючи стабільність і непорушність юридичних явищ і процесів [182, с. 42].

Принцип розумності здатен відіграти тлумачну функцію, що має розкриватися через створення можливостей для визначення змісту нормативно-правових актів з питань регулювання адміністративно-процесуальних правовідносин, встановлення логіки їх побудови та застосування.

Реалізація регулятивної функції принципу розумності як принцип адміністративно-процесуальних відносин відбувається шляхом визначення його здатності врегульовувати суспільні відносини за аналогією закону чи за аналогією права.

Застосування принципу розумності є допустимим та ефективним в умовах наявності колізії адміністративно-правових та адміністративно-процесуальних норм, коли відсутнім чи суперечливим є законодавство у відповідній сфері.

Принцип розумності як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин здатен належним чином виконати функцію із заповнення прогалин у праві, таким чином є тим принципом, що виконує задачі із нормативного змістовного наповнення суспільних правовідносин [137, с. 54].

Принцип розумності як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин виконую функцію правообмеження, що виявляється у його здатності вільного вибору тієї чи іншої форми реалізації права та інтересу в публічно-управлінських правовідносинах [102, с. 45–46].

У попередніх підрозділах було обґрунтовано, що принцип розумності як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин є характерним для всіх стадій правореалізації та правозастосування. Зазначене дозволяє зробити висновок, що принцип розумності є надзвичайно важливим на стадії правотворення та прогнозування розвитку системи національного законодавства [34, с.105].

Отже, під функціями принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність, як: ідеологічна функція; регулятивна функція; функція досягнення «економічності» правового регулювання; тлумачна функція; системоутворююча функція; інформаційно-виховна функція; гуманістична функція; змістовноутворююча функція; прогностична функція; охоронна функція; компенсаційна функція.

Ефективність функціонального змісту принципу розумності відображується у практиці його правозастосування, що вимагає звернення дослідницької уваги до практики ЄСПЛ та практики національної системи судочинства.

Реалізація системоутворюючої та прогностичної функцій принципу розумності відбувається у практиці ЄСПЛ, де встановлюється вимоги слідування ідеям «правомірного очікування». Держава ухвалюючи адміністративний акт індивідуальної та нормативної дії має відповідати вимогам ретроспективності регулювання [48, с. 223–225].

Застосування категорії «розумні очікування» має виходити із визначення необхідності досягнення співмірності публічних та приватних інтересів, що є гарантією належної та ефективної правової охорони та захисту.

У рішенні Конституційний Суд України №18-рп/2004 зазначено про необхідність взаємозв'язків між розумними очікуваннями та нормативними положеннями, що має визнаватися як суспільна цінність, об'єктивізацією суспільного інтересу, вимог справедливості та добросовісності [147].

У справі «Пресос Компанія Нав'єра та інші проти Бельгії» ЄСПЛ зазначив, що «... норми, які розглядаються, є нормами деліктного права, відповідно до якого право вимагати відшкодування виникає з моменту заподіяння шкоди. Вимога такого роду «становила актив» і тому була майном у контексті першого речення статті. Покладаючись на рішення Касаційного суду, заявники мали змогу довести, що вони мали «правомірні очікування» відносно того, що їхні вимоги, які виникли на підставі морських інцидентів, будуть вирішені відповідно до загальних положень деліктного права» [38].

Принцип розумності в межах охоронної функції здатен задовольнити завдання із загальної превенції та контролю.

Зміст охоронної функції принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин виявляється у : створенні умов для недопущення проявів зловживання правами; здійсненні контролю за дотриманням адміністративними органами та приватними особами критеріїв допустимої процесуальної свободи учасників правовідносин.

Принцип розумності доволі успішно реалізується в межах здійснення компенсаційної функції адміністративно-процесуальних правовідносин. Застосування критеріїв розумності є важливим при визначенні змісту адміністративного акту у справі, при визначенні заходів, впровадження яких дозволяє відновити порушене суб'єктивне публічне право особи.

Питання дотримання національними судами критерію розумності строків розгляду спорів національними судами неодноразово було предметом

оцінки ЄСПЛ. Зокрема, у справах «Карнаушенко проти України» (Karnaushenko v. Ukraine), «Вольський та інші проти України» (Volskyu and others v. Ukraine) та «Буглов та інші проти України» (Buglov and others v. Ukraine) ЄСПЛ установив порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції, оскільки тривалість проваджень була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку», тому заявники не мали у своєму розпорядженні ефективного засобу юридичного захисту [114].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2024 року у справі № 806/5175/14 (провадження № 11-227апп24) [112] Велика Палата Верховного Суду зауважує, що законодавець цілеспрямовано обмежив коло процесуальних питань, результат вирішення яких - ухвали суду - підлягають самостійному апеляційному оскарженню, з огляду на пріоритетність вирішення тих чи інших процесуальних питань. Надання учасникам судового процесу права на апеляційне оскарження всіх ухвал суду першої інстанції окремо від рішення суду незалежно від їх процесуальної суті і значення стало б передумовою для зловживання учасниками справи процесуальними правами та безпідставного затягування розгляду справи, що не відповідало б основним завданням судочинства [114].

Впровадження принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах відбувається через установлення процесуальним законом заборони (обмеження) щодо окремого оскарження ухвал, не передбачених статтею 294 КАС України [50].

Зазначене дозволяє забезпечити розгляд справи впродовж розумного строку та запобігти зловживанням процесуальними правами, які можуть призводити до невиправданих зволікань під час такого розгляду [114].

Принцип розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах реалізується шляхом закріплення у КАС України випадків, коли ухвала суду першої інстанції не підлягає оскарженню в будь-який спосіб (наприклад, частина дев'ята статті 29, частина друга статті 188 КАС України) [50].

Водночас статтею 320 КАС України встановлені підстави для скасування ухвали суду, яка перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направлення справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.

Вирішення питань, пов'язаних із зупиненням та поновленням провадження у справі, врегульовано статтями 236 і 237 КАС України.

Відповідно до положень статті 236 КАС України за наявності підстав, передбачених частинами першою і другою цієї статті, суд постановляє ухвалу про зупинення провадження у справі. Ухвала суду про зупинення провадження у справі може бути оскаржена. Згідно із частиною першою статті 237 КАС України провадження у справі поновлюється за клопотанням учасників справи або за ініціативою суду не пізніше десяти днів з дня отримання судом повідомлення про усунення обставин, що викликали його зупинення. Про поновлення провадження у справі суд постановляє ухвалу.

Таким чином, поновлення провадження у справі відповідно до статті 237 КАС України пов'язане не зі скасуванням ухвали про зупинення провадження у справі, а зі встановленням факту усунення обставин, з якими суд пов'язував зупинення провадження у справі.

Отже, суддівський розсуд реалізується із дотриманням принципу розумності, що сприяє формуванню судової практики, згідно з якою суд за результатом вирішення відповідного клопотання учасника справи може постановити ухвалу як про поновлення провадження у справі, так і про відмову у його поновленні [77;78].

Реалізація принципу розумності часто вимагає застосування диспозитивного методу правового регулювання. Зокрема, у статті 237 КАС України закріплене диспозитивне право кожного учасника справи звернутися до суду з клопотанням про поновлення провадження у справі, що в силу статей 166, 241 та 248 КАС України створює імперативний припис для суду розглянути таке клопотання [112].

Стаття 6 Конвенції[57], проголошуючи право на справедливий суд, указала його складовою розгляд справи упродовж розумного строку. Реалізація цього елемента права на справедливий суд знайшла своє відображення у приписах статті 2 КАС України щодо завдань та основних засад адміністративного судочинства, яка, визначаючи завдання адміністративного судочинства, передбачила необхідність своєчасного вирішення судом спорів.

Таким чином, приписи статті 237 КАС України покликані, зокрема, захищати одну зі складових права на справедливий суд - дотримання розумного строку розгляду судової справи.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2024 року у справі № 806/5175/14 (провадження № 11-227апп24) [112]було зазначено, що вирішуючи правову проблему щодо можливості оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову в поновленні провадження у справі окремо від рішення суду, з метою дотримання статті 6 Конвенції щодо розгляду справи в розумні строки та основних засад (принципів) адміністративного судочинства, таких як верховенства права, забезпечення права на апеляційний перегляд справи, розумність строків розгляду справи (частина третя статті 2 КАС України), Велика Палата Верховного Суду висновує, що така ухвала підлягає оскарженню в апеляційному порядку як така, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, оскільки поновити свої права особою, яка подає апеляційну скаргу, в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду, неможливо.

Реалізація компенсаційної функції принципу розумності в адміністративно-процесуальному праві є доволі спірним, але таким, що має бути застосовано. Реалізація компенсаційної функції принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах здійснюється шляхом забезпечення реалізації гарантованого Конвенцією права особи на доступ до правосуддя, а також права на оскарження судового рішення (фактично - права

на виправлення судової помилки) з урахуванням принципу правової визначеності, що пов'язується із відновленням пропущеного з поважних причин строку на звернення до суду та строку на оскарження у розумних межах, з дотриманням засад оптимальності і пропорційності.

Таким чином, відновлення та компенсація в адміністративно-процесуальних правовідносинах пов'язується із створенням для особи умов для використання права, яке було не реалізовано через розумні підстави [142].

В цифрову епоху є важливим акцентуація уваги на постулаті, що принцип розумності як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин виконує інформаційну функцію. Застосування принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах сприяє формуванню системи правової інформації, визначенню об'єктно-суб'єктного складу учасників правової системи та підтримання її інформаційної цілісності.

Інформаційна функція принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин реалізується через створення можливостей змістовного наповнення системи правової інформації; визначення суб'єктного складу адміністративних процесуальних правовідносин; гарантування безпеки та цілісності публічних інформаційних ресурсів [76].

Визначення інформаційного характеру принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин полягає у регламентації вимог щодо співмірної часової оцінки строків вчинення процесуальних дій, встановлення вимог щодо справляння судового збору тощо.

Таким чином, під функціональним змістом принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність векторів його впливу на учасників врегулювання адміністративної справи, що розглядається у порядку різного роду проваджень – адміністративно-деліктного, адміністративно-судочинного, дозвільно-ліцензійного, контрольно-наглядового.

До функцій принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно віднести такі, як: ідеологічна функція; регулятивна функція; функція досягнення «економічності» правового регулювання; тлумачна функція; системоутворююча функція; інформаційно-виховна функція; гуманістична функція; змістовноутворююча функція; прогностична функція; охоронна функція; компенсаційна функція.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було поставлено ціль із здійснення теоретичної характеристики принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. Досягнення поставленої цілі пов'язувалось із визначенням історико-правових етапів становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах; обґрунтуванням методології наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах; визначенням принципу розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин; встановленням функціонального змісту принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. Здійснене дослідження дозволило сформулювати ряд авторських висновків, що будуть викладено далі.

1. Визначено, що формування уявлення про принципи права характеризують різні етапи розвитку державності, і відображує відповідні типи цивілізацій, починаючи від античних часів і закінчуючи сучасним світом інформаційного (цифрового) суспільства.

З'ясовано, що принцип розумності як принцип правового регулювання суспільних правовідносин відноситься до «молодих» принципів, який було запроваджено в європейських правових системах, що означає його малодослідженість з точки методологічного розуміння та реалізації.

Визначено, що пошук засобів, що дозволили б якнайбільш ефективно врегулювати суспільні відносини, який власне і є базисом для визначення сутності принципу розумності, є притаманним вже праву країн Античності, коли принцип розумності визначався через необхідність застосування раціонального підходу до встановлення змісту соціальних норм та відходу від емоційного сприйняття суспільних відносин, тобто пов'язується із потребою запровадження «розумного» врегулювання.

На основі здійсненого історико-правового екскурсу до часів античності та Давнього Риму засвідчено формування тоді такої сутності принципу розумності як принципу суспільних відносин, що визначається через вимоги: раціональності норми; обґрунтованості норми; справедливості норми.

Визначено, що за часів існування церковної держави, що є характерним для часів Середньовіччя, визначалось, що закон походить від волі Бога, а отже, вимагає лише його схвалення, і не допускає його тлумачення самотійно. Встановлено, що ідея розумності закону не втратила своєї актуальності за часів Середньовіччя, певною мірою трансформуючись її сприйняття крізь призму «божественного» втручання до суспільних правовідносин.

Встановлено, що наступним етапом розвитку уявлень про принцип розумності права є період Нового часу, тобто період Відродження та Просвітництва (XVII –XVIII ст.ст.), що характеризуються прагненням при визначенні системи принципів права відобразити не лише нормативну волю, але політичну волю суспільства, тобто закладаються основи проявів безпосередніх форм демократії та здійснення правотворення.

Визначено, що за Новітніх часів суспільного цивілізаційного розвитку відбулось формування суспільної думки, що позначилось із розуміння права як самотійного феномену суспільної дійсності, яке набуває самотійності у змісті його співвідношення із іншими соціальними регуляторами. З'ясовано, що ефективність права тлумачиться через розумність людини як суб'єкта його застосування.

Визначено, що розумність має бути притаманною процесам тлумачення правових норм, та відрізнятися від емоційного та інтуїтивного сприйняття права.

Обґрунтовано, що принцип розумності як принцип системи права здатен доволі ефективно виконати роль із забезпечення визначення змісту норми, із профілактики вчинення правопорушень, а також відображує зміст виховання свідомої поведінки уповноваженого суб'єкта.

Обґрунтовано висновок, що реалізація принципу розумності залежить від об'єктово-суб'єктних характеристик сфери його впровадження, і тому корелюється як із здатністю особи відобразити зміст та значення відповідних правових норм, так із вимогами щодо доцільності застосування норм в межах відповідних обставин.

Наголошено, що реалізація принципу розумності в цілому, і зокрема, в межах адміністративно-процесуальних правовідносин має відбуватися із дотриманням «людиноцентристської» концепції побудови управлінської функції держави, де людина є найвищою соціальною цінністю і має визначати зміст діяльності владних суб'єктів.

2. Обґрунтовано методологію наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.

Визначено, що розкриття методології дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин має слідувати шляхом сходження від загального та спеціального, де загальним нами розглядається пізнання в цілому система принципів права, а спеціальним – власне зміст принципу розумності та особливості його запровадження до адміністративно-процесуальних правовідносин на різних їх стадіях.

Обґрунтовано, що адміністративно-процесуальні відносини включають у своїй структурі : адміністративно-реєстраційні правовідносини; адміністративно-деліктні правовідносини; адміністративно-судочинні правовідносини; адміністративно-оскаржувальні правовідносини.

Аргументовано, що дослідження системи принципів адміністративно-процесуальних відносин має базуватися на : науковому обґрунтуванні досягнутих висновків; можливості застосування групи однорідних методів наукового пізнання; на обранні ефективних напрямів забезпечення їх реалізації та впровадження.

При цьому методологія дослідження системи принципів адміністративно-процесуальних відносин пов'язується із необхідністю застосування доволі широкого спектру методів наукового пізнання, що притаманні як загальній філософії науки, так і окремих наукових галузям, і не повинно обмежуватися виключно методологією юридичної науки.

Визначено необхідність для розкриття змісту принципів адміністративно-процесуальних відносин застосування методологічного інструментарію, який має складатися із загальнофілософських методів наукового пізнання (діалектичний метод, аналізу і синтезу, синергетичного сходження, структурно-логічного мислення, прогнозування тощо), так і із міжгалузевих методів (історичний, статистичний, соціологічний та інші), а також із спеціально юридичних методів (метод порівняльного правознавства та ін.).

Обґрунтовано доцільність застосування комплексного підходу до розуміння методології наукового пізнання принципів адміністративно-процесуальних правовідносин, що дозволяє оптимально поєднувати загальнофілософські, загальнонаукові методи пізнання, а також спеціальні методи дослідження права.

Визначено, що наукове пізнання принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин має відповідати принципам історичної цілісності, об'єктивної комплексності, всебічності, обґрунтованості, комплексності, професіоналізму та ін.

Наголошено, що багатоаспектність та неоднозначність принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин визначається як його суб'єктивним характером відображення у людській

свідомості, так і здатністю об'єктивізувати певне суспільно-політичне явище чи інститут.

Підкреслено, що цінність застосування принципу розумності як регулятора адміністративно-процесуальних правовідносин полягає у його здатності надати суспільним відносинам людського виміру, а тому повною мірою запровадити антропологічний підхід до дослідження суспільно-політичних та правових явищ реальності.

Визначено, що застосування аксіологічного підходу до дослідження принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин пов'язується із можливістю вирішення завдань із встановлення його ціннісних характеристик, що впливає на формування правової свідомості носіїв права та рівень їх правової культури у суспільстві, визначає прояви притаманних їм форм правової активності.

Встановлено, що застосування онтологічного підходу до визначення змісту принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин пов'язується із створенням умов для визначення його місця у системі принципів права та визначенні закономірностей механізму правового регулювання.

Підкреслено, що важливим при дослідженні принципу розумності адміністративно-процесуальних правовідносин є застосування формально-юридичного методу наукового пізнання, що дозволяє встановити особливості та його ознаки, що сприяє поглибленню категоріального ряду роботи.

Визначено, що дослідження принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин має здійснюватися із застосуванням конкретно-соціологічного методу наукового пізнання, що сприяє визначенню особливостей його реалізації в конкретних соціальних умовах.

3. Визначено принцип розумності в системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин.

Встановлено, що застосування принципу розумності є більш характерним для законодавства країн англосаксонської правової системи, де запроваджено розуміння людини як розумної біологічної істоти, що здатна (та повинна) володіти можливостями із здійснення раціональної оцінки власних дій чи проявів діяльності оточуючого її середовища.

Визначено за доцільне покладення в основу правового регулювання та правозастосовчої практики презумпції, що пересічна людина наділена розумом, здатна контролювати, керувати та оцінювати свої дії чи бездіяльність є тим необхідним соціальним орієнтиром, що створює умови для реалізації нормативних вимог.

Підкреслено, що ефективність застосування принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин залежить від досягнення певного уніфікованого підходу до його сприйняття науковою спільнотою та практиками юриспруденції.

З'ясовано, що в країнах англосаксонської системи права визначення принципу розумності перебуває у нерозривному зв'язку із принципом верховенства права (rule of reason), що визначається як здатність усвідомлення нормативних положень та наділення особи здатності із управління своїми діями визначати зміст вчинюваної діяльності.

Визначено, що принцип розумності у країнах континентальної правової системи відображується через застосування до них певної системи оцінки співмірності дотримання нормативних вимог учасниками правовідносин, що виявляється у застосуванні таких категорій, як «правомірно» та «неправомірно», «обґрунтовано» чи «необґрунтовано», «доведено» чи «не доведено», «розсудливо» чи «нерозсудливо», «доцільно» чи «недоцільно», «передбачувано» чи «непередбачувано».

Підкреслено, що сутність принципу розумності може розкриватися через визначення його функціонального змісту, що полягає у задоволенні нормативноутворюючого напряду впливу на суспільні правовідносини, а також у запровадженні скасувальної функції, що реалізується через

недоцільність реалізації нормативних положень, що є неприйнятними з точки зору їх розсудливого відображення.

Обґрунтовано, що до критеріїв оцінки досягнення реалізації принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах необхідно віднести: критерій пропорційності; критерій досягнення справедливості у справі.

На основі тлумачення норм чинного законодавства Конституційним Судом України встановлено, що за принципом розмірності (розумності – прим. авт.), що є елементом ідеї права та ідеології справедливості, обмеження прав кредиторів суб'єктів господарювання у комунальному секторі економіки на задоволення своїх вимог у провадженнях у справах про банкрутство має відповідати правомірній та суспільно необхідній меті (Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" (справа про податкову заставу)).

Зазначено, що Конституційним Судом України наголошується, що встановлення змісту принципу розмірності (розумності – прим. авт.) в обмеженні прав осіб необхідно враховувати їх функціональну спрямованість діяльності (що може бути відображено, зокрема, в установчих документах, де визначається основна мета їх діяльності, що має бути співмірною із визначеною організаційно-правовою формою діяльності суб'єктів господарювання) або із обсягом дієздатності фізичної особи.

Визначено, що принцип розумності у розгляді адміністративних справ має корелюватися із принципом нормативної визначеності.

Обґрунтовано, що розумність має визначатись через здатність суб'єкта правовідносин в момент вчинення тієї чи іншої розуміти її наслідки, що залежить як від її власних оцінок (суб'єктивних оцінок), так і від дотримання принципів сталості правотворення, належного рівня його передбачуваності.

Наголошено, що розумність як принцип адміністративно-процесуальних правовідносин розкривається через сумлінність проявів діяльності уповноваженого суб'єкта, при цьому як посадової особи адміністративного органу, так і приватної особи.

Обґрунтовано, що ризики нерозумності діяльності проявляються у недотриманні строків здійснення прав, порушень вимог стабільності провадження та процедури, недотриманні оперативності ухвалення рішення у справі, недотриманні вимог щодо процесуального представництва чи інших форм зловживання процесуальними правами.

Підкреслено, що в основу визначення змісту принципу розумності має покладатися концепція «розумних очікувань», що у праві є адаптацією ідеї «розумних очікувань» з економіки, і проявляється через те, як учасники правових відносин (наприклад, громадяни, компанії, органи влади тощо) формують свої очікування та передбачення з огляду на правові норми, практику та інтерпретації.

Визначено наявність підходу, за якого вимоги дотримання розумності мають висуватися виключно до здійснення юридично значимих дій, що необґрунтовано обмежує площину його застосування. Встановлено, що протилежним є підхід, в межах якого визначено необхідність дотримання принципу розумності на всіх етапах правореалізації, починаючи від правотворення, правотлумачення, і завершуючи правозастосуванням та виконанням рішення у справі, який підтримано в межах цієї дисертації.

Обґрунтовано, що визначення принципу розумності пов'язується із застосуванням об'єктивної форми відображення діяльності суб'єкта, так суб'єктивної оцінки її належності та співмірності.

Зроблено висновок, що розумність може розглядатися як: правова презумпція; як правовий феномен; як критерій оцінки діяльності суб'єкта; як принцип правореалізації.

Зроблено висновок, що розуміння принципу розумності, встановлення його сутності може здійснюватися через застосування людиноцентричної

концепції, де основою є його відображення через емоційне схвалення, що є необхідним будь-якій особі, наявності певної емоційної підтримки її дій чи проявів чи проявів без діяльності.

Зроблено висновок, що розуміння принципу розумності відповідає таким підходам: оціночний підхід, в основу якого покладено застосування критеріїв відповідності дотримання принципу розумності; зобов'язальний підхід, основою якого є формулювання нормативних вимог до регулювання строків та процедур, притаманних адміністративно-процесуальних правовідносинам; презюмуючий підхід, що проявляється у припущенні розумності діяльності суб'єкта адміністративно-процесуальних правовідносин; людиноцентричний (гуманістичний) підхід, де принцип розумності розглядається через емоційне сприйняття суспільно-політичної дійсності та норм права, що потребують задля їх ефективної реалізації схвалення суб'єктом; феноменальний підхід, що визначає принцип розумності як таке унікальне досягнення фізичного розвитку та соціального буття людини, що є визначальною характеристикою людської цивілізації.

З'ясовано, що прояви принципу розумності залежать: від характеру адміністративно-процесуальних правовідносин, що відображують як їх суб'єктивне їх сприйняття, так і об'єктивні взаємозв'язки, що існують між їх учасниками; від їх функціонального змісту, що відображується у специфіці регулювання дозвільно-ліцензійних адміністративних процедур, адміністративно-судочинних правовідносин, адміністративно-деліктних проваджень та контрольно-наглядового процесу.

На основі здійсненого дослідження обґрунтовано доцільність відходу від вузького підходу до застосування принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносин, коли відбувається його застосування виключно в розрізі тлумачення оперативності та своєчасності врегулювання адміністративних справ, і запровадження його широкого розуміння, що може бути реалізовано шляхом внесення змін до чинного законодавства України.

На основі зазначено обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 3 ст. 2 КАС України, де її пункт 8 викласти у такій редакції: «розумність, в тому числі дотримання розумних строків розгляду справи судом»; до статті 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» серед принципів адміністративної процедури необхідно передбачити принцип розумності у такій редакції – «добросовісність, розумність і справедливість»; до статті 10 Закону України «Про адміністративну процедуру», яку обґрунтовано викласти у такій редакції:

«Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість

1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом.

2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства.

3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними».

З врахуванням застосування широкого підходу до визначення структури адміністративно-процесуальних правовідносин принцип розумності обґрунтовано необхідність нормативного закріплення системи принципів розгляду справ про адміністративне правопорушення шляхом внесення змін до глави 22 КУпАП, де передбачити окрему статтю за номером 276-1 «Принципи розгляду справ про адміністративне правопорушення».

4. Визначено функціональний зміст принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.

Визначено, що принципи права у загальнотеоретичному розумінні є соціальними регулятори, що виконують ряд функцій: через визначення орієнтиру для правотворчості; забезпечення стабільності правової системи; формування правосвідомості громадян; функція контролю за застосуванням права; функцію розвитку правової системи; легітимації державної влади; функцію оптимізації правових відносин між суб'єктами права.

Функціональний зміст принципу розумності у системі принципів адміністративно-процесуальних правовідносин відображено у реалізації формування ідеологічного сприйняття загальнонаціональної та регіональної політики, формування належного рівня правосвідомості та правової культури у суб'єкта як учасника громадянського суспільства.

Обґрунтовано, що з точки зору суб'єктивного підходу до встановлення функцій принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є важливим встановити свідоме ставлення особи на здійснення процесів правотворення, правореалізації та правотлумачення. Визначено, що з точки зору об'єктивного підходу відображено принцип розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин як певного нормативно визначеного критерію оцінки діяльності адміністративних органів та приватних осіб.

Визначено, що функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин може розкриватися через характер взаємозв'язків між учасниками таких суспільних відношень, відображуючи їх соціальну корисність та публічний інтерес.

Акцентовано, що функціональний зміст принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин з врахуванням встановлення його сутності безпосередньо пов'язується із забезпеченням стану забезпечення реалізації моральних цінностей, що проникають до змісту суспільного життя та є їх невід'ємною характеристикою.

Зроблено висновок, що під функціями принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність, як: ідеологічна функція; регулятивна функція; функція досягнення «економічності» правового регулювання; тлумачна функція; системоутворююча функція; інформаційно-виховна функція; гуманістична функція; змістовноутворююча функція; прогностична функція; охоронна функція; компенсаційна функція.

Аргументовано, що ефективність функціонального змісту принципу розумності відображується у практиці його правозастосування, що вимагає звернення дослідницької уваги до практики ЄСПЛ та практики національної системи судочинства.

Акцентовано, що під функціональним змістом принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність векторів його впливу на учасників врегулювання адміністративної справи, що розглядається у порядку різного роду проваджень – адміністративно-деліктного, адміністративно-судочинного, дозвольно-ліцензійного, контрольно-наглядового.

Результати здійсненого дослідження відображено у ряді авторських наукових праць [66; 67; 68; 69].

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

2.1 Реалізація принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях

Основу законодавства у сфері дозвільної діяльності становлять: Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 06.09.2005 р. № 2806-IV [127], Закон України «Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії» від 11.01.2000 р. № 1370-XIV [126], Закон України «Про адміністративну процедуру» тощо.

Оскільки ефективність адміністративних дозвільних процедур залежить не лише від встановлення та закріплення основних, це зумовлює розвиток національного законодавства, що регулює адміністративні процедури, що тягне за собою удосконалення адміністративних процесуальних норм, адміністративних правил [196].

На сучасному етапі чинне законодавство щодо регулювання адміністративних процедур має багато недоліків та прогалин. Серед великої кількості невирішених питань особливе місце займають проблеми реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.

Варто вказати, що забезпечення реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях шляхом попередження та ліквідації правопорушень, а також притягнення винних осіб до відповідальності є одним з першочергових завдань сучасної правової держави. Це пов'язано з тим, що захист правопорядку поряд з національною безпекою є гарантією дотримання законних прав та інтересів громадян. У здійсненні цієї державної функції значну роль відіграють органи державної влади, які наділені з цією метою контрольними та наглядовими повноваженнями. Утім наведене нами буде досліджено згодом.

Наразі дослідницьку увагу варто приділити дозвільній функції правоохоронних органів, спрямовані на контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил і порядку зберігання та використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активного захисту, боєприпасів, вибухових речовин, інших предметів, матеріалів і речовин, до яких застосовується дозвільна система.

За таких обставин першочерговим напрямком діяльності держави є створення дієвого механізму реалізації дозвільних повноважень щодо таких об'єктів дозвільної системи компетентними органами в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.

Зокрема, на сучасному етапі становлення держави в Україні важливим елементом механізму реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях має бути діяльність органів та підрозділів Національної поліції України, які надають адміністративні послуги громадянам. Таким чином, особливе місце цього центрального органу державної влади в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях обґрунтовується тим, що створення нової служби сьогодні, в особі Національної поліції, є однією з умов формування демократичної, правової та соціальної української держави.

Поряд з цим, необхідно звернути увагу на міжнародний аспект реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, зокрема, створення нових інституцій, які надаватимуть громадянам України адміністративні послуги, в тому числі 60 сфер дозвільних документів. Зокрема, реформування системи Міністерства внутрішніх справ України та вдосконалення її організаційних засад і принципів функціонування здійснюється відповідно до євроінтеграційних процесів, які не лише призводять до зовнішніх змін у механізмі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, а й накладають значний відбиток на основу існування суспільства, трансформувати ідею політичної влади, її

сутність та межі реалізації принципу розумності в дозвоільно-ліцензійних провадженнях.

Доцільно зазначити, що адміністративні послуги, що надаються Національною поліцією України як предмет наукових досліджень в Україні, виникли не так давно. Це пов'язано з низкою об'єктивних обставин. Зокрема, в науці радянських часів таких досліджень взагалі не вистачало, виходячи з самого підходу до розуміння призначення та функціонування правоохоронних органів, оскільки, в радянський період такі органи розглядалася як формування захисту інтересів держави. Довгі роки поліція сприймалася як суто державний орган, який представляв виключно інтереси держави і був, так би мовити, відірваний від потреб громади. Тому, враховуючи такий підхід до діяльності правоохоронних органів радянських часів, наукового розвитку в наданні цих послуг громадянам, на відміну від зарубіжних досліджень, не спостерігалось.

На початку 1990-х років у зв'язку з проголошенням незалежності України, розвитком її державності, а разом з тим і формуванням нового державного апарату почали формуватися нові підходи до організації функціонування державної влади в цілому та правоохоронних органів, зокрема. У цьому контексті, у зв'язку з тим, що органи внутрішніх справ віднесли до виконавчої гілки влади, слід розглянути, яким чином на законодавчому рівні стало закріплюватися поняття «адміністративні» або «адміністративні послуги» в діяльності органів державної влади.

Концепція адміністративної реформи 1998 року була одним з перших актів вітчизняного законодавства, в якому йшлося про поняття управлінських послуг. У цій Концепції першочерговим завданням є впровадження нової ідеології функціонування органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування як діяльності із забезпечення реалізації прав і свобод громадян та надання їм якісних послуг з управління [29].

Наступним кроком законодавців у цьому напрямку стали заходи з реалізації основних напрямів конкурентної політики на 2002-2004 роки,

затверджені Указом Президента України від 19 листопада 2001 року № 1097, які передбачали оптимізацію господарської діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [33].

Разом з тим, вперше на державному рівні питання адміністративних послуг було згадано у Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади у 2006 році. Щоправда, лише у 2008 році деякі його положення почали втілюватися в життя (результатом чого є Постанова КМУ № 737 «Про впорядкування адміністративних послуг» від 17 липня 2009 року [115]), які стосувалися насамперед завдання ліквідації підприємств, установ, організацій, що надають «державні та адміністративні послуги», або позбавлення їх відповідних повноважень.

Тимчасовий порядок надання адміністративних послуг, затверджений вищезазначеним Указом, також визначив певні межі надання адміністративних послуг; порядок спрямування коштів до бюджету, отриманих за адміністративні послуги; вимоги до надання інформації про адміністративні послуги та деякі інші вимоги до суб'єктів надання адміністративних послуг⁸.

Підсумковим законодавчим актом, що регулює суспільні відносини, пов'язані з наданням адміністративних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування, є схвалений Верховною Радою України Закон «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 року [122]. Основними його позитивними сторонами щодо процесу реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях слід виділити такі:

- відповідальність органів місцевого самоврядування та районних державних адміністрацій щодо створення центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП);
- законодавча заборона на витребування документів та інформації, які вже є у розпорядженні надавачів адміністративних послуг або які вони можуть отримати самостійно;

- упорядкування внутрішніх процедур надання адміністративних послуг (шляхом впровадження технологічних карток обслуговування) та надання зручної інформації для користувачів послуг (через обов'язок надання широкої інформації та впровадження інформаційних карток адміністративних послуг);
- запровадження єдиного поняття «адміністративний збір» як єдиний платіж за платні адміністративні послуги;
- гарантування мінімальної кількості годин для прийому абітурієнтів [41].

Відповідно до статті 5 Закону України «Про адміністративні послуги», такі послуги полягають у наступному: видачі ліцензій, дозволів та інших дозвільних документів: на діяльність певного виду, на окремі роботи та послуги, на окремі об'єкти (земельна ділянка, будинок, будівля, їх комплекси, приміщення, обладнання та механізми, що підлягають введенню в експлуатацію або проектуванню, інші) та операціях з ними; реєстрація: фактів, суб'єктів, прав, об'єктів, у тому числі легалізація предметів та актів (документів); акредитація, атестація та сертифікація, нострифікація та перевірка; інші види діяльності, наслідком яких є надання або підтвердження певного правового статусу заінтересованим фізичним та юридичним особам, а також об'єктам, що перебувають у їх власності або користуванні.

Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» суб'єктом надання адміністративних послуг є орган виконавчої влади, інший державний орган, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону на надання адміністративних послуг [122].

Міністерство внутрішніх справ України, безумовно, можна віднести до органів державної влади, які згідно з чинним національним законодавством мають повноваження щодо надання адміністративних послуг. Зокрема, аналіз Положення про Міністерство внутрішніх справ, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 383, свідчить про наявність

значного обсягу робіт, пов'язаних з видачею дозвільних документів, реєстрацією суб'єктів, прав, об'єктів тощо. Водночас у Положенні наголошується, що така робота має проводитися або в межах компетенції, або в межах повноважень відповідних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України [74].

При цьому діяльність, пов'язана з наданням послуг з видачі дозволів, ліцензій, сертифікатів тощо органами державної влади, зокрема правоохоронними органами, фактично здійснювалася до виникнення нормативного закріплення такого виду діяльності, як адміністративні послуги. Відповідні повноваження правоохоронних органів відповідно до покладених на них завдань закріплені на рівні постанов Кабінету Міністрів України, а також міжвідомчих або відомчих наказів, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України. Прикладом можуть служити такі нормативні акти: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 року № 1952 «Про затвердження Переліку платних послуг, які можуть надаватися митними органами», в редакції відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 92 р .; Постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2007 року № 795 «Про затвердження Переліку платних послуг, які можуть надаватися органами та підрозділами Міністерства внутрішніх справ», в редакції відповідно до Постанов Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 року. № 65 та з 01 липня 2009 року №724; Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 року № 1698 «Про затвердження Переліку органів ліцензування» в редакції від 25 березня 2010 року, на основі Постанови Кабінету Міністрів України від 17 березня 2010 року № 275.

При визначенні виникнення управлінських послуг в законодавчих актах необхідно вказати на неоднозначність визначень в нормативній практиці понять державні, громадські, адміністративні послуги, а також на використання останніх в якості синонімів. Разом з тим, ситуація, коли деякі вчені-юристи ставили під сумнів саму можливість використання категорії

«послуги» для діяльності органів влади, що здійснюють повноваження, зобов'язала науковців вивчати проблеми надання адміністративних послуг, у тому числі тих, що надаються правоохоронними органами. Важливість визначення поняття в прикладному аспекті була обґрунтована наявністю проблеми наукового дослідження явища та необхідністю розробки стратегії і тактики підвищення публічної ефективності діяльності органів публічної влади, у тому числі правоохоронних органів, при наданні послуг [75]. Отже, поряд із нормативно-правовим визначенням адміністративних послуг, відбулося формування наукових поглядів на діяльність правоохоронних органів у сфері надання адміністративних послуг населенню.

Слід зазначити, що в адміністративно-правовій науці категорія «адміністративні послуги правоохоронних органів» була дискусійною, що викликало значний інтерес серед науковців у галузі права. Наукові дослідження цієї категорії мають важливе значення для формування сучасного розуміння такого нового правового явища, як «адміністративні послуги поліції», оскільки центральний орган виконавчої влади, представлений Національною поліцією України, виник внаслідок ліквідації поліції та виконує значну частину функцій, які раніше належали цьому органу внутрішніх справ. У зв'язку з цим вбачається доцільним проаналізувати погляди вчених-адміністраторів на визначення поняття «адміністративні послуги правоохоронних органів», що дозволить удосконалити підходи до уточнення сутності та змісту поліцейської служби, зокрема щодо надання адміністративних послуг на сучасному етапі реформування системи системи МВС України.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що політичне, економічне та соціальне оновлення суспільства в ході демократичного правового державотворення зумовило необхідність приведення правових, організаційних, структурних та інших основ функціонування органів державної виконавчої влади у відповідність до нових умов їх діяльності та розвитку [88].

Не стала винятком і діяльність поліції у процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, який, на нашу думку, має бути спрямовано насамперед на забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів, наданих фізичним та юридичним особам; по-друге, налагодження партнерських відносин між підрозділами Національної поліції України та населенням, що стало можливим під час переходу поліції від каральної, репресивної та контрольної діяльності до обслуговувально-наглядової.

Таким чином, створення поняття адміністративних послуг у сфері юриспруденції, що надається Національною поліцією України, має на меті не запровадження окремого виду адміністративно-правових відносин між правоохоронними органами та особою, а перегляд взаємовідносин між ними, оскільки верховенство права реалізується з точки зору його змісту, а саме в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.

Наведене буде проявлятися через якість адміністративних послуг, що надаються громадянам органами державної влади в цілому та органами Національної поліції зокрема [96].

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, зокрема країн-членів Європейського Союзу у сфері надання адміністративних послуг щодо реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, слід зазначити, що він є надзвичайно важливим для нашої країни, оскільки вона обрала європейський вектор розвитку та проходить докорінне реформування підходів до організації функціонування органів публічної влади, шляхом децентралізації влади та створення громадянського суспільства.

Тому важливо, проводячи реформи у сфері адміністративних послуг, звертати увагу на принципи, які слугують спільною платформою для розвитку системи адміністративних послуг у Європейському Союзі, зокрема процесу реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних

провадженнях. Варто вказати, що окрім досліджуваного принципу, до принципів відносяться:

- принцип субсидіарності та пропорційності. Він вимагає від органів управління приймати рішення про надання адміністративних послуг якомога ближче до споживачів, тобто надавати адміністративні послуги на місцевому, регіональному, національному рівні або рівні Європейського Союзу, де їх надання вважається найбільш ефективним. Пропорційність обмежує дії вищих органів влади лише тим, що необхідно для досягнення цілей політики, узгоджених з іншими рівнями влади, тобто для забезпечення максимальної свободи рішень країн-учасниць;

- принцип орієнтації на споживачів, громадян та підприємства, потреби яких визначаються переліком та порядком надання адміністративних послуг. Потреби бенефіціарів включають: 1) безпечний та гнучкий доступ (персоналізація послуг); 2) багатоканальний (максимальна доступність); 3) «єдине вікно» (отримання адміністративних послуг в одному місці, навіть якщо послуга надається спільно кількома органами); 4) переривчастість (уникнення повторного надання інформації, необхідної для отримання послуг); 5) взаємна довіра (зберігання конфіденційних та приватних даних);

- принцип публічного доступу, тобто створення рівних можливостей на всіх рівнях для всіх громадян і компаній країн Європейського Союзу без будь-якої дискримінації;

- принцип безпеки (конфіденційності). Це означає, що органи влади повинні гарантувати приватність приватного життя громадян та конфіденційність інформації, отриманої від суб'єктів господарювання. З урахуванням вимог безпеки споживачі мають право здійснювати контроль за використанням зібраної про них управлінської інформації в задекларованих цілях;

- принцип багатомовності, без якого неможливо забезпечити дотримання гарантованих прав і свобод, доступність, якість, багатостороннє

співробітництво в процесі надання адміністративних послуг у поліетнічному, багатомовному середовищі, яким є ЄС;

- принцип адміністративної простоти. Він передбачає спрощення процедур для громадян та бізнесу з метою зменшення їх адміністративних витрат;

- принцип прозорості, який забезпечує зрозумілість процесу, а також право отримувачів мати уявлення про механізми прийняття рішень щодо надання відповідних адміністративних послуг;

- принцип стійкості інформації. Вона реалізується в різних формах документування процедур і рішень щодо адміністративних послуг, тобто збереження цілісності, достовірності та точності інформації протягом тривалого періоду часу з урахуванням умов безпеки та конфіденційності;

- принцип відкритості, що відображає готовність приватних осіб, бізнесу та організацій до обміну досвідом та спрямований на підвищення знань учасників з метою вирішення першочергових проблем у сфері надання адміністративних послуг;

- принцип обміну досвідом. Це означає, що керівні органи повинні ділитися з іншими поняттями, методами, процедурами, які добре зарекомендували себе на практиці;

- принцип адаптивності. Його суть полягає в тому, що органи управління зосереджують зусилля на впровадженні адміністративних послуг, які здатні адаптуватися в мінливому соціально-економічному середовищі, незалежно від місця їх надання та отримувача послуг;

- принцип ефективності та результативності. Він передбачає створення середовища, яке надає адміністративні послуги максимальній кількості бізнесу та громадян з мінімальними витратами (оптимізація витрат та вигоди) з урахуванням інших принципів, таких як адаптивність, простота, безпека тощо.

Використання зарубіжного досвіду реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях органами державної влади стосується і

сфери діяльності правоохоронних органів, і зокрема поліції. Це пов'язано з тим, що за кордоном реформа органів державної влади в питаннях взаємодії з громадянами відбувалася разом з переорієнтацією органів поліції з карального органу на державну службу, яка повинна діяти в інтересах населення і надавати йому відповідні послуги. Тому новий підхід до правозастосування набуває все більшого поширення сьогодні як організація, що надає послуги населенню у сфері правоохоронної діяльності, в тому числі послуги, спрямовані на захист громадян від протиправного посягання.

Ця позиція знайшла відображення в ряді національних і міжнародних документів. Зокрема, як зазначено в Кодексі поведінки посадових осіб правоохоронних органів, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року, служіння суспільству полягає, зокрема, в наданні послуг і допомоги членам громади, які з особистих, економічних, соціальних або інших причин терміново потребують допомоги. Часткове перетворення правоохоронних органів у службу дозволить значно підвищити ефективність роботи правоохоронних органів за рахунок наближення їх професійної діяльності до населення, при одночасному зменшенні репресивних заходів впливу. Пріоритет має надаватися запобіганню правопорушенням, а не ліквідації їх шкідливих наслідків.

Розглядаючи можливість імплементації зарубіжного досвіду реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях в процесі виконання службової функції органами поліції, слід зазначити, що перший Європейський конгрес з управління якістю поліції було проведено 1998 року, який став показником впровадження концепції управління якістю у сферу поліцейської діяльності. Конгрес визначив основні підходи до створення нової моделі поліцейської діяльності та наголосив, що, по-перше, поліція розглядається як орган, який надає послуги населенню на певній території, а по-друге, поліція має існувати для громадян, розвиваючи для них систему послуг [151].

Поліцейські трансформації в країнах Центральної та Східної Європи (Німеччина, Угорщина, Польща, Словенія, Чехія, Болгарія, Балканські країни) свідчать про вплив міжнародних принципів і стандартів на процеси реформування поліції, на сферу управління внутрішніми справами в цілому, наслідком яких стали процеси демілітаризації, демократизації та деполітизації поліцейських органів [174].

Прагнення до ефективності та забезпечення реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях в якості послуг, що надаються населенню, удосконалення їх організації та розподілу серед органів влади визначається сьогодні як стратегічний напрям розвитку поліції в багатьох країнах світу. Зокрема, при визначенні основних підходів до побудови нової моделі поліцейської діяльності наголошувалося, що поліція повинна існувати для громадян і тому розглядатися як орган, що надає послуги громадянам на певній території. Тому система сервісу потребує подальшого розвитку [166].

Виходячи з наведених положень, функціонування поліцейських структур у розвинених країнах світу пов'язане з наданням якісних послуг населенню та наявністю оптимального механізму реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях.

Наша держава та її органи, в тому числі і внутрішні справи, поступово перетворюються в сервісно-орієнтовану організацію з широким спектром соціальних послуг, враховуючи, що запорукою забезпечення ефективності їх діяльності є ступінь задоволеності суб'єктів громадянського суспільства. Це зумовлює необхідність пошуку нових концепцій та моделей реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях.

У контексті наведеного цікавим є досвід Грузії. У цій країні діє Сервісне агентство МВС Грузії. Це підрозділ, який надає будь-які послуги, пов'язані з транспортними засобами, включаючи митне оформлення, прийом пов'язаних з ними платежів, експертизу, виготовлення державних номерних знаків, посвідчення водія та теоретико-практичну експертизу для його видачі,

видачу дозвільних документів на придбання різних видів зброї, її реєстрацію та переоформлення, надання довідок про несудимість, виконання функцій апостилів тощо [176].

Наприклад, для отримання дозволу на придбання зброї до Поліцейської служби Грузії необхідно подати такі документи: заяву; чек на покупку зброї; посвідчення особи або посвідка на проживання, підтвердження місця проживання; довідку про стан здоров'я, затверджену Міністерством праці, охорони здоров'я та соціального забезпечення Грузії за формою. Крім того, необхідно надати документ, що підтверджує оплату дозволу на придбання зброї та чек, що підтверджує оплату послуги, зокрема, йдеться про реєстрацію зброї.

Цей дозвіл можна оформити протягом одного робочого дня. Завдяки надсучасній комп'ютерній системі для отримання будь-якого дозвільного документа немає необхідності надавати додаткові довідки, різного роду довідки з інших установ, що спрощує видачу необхідного документа громадянину. Система влаштована так, щоб люди не витрачали багато часу на бюрократичні процедури. Як наслідок, практично всі черги зникли, хоча щодня в Агентстві поліції обслуговують тисячі людей. Так, у Грузії надання адміністративних послуг поліцією базується на світових стандартах, де людина виступає як головна цінність, а якісне задоволення її потреб є головним пріоритетом у функціях органів державної влади. Тому досвід Грузії є прикладом для інших пострадянських країн, зокрема України, у реформуванні Міністерства внутрішніх справ України та організації його діяльності з надання адміністративних послуг населенню [176]

Підсумовуючи, слід зазначити, що вивчення кращих практик організації надання адміністративних послуг у зарубіжних країнах дасть змогу розробити стратегічно важливі напрями та конкретні засоби реформування сфери надання таких послуг органам державної влади в Україні. Слід зазначити, що основними напрямками вдосконалення реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях у розвинених

країнах були і залишаються: децентралізація надання адміністративних послуг шляхом делегування таких повноважень місцевим органам влади або приватним організаціям на основі договірної-договірної форми відносин з останніми «Роздержавлення послуг» (приватизація, використання методів приватного сектора в державних установах, і т.д.); створення максимально зручних і доступних умов отримання послуг споживачам (зокрема, розвиток ідеї інтегрованих офісів - центрів, що працюють за принципом «єдиного вікна»); впровадження інформаційних технологій надання послуг. Це стосується як цифровізації окремих послуг, так і створення порталів державних послуг (наприклад, www.service-public.fr (Франція), www.serviccanada.gc.ca (Канада)); визначення переліку адміністративних послуг шляхом моніторингу думки споживачів, тобто громадян; встановлення партнерських відносин між державою та її населенням, де громадянин є замовником (споживачем), а держава через уповноважені органи виступає сервісним елементом у задоволенні її потреб; чіткий контроль за якістю послуг, що надаються, та визначення рівня задоволеності громадян їх отриманням; впровадження обґрунтованих процедур прийняття рішень, які мінімізують умови для корупції та зловживань.

Крім того, аналізуючи досвід зарубіжних країн у сфері реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях доцільно підтримати пропозицію, яка полягає в необхідності прийняття Адміністративного процесуального кодексу [1; 33], яка обґрунтована тим, що даний нормативно-правовий акт має регулювати загальний порядок надання адміністративних послуг, починаючи з правил про оформлення запиту на вручення і закінчуючи порядком оскарження рішень органів влади.

Також в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях ми пропонуємо максимально використовувати можливості сучасних інформаційних технологій – системи управління електронною чергою, формування єдиних баз доступу, використання можливостей віддаленого доступу до інформації, оформлення дозволу або

ліцензії по електронній пошті тощо. Це дозволить скоротити час, необхідний для отримання необхідної послуги, і в цілому підвищити якість останньої.

У контексті реформування Міністерства внутрішніх справ України та діяльності Національної поліції як суб'єкта публічної служби слід також враховувати зарубіжний досвід у цьому питанні. Сьогодні поліцейським потрібно сприймати громадян не лише як партнерів, а й як своїх клієнтів. І, відповідно, спланувати роботу таким чином, щоб законотрухняні громадяни не отримували жодних нарікань на якість надання послуг поліції. Головним завданням поліції на сучасному етапі в Україні має бути служіння в першу чергу суспільству, громадянам, а потім державі та владі. У цьому контексті позитивним є той факт, що Закон України «Про Національну поліцію», який набрав чинності 7 листопада 2015 року, відображає у своїх положеннях світові тенденції у визначенні та функціонуванні такого органу. А саме такими положеннями є те, що Національну поліцію визначає центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству через виконання своїх завдань, якими є надання поліцейських послуг у різних сферах життєдіяльності суспільства [132].

Зазначимо, що під час виконання покладених на адміністративну службу завдань новосформовані поліцейські сили мають налагодити зв'язки з Центрами надання адміністративних послуг, а також делегувати останнім частину повноважень, які належать до їх компетенції. Використовуючи зарубіжний досвід, зокрема щодо переліку адміністративних послуг, що надаються університетами послуг, ми підтримуємо пропозиції експертів Центру політико-правових реформ, які, розглянувши законопроект № 2567 «Про сервісні послуги та сервісні центри Міністерства внутрішніх справ України» [135], вважаємо, що він суперечить Закону «Про адміністративні послуги» та підлягає відхиленню. Крім того, експерти вважають, що більшість послуг, які надає Міністерство внутрішніх справ України, доцільно передати органам місцевого самоврядування, як це практикується у провідних європейських країнах. Зокрема, при оформленні посвідчення водія

необхідно відмовитися від повторного складання іспиту в територіальних сервісних центрах МВС. Тобто іспит потрібно скласти один раз – в автошколі. Міністерство внутрішніх справ, як і раніше, відповідає за акредитацію автошкіл. Тоді було б набагато простіше оформити та обміняти сертифікат [173]. Ці повноваження мають бути делеговані органам місцевого самоврядування, що матиме значні переваги в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.

Перш за все, надання послуги буде максимально зручним для споживачів. Його можна буде отримати через Центри надання адміністративних послуг. Ці центри покликані зробити процес отримання адміністративних послуг максимально швидким, комфортним та доступним.

Крім того, не варто поспішати з введенням «чіпового» посвідчення водія, адже об'єктивно Україні воно не потрібне найближчими роками. У такому разі сертифікат можна оформити протягом одного-двох днів, адже він може бути виготовлений на місці.

При постановці на облік транспортних засобів необхідно відмовитися від проведення експертизи транспортних засобів та оплачених рахунків. Тоді ця адміністративна послуга була б значно швидшою та дешевшою для громадян. Також слід відмовитися від такої послуги, як «видача довідки про відсутність (несудимості)». Тут держава має розробити інший механізм надання відповідної інформації на запит влади, а не заробляти на таких довідках.

Але з урахуванням призначення структурних підрозділів МВС України та специфіки їх функціонування зрозуміло, що не всі адміністративні послуги МВС можна і взагалі не потрібно делегувати органам місцевого самоврядування. Зокрема, це ті, які стосуються дозвільної системи, адже ця сфера найбільш тісно пов'язана з життям та здоров'ям громадян.

А це, як ми знаємо з положень Конституції України, становить найбільшу цінність для держави. Разом з тим, вбачається доцільним відокремити адміністративні повноваження від інших функцій поліції,

зокрема шляхом здійснення діяльності у структурі МВС спеціального підрозділу, який має надавати повний перелік адміністративних послуг громадянам у межах своєї компетенції. Діяльність такого підрозділу повинна будуватися за принципом «єдиного вікна». Для цього Міністерству внутрішніх справ України слід розробити стандарти якості при наданні адміністративних послуг, які включатимуть стандарти професійної діяльності персоналу МВС при наданні таких послуг, а також чіткі та зрозумілі механізми забезпечення якості адміністративних послуг. Крім того, перелік послуг та зборів, які можуть надаватися такими підрозділами, має бути чітко визначений.

На сьогодні вже зроблено певні кроки щодо врегулювання відносин, пов'язаних з наданням послуг та їх наданням фізичним та юридичним особам в процесі реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях. Ці зміни відображають на законодавчому рівні певний спектр адміністративних послуг, у тому числі у сфері авторизації поліції, що дає можливість громадянам задовольняти свої потреби шляхом звернення до уповноваженого органу. Створивши такі повноцінні та багатофункціональні центри, Міністерство внутрішніх справ наблизиться до завдання переходу від карального до соціально-сервісного змісту діяльності поліції як органу європейського зразка.

Сучасний механізм реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях у більшості країн світу виник в результаті тривалого процесу реформування. В основу таких перетворень лягло: 1) формування громадянського суспільства на засадах ринкової економіки; 2) наближення органів державної влади до населення шляхом внесення змін у підходи до їх функціонування, а саме створення відділу обслуговування; 3) спрощення процедур отримання громадянами відповідних послуг від органів державної влади; 4) широке використання інноваційних технологій при наданні адміністративних послуг; 5) впровадження критеріїв якості відповідності послуг населенню органами державної влади. Крім того,

сьогодні загальною тенденцією надання адміністративних послуг населенню є створення сервісних центрів, які виступають як «єдине вікно» послуг. Такі центри, як правило, створюються муніципальними органами влади та вирішують нагальні потреби відповідної громади.

Щодо зарубіжного досвіду реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, то Національна поліція України має виступати як орган державної влади, завданням якого має бути надання якісних адміністративних послуг громадянам. Такі послуги мають надавати спеціалізовані сервісні центри МВС з широким спектром адміністративних послуг. Сама система сервісу потребує подальшого розвитку на основі орієнтації на споживача (громадянина), доступності, конфіденційності, спрощення процедур отримання таких послуг, оперативності та результативності.

На сучасному етапі реформування Міністерства внутрішніх справ України слід враховувати світові тенденції в організації та наданні послуг населенню, що базується на створенні сервісних центрів, які виступають як «університети сфери послуг» з системою «єдиного вікна». Позитивним є створення сервісних центрів МВС, які вже найближчим часом мають стати фокусом всього комплексу адміністративних послуг, які свого часу надавалися різними структурними підрозділами правоохоронних органів, у тому числі підрозділами дозвільної системи, а зараз впроваджуються Національною поліцією України. У зв'язку з цим перелік адміністративних послуг органів поліції потребує розширення та законодавчого закріплення. Крім того, надання таких послуг Національною поліцією України має бути спрямоване на максимально швидке та якісне задоволення потреб споживача, тобто, перш за все, реалізацію принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.

Такий підхід у цілому стане одним із кроків на шляху реалізації людиноцентричної концепції у процесі конструювання якісно нового суспільного розвитку нашої держави, де людина та її благо, а не

безпосереднє благо держави, є основою та орієнтиром для функціонування всього державного механізму.

2.2 Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні

Ефективна реалізація завдань державного управління має ґрунтуватися на основоположних принципах. Такі принципи формулюються представниками професійного наукового співтовариства і закріплюються в нормативно-правових актах. Через реалізацію цих принципів складається каркас, основа відносин, які формують модель відповідної поведінки. Це твердження корелює з сучасним поняттям людиноцентричності всього адміністративного права, а також окремих його складових. Одним із основних принципів є принцип розумності.

Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні відбувається в процесі накладання санкції на фізичних та юридичних осіб за недотримання позитивної правової системи, оскільки їх дії характеризують адміністративні правопорушення здійснюється за допомогою адміністративних процедур, закріплених у правовій нормі процесуального характеру. Такі процедури, крім того, що вони обґрунтовуються дотриманням відповідних мінімальних гарантій, повинні відповідати принципам, виходячи з їх комплексності, щоб уникнути порушення прав пасивних суб'єктів у цьому контексті, і принцип розумності є одним із них.

У цьому сенсі при зближенні адміністративних повноважень і прерогатив одним з найбільш значущих є застосування *ius puniendi* або санкційної влади, яка корелює з *ius corrigiendi* держави. Останнє встановлює зв'язок з адміністративним правом і з повноваженнями, якими наділені різні суб'єкти, включаючи повноваження притягувати до адміністративної відповідальності.

Крім того сучасне оновлення положень доктрини адміністративного права створює перед сучасними дослідниками низку концептуальних завдань, які пов'язані з уточненням специфіки правовідносин між органами публічного адміністрування та приватними особами, зокрема, в контексті прийняття окремих адміністративних рішень, застосовуючи принцип пропорційності в процесі їх прийняття. В умовах переорієнтації на «справність» держави та «партнерські» відносини між органами публічної адміністрації та приватними особами вивчення принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні є важливою складовою цього процесу.

Разом з тим доцільно зазначити, що принцип розумності є одним із принципів «належного врядування» та є своєрідним «підґрунтям» для розвитку міжнародних стандартів діяльності публічних службовців і є важливим кроком при розгляді питання співвідношення категорій «принципи» та «стандарти» належного врядування.

Практичний аспект дотримання цих стандартів є показником прогресу в якості надання публічних послуг представниками державної служби» [16], і така позиція цілком заслуговує на підтримку.

Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні передбачає відсутність будь-якого надмірного інтересу суб'єкта публічного управління до результатів розгляду адміністративної справи. Тобто суб'єкт владних повноважень під час розгляду справи і в процесі здійснення своїх повноважень не повинен проявляти будь-якої упередженості або особистих переконань.

Слід погодитися, що «гарантією реалізації цього принципу може бути обов'язок посадової особи або посадової особи заявити про самовідвід, якщо він має або може мати особистий, прямий або опосередкований інтерес до результатів розгляду та/або вирішення адміністративної справи або за наявності інших обставин, які викликають або можуть викликати сумнів у неупередженості адміністративного органу» [155].

Всі дії суб'єкта публічного управління повинні виключати можливість виникнення сумнівів у неупередженості та незалежності такого органу. Елементами реалізації принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні слід вважати запозичення із зарубіжного нормотворчого досвіду та закріплення в національному законодавстві положень про «добročесність», «конфлікт інтересів», «відвід», «самовідвід», «методи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів».

Принцип розумності вимагає від представника органу влади вжиття всіх заходів щодо запобігання виникненню конфлікту інтересів, не допускаючи участі посадових осіб та державних службовців у розгляді та вирішенні адміністративної справи, якщо вона пов'язана або може бути пов'язана з їх особистою, прямою чи опосередкованою зацікавленістю в її результатах [99].

Таким чином, взаємопов'язаність принципу розумності адміністративного органу та запобігання конфлікту інтересів «відсилає» нас до норм антикорупційного законодавства, а саме до положень Закону України від 10.14.2014 «Про запобігання корупції», який визначає, що «потенційні конфліктні інтереси - наявність приватного інтересу особи у сфері, в якій вона виконує свої службові або представницькі повноваження, які можуть вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття ним рішень, або на вчинення чи невиконання дій під час виконання цих повноважень», та «реальні конфліктні інтереси - протиріччя між приватним інтересом особи та її офіційними чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невиконання дій під час виконання зазначених повноважень» [120].

Нове регулювання у сфері запобігання корупції передбачає набір інструментів для забезпечення неупередженості адміністративного провадження, починаючи від механізмів імпічменту та самоімпічменту посадовців та посадових осіб адміністративного органу, і закінчуючи новими

інституційними підходами до розгляду скарг в адміністративному процесі [90].

В силу вищезазначеного, проблема полягає в тому, що принцип розумності не врегульований належним чином в рамках національної правової системи. Зокрема, в тому, що відноситься до адміністративних процедур, що в кінцевому підсумку становить факт, що породжує порушення прав пасивних суб'єктів адміністративної процедури, особливо прав на визначення відповідальності, як у випадку з процедурою накладення санкцій. Це пов'язано з тим, що немає прямої заборони на те, що в усіх адміністративних процедурах санкціонування держава не повинна вирішувати та обґрунтовувати процедуру, оскільки, водночас, це впливає на гарантії належної правової процедури.

У цьому контексті доцільно вказати, що Закон України «Про адміністративні процедури» у ст. 4 принципами адміністративної процедури визначає:

- 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності;
- 2) рівність перед законом;
- 3) обґрунтованість;
- 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу;
- 5) добросовісність і розсудливість;
- 6) пропорційність;
- 7) відкритість;
- 8) своєчасність і розумний строк;
- 9) ефективність;
- 10) презумпція правомірності дій та вимог особи;
- 11) офіційність;
- 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні;
- 13) гарантування ефективних засобів правового захисту [123].

Як бачимо до наведеного переліку принцип розумності не включено. Таким чином варто вказати, що принцип розумності адміністративного органу в адміністративному праві визначає обов'язок адміністративного органу забезпечувати рівне ставлення до всіх учасників провадження. Йдеться про принцип забезпечення «чистоти» адміністративно-деліктних відносин, а саме про «безкорисливе» ставлення до таких відносин з боку будь-якого суб'єкта таких відносин та встановлення інструментів для запобігання будь-якому інтересу. Цей принцип фактично знайшов своє вираження у впровадженні адміністративних процедур он-лайн (електронне урядування, електронні сервіси), мінімізації комунікації між суб'єктами адміністративних процедур з посередницькими суб'єктами, з посиленням принципів громадського контролю за адміністративно-деліктними відносинами (спостерігачі, громадські ради тощо).

Найчастіше принципи адміністративного процесу поділяють на дві групи – основні загальні та спеціальні. Основними загальними принципами адміністративного права та процесу виділяють: верховенство права, законність, рівність і гласність, а також спеціальні принципи, що стосуються самої процесуальної діяльності і відповідають сучасним європейським і світовим стандартам у сфері адміністративних прав, такі як ефективність (що включає в себе такі додаткові принципи, як ефективність і неформальність), пропорційності, неупередженості (неупередженості) та контрольованості, а також наголошує на необхідності закріплення та реалізації такого основоположного принципу, як принцип єдності вимог адміністративних процедур для всіх органів державної влади та місцевого самоврядування [179].

Традиційно принципи адміністративної процедури розуміються як «принципи реалізації процедур адміністративного типу за категоріями сфери діяльності можна поділити на загальноправові або конституційні, які характерні для більшості галузей і правових інститутів, і галузеві, які стають

більш характерними в діях для регулювання адміністративних відносин процесуальними» [167].

Аналіз європейських стандартів відносин між органами публічної адміністрації та громадянами дозволяє зробити висновок про застосування класифікації принципів за двома основними групами відносин між органами публічного управління та громадянами: по-перше, матеріальні (основні), а саме: принцип законності, принцип рівності перед законом, принцип відповідності статутним цілям, принцип пропорційності, принцип об'єктивності та неупередженості, принцип захисту довіри до закону та законно закріплених прав, принцип відповідальності; по-друге, процесуальні: принцип доступу до адміністративних (державних) послуг; право бути почутим; право на представництво та допомогу; принцип розумного строку (строку), принцип повідомлення, пояснення причин та визначення засобів захисту прав та звернень, принцип виконання адміністративних рішень. У європейській науці адміністративного права такий поділ принципів на матеріальні (базові) та процесуальні є традиційним [136].

Крім того, європейська наука адміністративного права виділяє принципи адміністративного права в аспекті публічного адміністрування (принципи належного адміністрування та належного врядування) [118], більшість з яких можна віднести до принципів, що впливають на адміністративну процедуру.

Принцип розумності в адміністративно-деліктних провадженнях - це визначення того, що вимагається від кожної сторони, яке встановлюється і стає відомим заздалегідь, тобто кожна сторона повинна знати, що вона може або повинна і що вона не може або не повинна робити.

У цьому контексті принцип розумності ґрунтується на визначенні того, що кожна сторона повинна виконувати, а чого не повинна. Це є передумовою, а також незалежністю розумності. Крім того, він визначає, що в кожному провадженні сторони мають або повинні мати свою визначальну функцію, тобто знати, що їм дозволено робити, а що ні. Зазначений принцип

передбачає або підкреслює невтручання органу влади в питання, які не входять в його функції, в іншому випадку він виступав би за недотримання своїх функцій.

З іншого боку, розумність має три аспекти: незалежність, безсторонність, неупередженість [197, с.107; 208; 213]. Необхідність застосування цього принципу полягає у встановленні мінімальної гарантії поділу функцій та невтручання сторін у процесуальні повноваження, з метою розробки процедури, яка відповідає гарантіям належної правової процедури.

Адміністративна процедура - це досягнення безперервних і належним чином упорядкованих дій, які приводять уповноважені органи до прийняття рішення в адміністративно-деліктному провадженні. У випадку адміністративно-деліктного процесу його метою є визначення адміністративної відповідальності відповідним органом у разі вчинення особою дій, які характеризують адміністративні протиправні діяння, що позиціонуються як такі в правовій системі.

У цьому аспекті адміністративно-деліктне провадження є дією, що використовується уповноваженим органом для здійснення своїх санкційних повноважень. Наведене підпорядковується ряду принципів, і принцип розумності є одним з них, які спрямовані на гарантування прав, а також складається з ряду етапів і фаз, яких необхідно дотримуватися.

Що стосується етапів адміністративно-деліктного провадження, то перший має етап, на якому аналізуються ознаки адміністративного правопорушення, щоб визначити, чи слід приступати до ініціювання процедури санкціонування; другий – це етап попереднього розслідування, який складається з таких етапів, як обвинувачення, реагування, докази, слухання та прийняття остаточного рішення. На цьому етапі процедура обґрунтовується за допомогою чіткого, точного і визначеного акта, який може бути підтримано, доведено або оскаржено. Нарешті, є стадія виконання, на якій адміністративний орган виносить відповідну постанову, встановлюючи санкцію.

Метою процедури накладення адміністративних санкцій є виконання постанови про накладення таких санкцій. Така процедура включає розсуд, принципи та гарантії, засоби примусового виконання та можливість їх оскарження.

З іншого боку, процедура адміністративного санкціонування розглядається як прояв функцій, спрямованих на забезпечення належного застосування закону до конкретного випадку. Для цього характерний «пошук балансу, який захищає суспільні інтереси, що призводить до санкціонування різних правопорушників та гарантії прав винних, тобто особи-порушника» [199].

У цьому сенсі слід пам'ятати, що в адміністративно-деліктному провадженні необхідно дотримуватися та гарантувати належну правову процедуру за кількома принципами, серед яких й принцип розумності. Так само встановлюється, що якщо особа, яка вчинила правопорушення сплачує штраф. У разі невиконання держава має право використовувати засоби примусового виконання.

Виходячи з вищевикладеного, порядок примусового виконання адміністративних санкцій дозволить здійснювати контроль ефективно та досягати мети відновлення громадського порядку та захисту прав тих осіб, яких торкнулися діяння правопорушника.

Для розгляду застосування принципу розумності в процедурі адміністративного стягнення слід виходити з того, що суб'єкт, який накладає санкції в адміністративних справах, як і в інших справах, діє з неупередженістю. Це формується неупередженістю та незалежністю, що допомагає досягти більшої ясності.

Слід зазначити, наприклад, що у випадку адміністративних санкційних процедур щодо фізичних осіб, як і у випадку з наглядом за компаніями як регулюючим органом, при накладенні санкцій на юридичні особи за вчинення порушень орган влади має бути безстороннім. У цьому контексті необхідно дотримуватися належної правової процедури, оскільки

недотримання її та прийняття на себе повноважень, які відповідають лише процесуальним сторонам, порушило б права пасивних суб'єктів процесу. Варто додати, що неупередженість передбачає надійність постанов, оскільки органи влади не залучені до процесу.

Аналогічно, при застосуванні процедури адміністративного стягнення необхідно проаналізувати аргументи сторін та засоби підтвердження та винести вирок відповідно до того, що було описано. Тому для забезпечення безпеки і для того, щоб не порушувалися права компетентних органів або суддів, повинні бути встановлені чіткі правила щодо досліджуваного принципу.

Аналогічним чином, санкції, накладені на фізичних осіб за вчинення порушення, шляхом неналежних дій або бездіяльності державними суб'єктами, які є контролюючими суб'єктами, передбачають своє покарання шляхом визначення штрафу відповідно до порушення. Це відбувається в рамках санкціонованої адміністративної процедури. У цьому контексті орган не повинен бути процесуальною стороною, оскільки він не наділений повноваженнями вносити докази, які можуть змінити конотацію санкції, що накладається на пасивних суб'єктів процесу.

Підсумовуючи, можна сказати, що принцип розумності має застосовуватися у рішеннях, що ґрунтуються на процедурі адміністративного стягнення. Таким чином, не порушуються правила належної правової процедури. Це гарантується розробкою справедливої процедури для сторін, яка забезпечується лише при неухильному дотриманні гарантій, що складають це право.

Принцип розумності передбачає, що сторони, які беруть участь, мають чітко визначені ролі, щоб особа, яка приймає рішення, або посадова особа, яка вирішує справу, не брали безпосередньої участі в процесуальних справах, які можуть вплинути на розвиток справи. Це гарантує, що орган, який приймає рішення, не бере безпосередньої участі в процедурі та не допускається до стадій обвинувачення чи судового розгляду, щоб,

приймаючи рішення, він робив це об'єктивно, не ставлячи під загрозу свою неупередженість і не стаючи заінтересованою стороною в процедурі. Цей принцип тісно пов'язаний з мінімальними процесуальними гарантіями і спрямований на запобігання свавіллям, забезпечення процедури, яка неухильно дотримується основоположного права на належну правову процедуру в усіх питаннях, виходячи з положень чинного адміністративного права. В адміністративній сфері, зокрема в контексті процедури санкціонування, принцип розумності прямо не регламентований у жодному нормативно-правовому акті.

Підсумовуючи наведене доцільно дійти висновку, що принцип розумності є одним з ключових принципів адміністративного права, який має застосовуватися і в адміністративно-деліктних провадженнях. Він полягає в тому, що адміністративний орган повинен приймати рішення, які є обґрунтованими, пропорційними та відповідають меті, визначеній законом.

Сутністю принципу розумності є те, що адміністративний орган повинен: всебічно, повно та об'єктивно дослідити всі обставини справи; прийняти рішення, яке є логічно обґрунтованим та відповідає вимогам закону; застосувати стягнення, яке є пропорційним вчиненому правопорушенню; врахувати всі істотні обставини справи, зокрема, особу правопорушника, ступінь його вини, майновий стан тощо.

Принцип розумності має застосовуватися на всіх стадіях адміністративно-деліктного провадження, зокрема: під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; під час прийняття рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності; під час виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Дотримання принципу розумності в адміністративно-деліктних провадженнях є важливим для забезпечення законності, справедливості та ефективності адміністративної діяльності. Він сприяє захисту прав та інтересів осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності, а також запобігає зловживанням з боку адміністративних органів.

Порушення принципу розумності може призвести до скасування рішення адміністративного органу судом. Отже, принцип розумності є важливим елементом адміністративного права, який забезпечує законність та обґрунтованість адміністративних рішень. Його дотримання є обов'язковим для всіх адміністративних органів, які здійснюють адміністративно-деліктне провадження.

2.3 Реалізація принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах

Заслуховувати справу протягом розумного періоду часу є складовою права бути заслуханим судом, передбаченим Конвенцією про захист прав людини [207]. Той самий стандарт сформульований у Конституціях більшості держав світу, і Конституція України не є виключенням.

Правова визначеність як невід'ємний елемент верховенства права, закріплений у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, притаманна правовій системі у сфері як правотворчості, так і правозастосування, у тому числі в адміністративно-судочинних правовідносинах. При цьому велике значення надається визначеності часових ознак при створенні актів права та використанні їх для регулювання суспільних відносин і захисту суб'єктивних прав особистості. Важливу роль відіграють показники якості верховенства права у часовому вимірі, що гарантує особам принцип легітимності очікувань, її впевненості у стабільності правових актів та дій, їх незворотності та послідовності, правилах тощо [24].

Крім гарантування тимчасової стабільності і справедливості верховенства права (це свідчить про важливість принципу розумності у сфері правотворчості), правова визначеність повинна бути досягнута і в сфері правозастосування. У цьому контексті досліджуваний принцип широко використовується в рішеннях Європейського суду з прав людини. Разом з

тим, він охоплює кілька окремих проявів, які мають різну спрямованість, але, тим не менш, всі вони спрямовані на досягнення спільного результату – ефективного захисту прав особистості. Таким чином, вирішуючи конкретну справу, Європейський суд домагається реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах, забезпечуючи ясність і якість його змісту [24].

Європейський суд використовує поняття «розумний строк» (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) для визначення відповідної тривалості адміністративно-судочинного провадження. При цьому найкоротший строк розгляду і вирішення адміністративної справи, достатній для забезпечення своєчасного (без необґрунтованих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод та інтересів особи, трактується як розумний [24].

У національному українському процесуальному законодавстві також можна помітити спроби нормативного вирішення цього питання. Так, строки в адміністративному процесі урегульовані Кодексом адміністративного судочинства України (ст.ст. 118–123 КАС України). Проте закріплені дефініції визначення не повністю збігається з європейським тлумаченням сутності та змісту «розумного строку». Адже відповідно до принципів, яких дотримується ЄСПЛ, поняття розгляду справи в розумний строк є оціночним. Під ним розуміється час, необхідний для правильного і справедливого вирішення кожної справи в процесуальній формі, передбаченій законом. Отже, «розумний строк» не може бути чітко встановлений для всіх видів спорів, але оцінювати, чи відповідав час за цих обставин параметрам розумності, слід ґрунтуватися на факторах, встановлених у судовій практиці як основні критерії цього явища. Для цивільних спорів такими критеріями є складність справи як за фактом, так і за законом, поведінка позивача, судових органів, органів державної влади, важливість справи для зацікавленої особи [15, с. 15–17].

Істотною обставиною є суб'єктивний фактор, такий як законність прийнятого рішення. Адже винесення необґрунтованого та невмотивованого вердикту тягне за собою винесення незаконних, з точки зору матеріального права, судових рішень.

У часовому розумінні таке порушення закону призводить до затягування розгляду справи, недотримання розумного строку у зв'язку з необхідністю перегляду та скасування несправедливого рішення в апеляційному чи касаційному порядку. Нарешті, некоректне обґрунтування внаслідок підміни понять, спотворення та ігнорування національними судами позиції позивача та оскарження таких дій до Європейського суду значно відтягує момент досягнення істини з фактичного моменту вчинення правопорушення [24].

Наприклад, у справі *Sharovalov v. Україна*, ЄСПЛ встановив, що заявник у 2004 році намагався отримати інформацію про проведення та результати виборів Президента України, але отримав відмову від Територіальної виборчої комісії. Усі національні суди також відмовили заявнику у захисті його права на інформацію, стверджуючи, що він оскаржує процедуру виборів. Не погоджуючись з такою позицією, ЄСПЛ зазначив, що в даному випадку заявник був журналістом і запитував інформацію для своєї професійної діяльності, тобто для публікації у зв'язку з виборами. Якщо цього не зробити, це може зашкодити його діловій репутації та кар'єрі. Таким чином, Європейський суд, визнаючи факт порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, дійшов висновку, що національні суди неправильно зрозуміли скаргу заявника, а саме те, що вона порушила не питання про процедуру президентських виборів 2004 року, а питання доступу до інформації [220].

Такі приклади умисного або ненавмисного викривлення посади особи, яка звертається до адміністративних чи судових органів з метою отримання належного та справедливого застосування правових норм, є досить показовими для вітчизняної правової системи. Наприклад, популярним порушенням права особи на інформацію є визнання її інформаційного запиту

не відповідною дією, спрямованою на його отримання, а за запитом громадянина.

Свобода пошуку, отримання та розповсюдження інформації є одним з найважливіших політичних та особистих прав людини і включена до Загальної декларації прав людини (стаття 19 Конституції України). Крім того Конституції України закріплює, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію в усній, письмовій або іншій формі – на свій розсуд. А також кожен громадянин має право ознайомитися з інформацією про себе в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях, яка не є державною або іншою охоронюваною законом таємницею [58].

Порядок доступу до інформації, в тому числі шляхом подання інформаційного запиту регулюється Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок реалізації та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що належить суб'єктам владних повноважень, іншим розпорядникам публічної інформації, визначеної цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Інформація – відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких засобах масової інформації інформація, яка була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [128].

Право на звернення - це пропозиція (зауваження), заява (клопотання) і скарга (стаття 3 Закону України «Про звернення громадян» [131]), викладені в письмовій або усній формі, до суб'єктів владних повноважень, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації. Натомість під запитом інформації мається на увазі звернення особи до розпорядника інформації з проханням надати

публічну інформацію, яка є у його розпорядженні (стаття 19 Закону України «Про доступ до публічної інформації [128]»).

Встановлення дійсної сутності відносин має вирішальне значення для судового захисту конкретних прав особистості. В іншому випадку рішення органу неминуче набуде ознак неналежної обґрунтованості та невмотивованості, а отже – не може претендувати на правомірність [24].

Слід також зазначити, що на тривалість процесу неминуче впливає визначеність чинного законодавства. Його непослідовність, неоднозначність, що викликає різні тлумачення і застосування, можуть серйозно і не виправдано затягнути процес. Це часто проявляється у розбіжностях у процесуальному законодавстві щодо підслідності тих чи інших спорів. Підставою для повернення позовної заяви, апеляційної або касаційної скарги, що впливає на тривалість процесу, є необхідність дотримання заявником певних процесуальних вимог, встановлених законом: направлення заяви до конкретного суду, сплати судового збору, надання копій документів. Якщо ці обов'язки заявника встановлені законом, то, як правило, їх недотримання унеможливорює розгляд спору. Однак таке правило не завжди застосовується ЄСПЛ [24].

При розгляді справи *Kreuz v. POLAND* [218], Суд зазначив, що право на суд не є абсолютним. До нього можуть застосовуватися обмеження, дозволені змістом, оскільки право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання з боку держави. Однак обмеження не буде сумісним з пунктом 1 статті 6 Конвенції, якщо воно не має законної мети і якщо немає пропорційного співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою. Те саме стосується і випадків неналежного застосування норми правової визначеності щодо встановлення підвідомчості певних судів, що призводить до порушення права людини на своєчасний розгляд своєї справи, а то й взагалі – на доступ до суду.

Для вирішення цього питання було розроблено прецедентний підхід, що створює прецеденти, який ілюструє тлумачення, використане

Європейським судом у низці справ [24]. Наприклад, у справі *Peretyaka and Sheremetyev v. Україна*, встановлено, що спір щодо виплати пенсій колишнім пенсіонерам, який розглядався національними судами першої та апеляційної інстанцій у цивільному процесі, у зв'язку зі змінами в процесуальному законодавстві – набранням чинності Кодексом адміністративного судочинства з 1 вересня 2005 року – перейшов до підслідності адміністративної юстиції. Отже, касаційні скарги, подані відповідно до чинного на момент перегляду рішень про апеляційну скаргу до Верховного Суду України протягом двох місяців, останній скерував до Вищого адміністративного суду України, який відмовив у розгляді у зв'язку з тим, що наданий КАС України строк в один місяць для касаційного оскарження, було пропущено. Європейський суд постановив, що за таких умов обмеження права на доступ було застосовано непропорційно [216].

Констатуючи порушення ст. 6 Конвенції, Європейський суд виходив з того, що ВАСУ діяв не відповідно до вказівок ВСУ, який за Конституцією є вищою інстанцією в системі судів загальної юрисдикції. Юрисдикція Верховного Суду має поширюватися на вирішення спорів між вищими спеціалізованими судами, зокрема з питань процесуального права. Верховний Суд має прийняти рішення про допустимість справ, у яких закон є непослідовним. Він також повинен вирішувати спори щодо юрисдикції між трьома юрисдикціями (цивільною та кримінальною, комерційною, адміністративною) [217]. Відмова ВАС розглядати касаційні скарги заявників всупереч рішенням ВСУ не лише позбавила заявників доступу до суду, а й підірвала авторитет судової влади.

Таким чином, як бачимо, дана ситуація була пов'язана не тільки з певними труднощами у встановленні юрисдикції в окремих категоріях справ, а й з відсутністю визначеності самого акта, який був прийнятий парламентом, в частині незабезпечення принципу гарантування законних очікувань. особистість і пропорційність у застосуванні нового акта шляхом

введення перехідного періоду. Це призвело, зокрема, до того, що деякі касаційні скарги залишилися просто невирішеними [24].

Проблема неузгодженості позицій судів щодо юрисдикції, що в кінцевому підсумку призвело до порушення права особи на справедливий суд, призвела до висновку про недотримання статті 6 Конвенції у справі «Church of the village of Sosulivka v. Ukraine» [219]. Зокрема, позов організації-заявника про передачу церковного приміщення у виключне користування не розглядався ні в цивільному, ні в господарському судочинстві, оскільки суди кожної юрисдикції посилалися на юрисдикцію суду іншої юрисдикції.

Розглядаючи цю справу, Суд повторив, що його завдання не полягало в тому, щоб з'ясувати, чи мали суди загальної юрисдикції та релігійні організації у світлі статті 17 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» юрисдикцію щодо розгляду справи по суті або який із цих судів є компетентним розглядати скарги заявника по суті. Суд зазначив, що заявник мав доступ до цих судів, але жоден з них не розглянув по суті його скаргу про неможливість використання церковної будівлі, оскільки вони вважали, що вони не мали юрисдикції займатися такими питаннями, незважаючи на вимоги процесуальної прийнятності. Отже, Суд доходить висновку, що така ситуація є рівносильною відмові у здійсненні правосуддя, що порушує саму суть права заявника на доступ до суду, яке гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції. Відповідно, мало місце порушення цієї норми [219].

В українській правозастосовчій практиці показовими є також випадки неузгодженості тлумачень окремих положень одного і того ж закону різними національними судами. Наприклад, у справі Matsyuk v. Ukraine [215] справа полягала в тому, що податкова міліція порушила, а потім закрила проти заявника кілька кримінальних справ у зв'язку з незаконним привласненням майна та ухиленням від сплати податків. У подальшому заявник двічі звертався до податкової міліції із заявою про відшкодування моральної та

матеріальної шкоди, заподіяної йому внаслідок кримінального провадження, однак податкова міліція відмовилася виконувати ці вимоги, про що йдеться у листі.

Як слушно вказується у спеціальній літературі, неабсолютне право на доступ до суду в обставинах, коли сама держава не в змозі належним чином вирішити колізії та розбіжності з процесуальних питань, пов'язаних з підслідністю окремих справ, призводить до необґрунтованої відмови у доступі до суду, невинновданого затягування, а отже, до свавілля та порушення права на справедливий суд [24].

На сьогодні порушені в даній роботі питання можуть бути вирішені шляхом регулювання їх регулювання в нових редакціях законодавства про судоустрій і процесуальних кодексів. Крім того варто вказати, що наведене ще більше актуалізується в процесі диджиталізації адміністративно-судочинних проваджень.

Доцільно констатувати, що правові системи світу тривалий час використовують інформаційні технології для посилення захисту прав людини, створення комфортних можливостей для всіх членів суспільства з метою реалізації та захисту своїх прав, свобод та інтересів⁶. Використання сучасних технологій є необхідною умовою створення сприятливих умов для доступу до правосуддя [234].

Цифрові технології покликані покращувати життя людей та добробут громад, а також сприяти розвитку суспільства, вони також містять очевидні та приховані ризики та загрози, створюючи виклики для всього людства. Водночас, права людини мають визнаватися та захищатися в усіх сферах і захищатися як онлайн, так і офлайн [233].

Основні нововведення як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу в сучасних умовах пов'язані з активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій [237], в тому числі з таким управлінським нововведенням, як запровадження електронного управління адміністративними справами в адміністративних судах України.

Стаття 14 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом чітко визначає, що обидві сторони Угоди «надають особливого значення встановленню верховенства права та зміцненню інституцій на всіх рівнях у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема» [198].

Система електронного правосуддя набула правового статусу, в якому відсутність такої системи призводить до порушення базових прав людини, оскільки електронна юстиція тепер ідентична системі «електронної юстиції», тому «електронне» має ще важливіше значення в контексті європейських транскордонних процедур [243].

Крім того, важливими факторами для розвитку електронного ведення адміністративних справ в адміністративних судах є, перш за все, збільшення кількості адміністративних справ на рік, надмірне навантаження на суддів адміністративних судів, а з 2020 року поширення пандемії COVID-19, а з 24 лютого 2022 року введення військової обстановки в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ – все це порушило питання про підвищення продуктивності, зручності та безпеки судової системи розгляду адміністративних справ в адміністративних судах.

В умовах воєнного стану загрози життю та здоров'ю учасників судових адміністративних справ, суддів та працівників апарату адміністративних судів, питання запровадження дистанційної форми роботи адміністративних судів, створення та забезпечення безпечного доступу до електронного кабінету судді, удосконалення практик електронної форми адміністративного судочинства, розширення кола справ, що розглядаються судами. Затримки з вирішенням судових адміністративних справ та винесенням рішень в адміністративних судах також мають низку негативних наслідків.

Таким чином, використання інформаційних технологій в таких умовах є одним із ключових напрямів підвищення ефективності роботи суддів в адміністративних судах, реалізації права осіб у публічно-правових

відносинах на судовий захист в адміністративних судах. Вищесказане свідчить про актуальність даного дослідження.

Право - це складна юридична конструкція, в якій визначається матеріальна і процесуальна юридична сутність. У структурі «право на судовий захист» основне місце займає право на звернення до адміністративного суду, в тому числі в електронній формі. Разом з тим, такі права, як право на участь у судовому процесі, право на судові рішення, право на примусове виконання судового рішення є необхідними, але впливають з права на звернення до адміністративного суду. Так, одним із завдань Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки в Україні є забезпечення координації та збалансованості процесу вдосконалення з урахуванням подальшої гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, підвищення ефективності організації судової влади та органів юстиції, зміцнити довіру до них суспільства. У цій Стратегії серед основних проблем у вирішенні вищезазначених завдань вказано недостатній рівень впровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя [238].

Забезпечення ефективними інформаційними ресурсами адміністративного судочинства гарантує дотримання принципів відкритості, відкритості та прозорості при розгляді та вирішенні публічно-правових спорів в адміністративних судах [8].

Відповідно до статті 129 Конституції України та статей 5-15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» основними засадами судочинства є, зокрема: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; розголос судового розгляду та його повна фіксація технічними засобами; розумний строк для розгляду справи судом; доступність правосуддя для кожної особи та інших осіб. Конституція України встановлює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ч. 1 ст. 55).

Правове регулювання права на судовий захист знайшло свій подальший розвиток у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» у ч. 1 ст. 2 цього Закону, закріплюючи право на судовий захист. Доступ до такого судочинства має відбуватися відповідно до загальних принципів адміністративного судочинства, тому відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожна людина має право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків [207]. Зазначимо, що Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи від 16 червня 2021 року щодо механізмів онлайн-вирішення спорів у цивільному та адміністративному судочинстві, в яких наголошується, що Рекомендації зосереджені не на уніфікації національних процесуальних законів держав-членів, а на забезпеченні сумісності таких механізмів із ключовими принципами справедливого судового розгляду та ефективних засобів правового захисту, викладеними у практиці Європейського суду прав людини, включаючи принципи усного слухання та рівності озброєнь [229]. Тобто реалізація права на звернення за судовим захистом під час розгляду адміністративних справ в адміністративних судах в електронній формі гарантує дотримання принципів гласності, відкритості та прозорості в адміністративних судах.

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки проголошує, що розвиток електронного урядування здійснюється шляхом: запровадження можливості онлайн-розгляду окремих категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін та суду та інших служб електронного правосуддя; запровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного діловодства справ, електронних комунікацій із судом, кабінетом судді та кабінетом учасника; удосконалення та розвиток офіційного веб-порталу судової влади України для отримання інформації про суди та справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики. Поряд з іншими послугами державної

влади та службами управління, електронна юстиція є одним з елементів електронної демократії, яка впроваджується з метою забезпечення доступності, підзвітності, ефективності зворотного зв'язку та прозорості в діяльності органів публічної влади. Судова влада є ключовою складовою демократії. Тому справедливо вважається, що електронна справедливість є найважливішим аспектом електронної демократії [201]. По суті, такий спосіб управління дозволяє громадянам та юридичним особам звертатися до органів державної влади дистанційно та в режимі реального часу, що значно спрощує процес комунікації між суб'єктами та об'єктами державного управління.

Спрощення комунікації досягається за рахунок використання глобальних та локальних інформаційних мереж, що забезпечує відносну доступність та ефективність комунікації з органами публічної влади. Тобто електронна юстиція є однією з галузей електронного урядування. Так, у Рекомендаціях Res. (2001) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації економічним шляхом зазначено, що сучасні інформаційні технології стали незамінним інструментом у сфері юстиції та сприяють ефективному управлінню державою, що необхідно для нормального функціонування демократії. Отже, електронний адміністративний судовий процес є невід'ємною складовою електронного урядування. І саме він є одним із аспектів реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах.

Основним кодифікованим нормативно-правовим актом, який встановлює порядок здійснення електронного розгляду адміністративних справ в адміністративних судах України та визначає особливості його функціонування, є Кодекс адміністративного судочинства України. Під поняттям «адміністративний судовий процес» у наукових джерелах розуміють встановлений законом порядок діяльності в процесуальній формі адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ, пов'язаних із захистом прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та

інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [28].

Кодекс адміністративного судочинства України зазначає категорію «адміністративне судочинство» - як діяльність адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ у порядку, передбаченому цим Кодексом. Цей Закон визначає, що «адміністративна справа» – це спосіб передачі публічно-правового спору до адміністративного суду, а термін «адміністративний суд» – це суд, до компетенції якого до компетенції Кодексу адміністративного судочинства України належить розгляд та вирішення адміністративних справ (ст. 1) [50].

Також цей законодавчий акт розрізняє види таких справ, а саме: адміністративна справа незначної складності, стандартні адміністративні справи, зразкові адміністративні справи, термінові та складні адміністративні справи. Слід зазначити, що відповідно до норм Кодексу адміністративного судочинства України забороняється відмовляти у розгляді та вирішенні адміністративної справи з підстав неповноти, неоднозначності, невідповідності або відсутності законодавства, що регулює спірні відносини [50].

Стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства України визначає, що завданням адміністративного судочинства є справедливе, безстороннє та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку органів влади повноважень суб'єктів. Отже, адміністративне провадження встановлює правові підстави для оскарження актів, рішень та дій (бездіяльності) суб'єктів владних повноважень, порядок розгляду адміністративних справ, у тому числі в електронній формі, забезпечує реалізацію гарантованого Конституцією України права на судовий захист, забезпечує здійснення судового контролю.

Право на звернення до адміністративного суду та способи захисту порушених прав особи передбачені статтею 5 Кодексу адміністративного

судочинства України. У цій статті Кодексу «Право на звернення до суду та способи судового захисту» та ст. 6 «Верховенство права», остання з яких включає не лише поняття верховенства права, а й положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

У ст. 2 цього Закону визначено, що рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною. Статтею 17 цього Закону встановлено, що при розгляді справ суди використовують як джерело права Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини [194]. Стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під назвою «Право на ефективний засіб правового захисту» говорить: «Кожен, чиї права і свободи, визнані цією Конвенцією, були порушені, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі влади, навіть якщо таке порушення було вчинено особами, які здійснюють свої офіційні повноваження» [207].

Варто вказати, що у процесі використання системи «Електронний суд» в Україні громадяни також зіткнулися з низкою проблем. Так, у рішенні Ради суддів України від 20 вересня 2019 року № 75 зазначено, що громадяни подають скарги у зв'язку з недоінняттям судами процесуальних документів на підставі їх надсилання в електронному вигляді. Рада суддів України рекомендувала адміністративним судам приймати до розгляду документи, отримані з використанням підсистеми «Електронний суд». Така позиція передбачена в практиці Верховного Суду.

Так, відповідно до ухвали Окружного адміністративного суду міста Києва від 18 березня 2019 року та 13 червня 2019 року апеляційні скарги було повернуто. Враховуючи доводи суду, Верховний Суд України у постанові від 10 вересня 2019 року зазначив, що відсутність факту початку повноцінного функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи не може бути перешкодою для функціонування

її підсистеми «Електронний суд» та, відповідно, реалізації права людини на подання процесуальних документів в електронній формі [113].

Так, і практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що суд не має права відмовити у відкритті, виході без прогресу або повернути адміністративний позов, поданий в електронній формі. Таким чином, реалізація права на судовий захист учасників публічно-правових відносин є конституційним правом особи і відноситься до гарантій забезпечення їх захисту прав і свобод. Право на звернення за судовим захистом до адміністративного суду з адміністративним позовом в електронній формі – це можливість звернення з використанням адміністративного процесуального механізму щодо захисту своїх прав і свобод осіб у публічно-правових відносинах в адміністративному суді, що закріплено процесуальним обов'язком адміністративного суду щодо забезпечення такого захисту для повного та своєчасного розгляду адміністративної справи та винесення рішення в адміністративному суді на вимоги законодавства при наданні та повному розгляді документів в електронній формі.

Саме застосування конкретного способу захисту учасників публічно-правових відносин порушеного або запереченого права є результатом діяльності та ефективності механізму захисту прав при електронному розгляді адміністративних справ в адміністративних судах.

Отже, електронне правосуддя – це засіб здійснення правосуддя на основі використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, метою якого є забезпечення гласності, відкритості та доступності судочинства. Крім того, Рекомендація Рес. (2001) 3 СМ СЕ визначає елементи електронного правосуддя, а саме: відкриття провадження за допомогою електронних засобів; здійснення подальших процесуальних дій в рамках провадження в середовищі електронного документообігу; отримання інформації про хід розгляду справи шляхом отримання доступу до судової інформаційної системи; отримання інформації про результати виробництва в електронній формі [35].

Електронне (цифрове) правосуддя передбачає цифровізацію здійснення правосуддя з точки зору контенту. Щодо терміну «електронна юстиція», то деякі науковці розуміють його як комплексне поняття, під яким розуміється особлива форма організації судової влади, яка базується на використанні цифрових технологій та спрямована на підвищення ефективності, досягнення ефективності, забезпечення доступності правосуддя, а також автоматизацію окремих внутрішніх та зовнішніх процесів управління з метою забезпечення реалізації його основної функції – здійснення правосуддя на засадах верховенства права, справедливості, відкритості та прозорості, доступності [200].

Електронний суд в адміністративному судочинстві є його елементом. Разом з тим, для того, щоб сформулювати єдине поняття «електронний суд» у правовій доктрині, існує потреба у закріпленні його на законодавчому рівні, а саме у статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». На нашу думку, електронне адміністративне судочинство – це встановлений законом порядок у процесуальній формі в адміністративних судах з використанням інформаційно-комунікаційних технологій щодо підготовки, розгляду та вирішення адміністративних справ, пов'язаних із захистом прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, і спрямований на підвищення ефективності, досягнення ефективності, забезпечення доступності адміністративного судочинства.

Наведений вище зміст цьому визначенню доцільно надати у статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України. Слід зазначити, що в контексті вдосконалення адміністративно-правового регулювання використання електронного адміністративного судочинства розгляд адміністративних справ в адміністративних судах у паперовій формі має застосовуватися лише у випадках, коли відсутня технічна можливість доступу до електронних засобів зв'язку в адміністративних судах за умови добровільної згоди учасників публічно-правового спору на електронні

способи взаємодії. Такий підхід покликаний лише осучаснити форму адміністративного судочинства новими можливостями для здійснення тих самих дій без зміни його правових характеристик.

На основі аналізу нормативно-правової бази, що регулює електронне адміністративне судочинство, умовно можна виділити наступні етапи реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах. Перший етап – реєстрація учасників, розгляд електронної судової справи в адміністративному суді. По-перше, учасники розгляду судової справи в адміністративному суді мають зареєструватися та авторизуватися у власному електронному кабінеті. Слід зазначити, що до початку функціонування всіх підсистем (модулів) інформаційно-телекомунікаційної системи відбувалася реєстрація документів, що надійшли до адміністративного суду, у Автоматизованій системі управління судовим діловодством (постанова Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30) та реєстрація учасників адміністративного процесу через офіційний вебпортал «Судова влада України».

Реєстрація учасників завершується розглядом судової справи в адміністративному суді шляхом введення відповідних персональних даних, а також необхідно підтвердити адресу електронної пошти для цієї мети, ввести код активації, отриманий на вказану адресу електронної пошти. При цьому офіційна електронна адреса включає: обслуговування електронного кабінету; адресу електронної пошти, зазначену користувачем в електронному кабінеті; адресу електронної пошти, зазначену в одному з державних реєстрів [108].

Також адміністративний процесуальний порядок зобов'язує адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, судових експертів, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єктів державного та комунального секторів економіки в обов'язковому порядку реєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Решта реєструють свої офіційні електронні адреси в цій судовій системі на добровільних засадах. Таким чином, адміністративний суд має реєструвати

не лише електронні документи у зв'язку з їх отриманням з підсистеми «Електронний суд», а й при надходженні їх на будь-яку не заборонену в Україні адресу електронної пошти.

За умови, що ці документи підписані кваліфікованим електронним підписом. При цьому доступ до електронних документів, які надходять до адміністративного суду, отримують ті судді адміністративного суду, які перебувають у віданні окремих судових адміністративних справ. Крім того, особа, зареєстрована в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, також має право подавати до адміністративного суду документи не лише в електронній, а й у паперовій формі.

Другий етап – порядок подання процесуальних та інших документів в електронній формі до адміністративного суду. Відповідно до статті 18 Кодексу адміністративного судочинства України позовні заяви та інші заяви, скарги та інші визначені законом процесуальні документи, які подаються до суду і можуть бути предметом судового провадження, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в день надходження документів.

Третій етап – розгляд електронної судової справи в адміністративному суді. Підсистема «Електронний суд» забезпечує обмін процесуальними документами в електронній формі між усіма учасниками судового процесу. Норми Кодексу адміністративного судочинства України свідчать про те, що суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи і докази в паперовій формі не пізніше трьох днів з дня їх надходження до суду мають бути переведені в електронну форму та додані до матеріалів електронної судової справи.

Разом з тим, відповідно до статті 160 Кодексу адміністративного судочинства України зазначено, що письмова форма подання позову до адміністративного суду. Так, електронні документи, які надійшли до адміністративного суду, роздруковуються та додаються до матеріалів справи на папері для того, щоб їх можна було розглянути у паперовому вигляді.

Також, коли це можливо, суд сканує документи у паперовій формі та долучає їх до матеріалів електронної судової справи [108]. Під час судового засідання можливе проведення відеоконференцзв'язку за участю сторін у розгляді публічно-правового спору поза приміщенням суду, а також можливе з використанням системи EasyCon або інших доступних для адміністративного суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань у режимі відеоконференції.

Така можливість передбачена статтею 195 Кодексу адміністративного судочинства України. Слід зазначити, що в день проведення судового засідання його учасники повинні за 10 хвилин до початку судового засідання в адміністративному суді авторизуватися в системі, активувати технічні засоби (наприклад, мікрофон, камеру), дочекатися запрошення секретаря судового засідання адміністративного суду для участі в ньому, обов'язково до початку відеоконференції вони повинні показати паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Подальший судовий розгляд адміністративних справ в адміністративних судах здійснюється на основі норм Кодексу адміністративного судочинства України з можливістю подання письмових та електронних доказів в електронній формі.

Четвертий етап – вирішення судової справи в адміністративному суді в електронній формі. У справах про апеляційну або касаційну скаргу в електронній формі можливі такі етапи розгляду електронної судової справи в адміністративних судах.

Таким чином, сучасний стан впровадження електронного адміністративного провадження в Україні реалізується через надання учасникам адміністративного процесу таких можливостей: створення та надсилання в електронному вигляді процесуальних або інших документів до суду, інших органів та установ у системі правосуддя; отримувати інформацію про стан та результати розгляду процесуальних документів або інших документів; подавати письмові та електронні докази в електронній формі; отримувати повістки за допомогою електронних засобів зв'язку; сплатити

судовий збір онлайн при формуванні електронної позовної заяви (апеляційної або касаційної скарги) [94].

Разом з тим, на практиці існує низка проблем у впровадженні та розвитку електронного розгляду адміністративних справ в адміністративних судах, а саме: відсутність знань з цифрової грамотності (недостатньо знань у комп'ютерних технологіях), це поширена проблема при створенні та використанні електронного підпису; нерівність доступу до мережі Інтернет; недосконалі програмні, технічні та матеріальні можливості адміністративних судів в Україні; недостатній захист даних учасників судового процесу в адміністративних судах та кіберзахисті; недостатня поінформованість учасників судового процесу в адміністративних судах про переваги та можливості використання дистанційних слухань в адміністративному провадженні в адміністративних судах та інші [62].

Таким чином, одним із шляхів вирішення проблем у розвитку електронного адміністративного судочинства є запровадження на законодавчому рівні можливості особи, яка бажає отримати судовий захист в адміністративному суді, мати право звертатися з відповідними процесуальними документами до «Центрів надання адміністративних послуг» відповідних територіальних громад, де така особа проживає або знаходиться. Працівники такого «Центру надання адміністративних послуг», після оцифрування документів такої особи та підписання їх електронним цифровим підписом, зможуть надсилати ці документи до адміністративного суду через підсистему «Електронний суд» за допомогою наявного в органі місцевого самоврядування технічного обладнання. Аналогічно може бути застосований і зворотний порядок спілкування адміністративного суду з такою особою. Зазначені пропозиції дозволять удосконалити організацію документообігу в адміністративних судах та створити додаткові умови для більш ефективного рівня забезпечення реалізації права осіб на доступ до адміністративного суду [150].

Запорукою справедливого та ефективного механізму реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах є використання розгляду та вирішення адміністративних справ в адміністративних судах, крім письмової, ще й в електронній формі, досконала організація системи адміністративних судів та органів, що забезпечують її функціонування. Не менш важливим є ефективне судове адміністрування, яке передбачає вирішення теоретичних та практичних проблем, розробку нових методологічних підходів до практичної реалізації правових механізмів цифрового судового адміністрування, виробництво нових інноваційних форм та методів електронного урядування в адміністративних судах.

Електронний адміністративний судовий процес – це форма юридичного адміністративного процесу на основі інформаційних технологій, яка забезпечує всі етапи руху процесуальних документів, розгляду та вирішення адміністративної справи в адміністративних судах в електронній формі, виходячи з законних правових підстав. У сучасних умовах розвитку адміністративного судочинства є можливість подавати докази в електронній формі, використовувати електронний цифровий підпис, подавати процесуальні документи в електронній формі, у тому числі письмові та електронні докази тощо, а також вчиняти процесуальні дії, отримувати судові повістки засобами електронного зв'язку, сплачувати судовий збір онлайн при формуванні електронної позовної заяви (апеляційної чи касаційної).

Умовою реалізації зазначених можливостей для учасників судового процесу в адміністративних судах є реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Для подальшого розвитку «електронного адміністративного судового процесу» необхідно удосконалити правові механізми заходів та систем забезпечення кіберзахисту, підвищити ефективність вжиття заходів щодо запобігання кіберзлочинності, захисту персональних даних, передбачити правові норми в законодавчих актах щодо посилення юридичної відповідальності осіб за

порушення у цій сфері, закріплення категорії поняття «електронний суд» на законодавчому рівні у статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Окремим напрямом удосконалення правового регулювання досліджуваних питань є розробка та прийняття окремого закону про організаційно-правові засади електронної юстиції в Україні, до окремого розділу якого також увійшли правові засади організації застосування електронного адміністративного судочинства на засадах верховенства права, справедливості, відкритості і прозорості, доступності.

Як було вказано вище, право на належну правову процедуру (справедливий суд) має найвищий пріоритет серед прав людини та основоположних свобод, визначених Європейською конвенцією з прав людини, оскільки воно фактично відтворено у статті 6 цього міжнародно-правового акта та прямо чи опосередковано простежується в інших нормативно-правових актах з прав людини. Такий самий висновок можна зробити при огляді вітчизняної та судової практики Європейського суду з прав людини та наукових розробок, що існують у цій сфері.

Дійсно, право на справедливий суд ключем до реалізації принципу верховенства права щодо прав і свобод людини. При розгляді права на належну правову процедуру слід також враховувати гарантію здійснення доступом кожного до суду як основний інструмент захисту спірних, порушених, невизнаних прав та охоронюваних інтересів незалежно від їх місцезнаходження та відповідної юрисдикції органів державної влади [212].

Принцип розумності у цьому контексті спрямований на створення чітких правил, гарантій та правових механізмів, що забезпечують координацію органів державної влади з питань суспільних відносин з метою збалансування публічних та приватних інтересів. У наявних джерелах розглядається співіснування таких правових конструкцій для забезпечення змісту належної правової процедури.

Нарешті, зазначений принцип знаходить своє мотивоване вираження у створенні та реалізації гарантії захисту прав і свобод людини, яка визначає розумні строки для справедливого, безстороннього розгляду справи та забезпечує ефективність процесу [224]. Наведена інформація належним чином інтерполюється в різних сферах, де вивчається реалізація права на належну правову процедуру, зокрема в термінах стадій відповідного провадження, таких як стадія апеляції та касаційний перегляд.

Прояви принципу розумності з точки зору його змісту є дуже багатограними в судовій практиці ЄСПЛ. Однак у контексті цього дослідження питання є дуже актуальним, якщо розглядати виконання рішень цього суду через призму захисту прав людини та основоположних свобод.

По-перше, судова практика України повністю відображає всі складові реалізації права на належну правову процедуру з урахуванням позиції ЄСПЛ у цьому питанні. По-друге, практика ЄСПЛ передбачає детальне тлумачення змісту принципу розумності, включаючи справедливість та публічність судового розгляду, дотримання ознак незалежності, безсторонності, законності та верховенства права, рівність учасників, провадження у розумні строки. По-третє, предметна юрисдикція дає підстави для розширення тлумачення поняття «цивільні права та обов'язки» через призму публічно-правових спорів.

ЄСПЛ забезпечує виконання договірними сторонами своїх зобов'язань відповідно до положень ЄКПЛ, включаючи право на справедливий судовий розгляд. Україна, як підписант положень цієї Конвенції, взяла на себе зобов'язання дотримуватися її норм, що впливає з рішень ЄСПЛ.

Зазначене право розглядається в межах його складових елементів та відповідних проявів у юридичній науці та судовій практиці, включаючи справедливість та гласність судового розгляду, дотримання ознак незалежності, безсторонності, законності та верховенства права, рівність учасників, провадження у розумні строки. Її характеристики та елементи підлягають відповідному тлумаченню у відповідних рішеннях ЄСПЛ під час

розгляду матеріалів справи в національних судах держав-підписантів Конвенції.

У зв'язку з цим існує великий термінологічний та процесуальний досвід ЄСПЛ, який використовується у судовій практиці України у питаннях забезпечення права на справедливий суд та його реалізації пересічним українцем.

Лінгвістичний та юридичний аналіз положень статті 6 ЄКПЛ свідчить про наступне. Право на належну правову процедуру слід розглядати в контексті змісту таких понять, як справедливість і публічність судового розгляду, забезпечення цього процесу судом, що відповідає критеріям незалежності, безсторонності, та його здійснення у визначені строки з урахуванням розумності всіх учасників.

Крім того, окремою ознакою реалізації принципу розумності є законність, яка може розглядатися як в широкому і вузькому сенсі, так і в площині явища, що розглядається, такого як законність процедури розгляду тієї чи іншої категорії справ. У більш широкому сенсі дане поняття слід розглядати як відповідність судочинства, що відповідає реалізації норми права, що є більш обґрунтованим з урахуванням даного дослідження і важливості такого основоположного принципу регулювання суспільних відносин в сучасній юриспруденції.

Не менш важливим є поділ предмета розгляду судом у контексті вищезазначеного питання спору про цивільні права та обов'язки особи або встановлення проти неї кримінального обвинувачення. Крім того, сам ЄСПЛ забезпечує більш широке розуміння спорів у цивільних справах, де юрисдикція відповідних положень Конвенції поширюється і на інші відносини, що виходять за межі суто цивільних, наприклад, публічні або адміністративно-правові відносини [222].

Досліджуючи, чи відповідає судова практика України практиці ЄСПЛ в частині реалізації принципу розумності, слід зазначити наступне. При роз'ясненні юрисдикції ЄСПЛ щодо дотримання зобов'язань сторін

положенням Конвенції у судовій практиці цієї інстанції та системи правосуддя України звертається увага на чіткі правила визначення справедливості рішення, серед яких можна виділити такі: 1) предметом розгляду цього питання не є встановлення помилок у факті чи праві, допущених національним судом; 2) останнє спростовується у разі порушення прав і свобод, встановлених Конвенцією; 3) має місце порушення процесуальних гарантій, встановлених пунктом 1 статті 6 Конвенції [57].

Виконуючи рішення ЄСПЛ у відповідних провадженнях, українські суди посилаються на пункт 1 статті 6 Конвенції, який стосується безальтернативного застосування цієї норми до розуміння права на доступ до суду. Так, існуючі судові ухвали про відкриття провадження, спираються на позицію, висловлену у справі *Delcourt v. Belgium* [209], що з огляду на зміст вищезазначеного положення право на належну правову процедуру, як головна гарантія здійснення прав і свобод людини, посідає таке визначальне місце серед інших правових конструкцій цього нормативного акта, що будь-яке обмежувальне застосування не відповідає його меті.

Крім того, дотримання верховенства права впливає на рівень доступу до судів у демократичній країні, оскільки забезпечує реальний доступ на всіх етапах провадження. Як зазначено у справі *Miragall Escolano v. Spain* [227], цей доступ не повинен мати крайнього формалізму, оскільки надмірно суворе тлумачення процесуальної норми національними судами обмежує право заявників на доступ до судів і створює перешкоди для розгляду їхніх вимог.

Цю позицію українські суди використовують для обґрунтування прийнятих рішень за наявності підстав для обмеження прав та інтересів учасників судового провадження в частині вчинення відповідних процесуальних дій.

В українській судовій системі сутність права на доступ до суду роз'яснюється в рамках позиції ЄСПЛ у справі *Kreuz v. Poland* [223], стверджуючи, що закон повинен закріпити такі ознаки обмеження зазначеного права: мета обмеження повинна бути правомірною; баланс між

вжитими заходами та правомірністю мети, яку переслідує таке обмеження, має бути розумним.

Зміст права на належну правову процедуру є різним за своєю природою незалежності та неупередженості, що обґрунтовано обґрунтовано у численних рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, у справі *Pullar v. United Kingdom* [232] суд визначив два критерії, які характеризують безсторонність у межах реалізації зазначеного права. Вони полягають у наступному: особиста неупередженість презюмується до надання доказів, що спростовують це, а також створення таких гарантій процесуальним порядком розгляду справи, що виключає будь-які сумніви щодо безсторонності суду.

Європейський суд пов'язав та витлумачив суть незалежності судового процесу та неупередженості на прикладі рішення у справі «Агрокомплекс проти України»[195]. Суд відмовив у винесенні незалежності у зв'язку з такими обставинами справи:

- 1) надання надмірної нормативними положеннями процесуального закону можливості посадовим особам втручатися в процедуру вирішення справи;
- 2) наділення дискреційними повноваженнями відповідних посадових осіб при вирішенні справи по суті;
- 3) наявність нормативних та організаційних передумов для формулювання різних, часом протилежних, підходів національних судів до застосування та тлумачення права.

На думку суду, правова визначеність є одним з основних принципів верховенства права, пов'язаних з попередніми особливостями права на належну правову процедуру. Водночас, керуючись рішеннями ЄСПЛ [203], українські суди роз'яснюють зміст досліджуваного принципу як прояву якісних характеристик права, що виключає ризик свавілля у будь-яких відносинах.

Оскільки формулювання нормативно-правових актів не завжди зрозумілі, виникає потреба в їх правильному тлумаченні та застосуванні в

юридичних питаннях. Тому основна мета судового провадження полягає безпосередньо в тому, щоб позбутися таких інтерпретаційних сумнівів у світлі змін у повсякденній практиці, як наслідок створення правової визначеності з цих питань, що висвітлено у справі «Кантоні проти Франції» [204].

З вищезазначеного рішення випливає прояв принципу правової визначеності: клопотання про перегляд остаточного і обов'язкового рішення не належить до прав жодної зі сторін, якщо його метою є лише повторний перегляд справи та її нове рішення. Подальший перегляд судами вищих інстанцій ні в якому разі не повинен розглядатися як прихований засіб оскарження, внаслідок чого можливість наявності декількох поглядів на спірне питання не може бути підставою для повторного розгляду. Суд вищої інстанції здійснює повноваження і повноваження щодо перегляду справи лише при виправленні помилок у праві, судовій помилці, а не розгляді справи по суті.

Формулюванням для правильної реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах може служити наступна теза: якщо спори виникають в межах одного з вищих органів судової влади, то сам суд перетворюється на джерело невизначеності, тим самим порушуючи принцип розумності та дискредитуючи довіру суспільства до судової влади [202; 225]; судові рішення повинні бути обґрунтовано передбачуваними [235].

Сутність принципу розумності відображено в рішенні ЄСПЛ у справі *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands* [211], а також детально описано у справі *Beer v. Austria* [210], де розвиток подій передбачає, що кожній стороні має бути дозволено ознайомитися з коментарями або доказами, наданими іншою стороною, включаючи апеляцію іншої сторони, і надати свої коментарі з цього приводу. У контексті вищезазначеного на кону стоїть довіра до правосуддя, яку мають сторони, виходячи з усвідомлення того, що

вони мали право висловлювати свою позицію щодо кожного документа в матеріалах справи.

Нарешті, всі наведені вище прояви змісту принципу розумності, що розглядається як в рамках буквального тлумачення пункту 1 статті 6 ЄКПЛ, так і судової практики відтворюють ще одну важливу особливість цієї правової конструкції. Особливість полягає в забезпеченні того, щоб справа була розглянута в розумні строки.

Для публічного, матеріального і процесуального права України відносно новим є поняття розумності в реалізації правового механізму регулювання суспільних відносин. Обґрунтованість поведінки юридичних осіб, як приватних, так і публічних, може розглядатися на рівні загального поняття як правового принципу, що відображено у КАС України, де вона розглядається поряд із справедливістю та добросовісністю. Такий підхід законодавця є цілком обґрунтованим і логічним, що впливає із суті основних принципів, згідно з якими регулювання відповідних суспільних відносин, серед яких чільне місце посідають принцип справедливості, добросовісності, розумності.

За своїм змістом тлумачення добросовісності, розумності та справедливості акцентує увагу на оцінно-інтелектуальній складовій поведінки учасників публічних відносин у межах першого поняття та оцінково-вольовій складовій поведінки таких осіб у контексті двох інших категорій.

Виходячи з вищенаведеної інформації, можна сформулювати опис принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах як поведінки суб'єкта, що відповідає правильній поміркованій реакції звичайної людини, що є наслідком прийняття рішення на основі порівняння та аналізу об'єктивно сформованої для адміністративного права дійсності.

Кодекс адміністративного судочинства розглядає зміст розумності як принципу в рамках так званого принципу розумності часу. Це узгоджується з сутністю принципу справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Хоча необхідно погодитися з роз'ясненням Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, відображеним у Постанові цієї інстанції від 17 жовтня 2014 року № 11, де розумність часу є прямим проявом розумності процесуального права [111].

Питання розумного строку розглядається в межах адміністративного права при кваліфікації протиправних дій за ст. 1851 Кодексу України про адміністративні правопорушення [51] про період раннього оповіщення про мітинги, мітинги, марші, демонстрації органів державної влади та органів місцевого самоврядування. При цьому твердження про те, що тривалість строків дострокового повідомлення має бути в розумних межах і не повинна обмежувати положення ст. 39 Конституції України.

Оскільки цитована стаття Основного Закону України прямо вказує на завчасне повідомлення виконавчої влади або органів місцевого самоврядування про реалізацію відповідного права, то саме поняття «достроковий» слід тлумачити як часове обмеження цього права, що узгоджується з проявом розумності в таких відносинах. Деякі суди взагалі відійшли від суті такого роду термінів і застосували Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації та проведення зборів, мітингів, вуличних кампаній і демонстрацій в СРСР» від 28 липня 1988 року, встановлений в десять днів.

Така позиція судів була помилковою у зв'язку з дозвільним характером реалізації цього права громадян, визначеного цим Указом, на відміну від передбаченого Конституцією України порядку повідомлення. Разом з тим, доцільно повідомити, що мітинги, мітинги, марші та демонстрації будуть повідомлені заздалегідь або протягом розумного строку, якщо відповідні органи об'єктивно мають достатньо часу за певних обставин для того, щоб визначити, чи відповідає проведення таких зборів умовам закону, і в разі необхідності звернутися до суду для вирішення спорів.

Позитивною властивістю адміністративного процесуального права є чітке визначення зазначеного поняття як найкоротшого строку розгляду та

вирішення адміністративних справ, достатнього для забезпечення своєчасного судового захисту порушених прав, свобод та інтересів публічних відносин (п. 11 ч. 1 ст. 4 КУпАП України). У справі *M.S.S. v. Belgium and Greece*, ЄСПЛ [226] наступні критерії в контексті обґрунтованості терміну: поведінка заявника та залучених державних органів, складність справи та її значимість для заявника. У контексті вищезазначеного Конституційний Суд України у рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 визначив розумний строк у досудовому розслідуванні як орієнтовний, тобто визначений у кожному випадку з урахуванням усіх обставин кримінального розслідування, посилаючись на зазначений ЄСПЛ [145].

За результатами роботи ЄСПЛ виокремлено такі критерії розумного строку в межах адміністративних справ, як юридична та фактична складність; поведінка заявника, будь-яких причетних осіб та інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу і роль, яку він відіграє. Крім того, суд додатково вказав на такі критерії розумного строку: наявність обставин, що ускладнюють розгляд справи; кількість співобвинувачених, співучасників судового процесу та інших учасників процесу; необхідність проведення обстежень та їх складність; необхідність широкого допиту свідків; іноземний елемент, що бере участь у справі та необхідність уточнення та звернення до норм іноземного права.

Таким чином у публічному праві метою розумного строку є забезпечення реалізації відповідного суб'єктивного права для врахування інтересів усіх учасників публічних відносин. Українські суди поширюють юрисдикцію ЄСПЛ й широко використовують відповідні судові рішення цієї міжнародної судової інституції у публічних спорах. Прикладами цього можуть служити справи, що стосуються захисту прав і свобод особистості у відносинах з органами державної влади. Так, існує велика кількість рішень судів адміністративної юрисдикції, в яких реалізація права на належну правову процедуру розглядається у відповідних рішеннях ЄСПЛ [231; 236].

Зокрема, з метою застосування загальних принципів реалізації права на належну правову процедуру при вирішенні спорів на державній службі суди застосовують рішення ЄСПЛ у справі *Pellegrin v. France* [230], яка охоплює зміст пункту 1 статті 6 Конвенції. З огляду на вищевикладене, українські суди доходять висновку, що підсудність спорів визначена державним органом, на який не поширюються положення пункту 1 статті 6 Конвенції, де ЄСПЛ у справі *Vilho Eskelinen and others v. Finland* [240]: зі сфери дії статті 6 (1) виключаються лише спори, порушені державними службовцями, обов'язки яких є типовим прикладом конкретної діяльності на державній службі, оскільки останні виступають як державні службовці та відповідають за захист національних інтересів та інтересів інших державних органів.

Отже, практика ЄСПЛ щодо реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних відносинах, ґрунтується на змісті відповідних рішень ЄСПЛ, зокрема:

- 1) предметом розгляду не є встановлення помилок у факті чи праві, допущених національним судом;
- 2) останнє спростовується у разі порушення прав і свобод, встановлених Конвенцією;
- 3) має місце порушення процесуальних гарантій, встановлених пунктом 1 статті 6 Конвенції.

Дотримання верховенства права впливає на реалізацію принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах в демократичній країні, оскільки забезпечує реальний доступ на всіх стадіях провадження. Обмеження права на доступ до суду можливе за таких умов:

- 1) мета застосування обмеження має бути законною;
- 2) баланс між вжитими заходами та правомірністю мети, яку переслідує таке обмеження, має бути розумним.

Безпосередньо в рамках реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах відтворюються такі риси, як

безсторонність, незалежність суду, гласність, рівність і розумність умов відповідного судового розгляду.

Беручи до уваги українське правозастосування з урахуванням виконання рішень Європейського суду з прав людини, до критеріїв принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах належать:

- 1) суб'єктивна (особиста неупередженість презюмується до надання доказів, що спростовують це);
- 2) об'єктивна (створення таких гарантій процесуальним порядком розгляду справи, що виключає будь-які сумніви в безсторонності суду).

Формулюванням для правильної реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах може служити наступне:

- 1) при вирішенні спору судами їх рішення не може бути поставлене під сумнів;
- 2) якщо спори виникають у межах одного з вищих органів судової влади, то сам суд перетворюється на джерело невизначеності, тим самим порушуючи принцип розумності та дискредитуючи довіру суспільства до судової влади;
- 3) судові рішення повинні бути обґрунтовано передбачуваними.

Судова практика дозволяє обмежити дію принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах за умови, що метою відступу від цього принципу є виправлення суттєвих недоліків або суттєвих помилок, допущених у судовому процесі.

Принцип розумності проявляється в умінні кожної сторони представити справу і докази, в умовах, які істотно не гірші з точки зору опонента.

Серед критеріїв розумного строку розгляду адміністративної справи можна виділити наступні: наявність обставин, що ускладнюють справу; кількість співовинувачених, співучасників судового процесу та інших учасників процесу; необхідність проведення обстежень та їх складність;

необхідність широкого допиту свідків; іноземний елемент, що бере участь у справі та необхідність уточнення та звернення до норм іноземного права.

З огляду на важливість реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах доцільно:

1) продовжити імплементацію рішень вищезазначеного суду в судову систему України на рівні всіх інстанцій;

2) звернути увагу на прояв матеріальних складових принципу розумності та суміжних категорій, серед яких право на доступ до суду, безупередженість, безсторонність суду, реалізація верховенства права, рівність учасників, справедливість, публічність тощо;

3) створити постійно діючу узагальнюючу практику Великої палати Верховного Суду щодо узагальнення судової практики для забезпечення реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах у контексті відповідних рішень ЄСПЛ.

Отже, принцип розумності займає чільне місце в системі принципів будь-якої процесуальної діяльності. Для досягнення цілей і завдань адміністративного судочинства обґрунтованість або присутня, або повинна бути присутня в повсякденному житті судді в здійсненні правосуддя і виражається в розумних процесуальних діях судді при розгляді кожної конкретної справи. В Україні принцип розумності належить до конституційних, оскільки він проявляється в суді в розумному строці. Це також можна назвати звичайним принципом процедурної практики. Незважаючи на відсутність законодавчого визначення, КАС України явно і неявно використовує різні аспекти категорії «розумність».

У питанні дотримання розумних строків розгляду адміністративних справ цей принцип виражається найбільш помітно і застосовується на практиці. Увага українських юристів та представників цивілізованої доктрини до такої категорії, як принцип обґрунтованості з точки зору адміністративно-судочинних правовідносин в рамках розумного, почалася на початку 2000-х років. Це сталося в результаті ініціювання ЄСПЛ процедури

затвердження рішень проти України за заявами громадян, які скаржилися на порушення їхнього права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Пункт 1 зазначеної статті Конвенції передбачає, що, зокрема, кожен має право на справедливе та публічне слухання протягом розумного строку незалежним та неупередженим судом, створеним законом.

2.4 Реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях

У сучасних умовах забезпечення прав, свобод та інтересів осіб є одним з головних пріоритетів будь-якої сучасної, демократичної та соціально орієнтованої європейської країни. Варто зазначити, що держава (в особі уповноважених державних органів та їх посадових осіб), використовує низку інструментів для забезпечення та захисту прав суб'єктів правовідносин. Одним з таких інструментів є, звичайно ж, нагляд і контроль.

Здійснення визначених законом заходів, спрямованих на забезпечення належного стану правосвідомості та законності в межах держави, забезпечення дотримання та захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина, є основоположним завданням держави. Рівень досягнення цього завдання свідчить про ступінь розвитку України як демократичної, соціально орієнтованої та правової держави.

Одним із шляхів реалізації цього завдання є адміністративний нагляд та контроль. Цей вид діяльності завжди перебував у центрі уваги науковців у галузі адміністративного права, які прагнули з'ясувати сутність, складові елементи та завдання адміністративного нагляду та контролю. Проте, незважаючи на високу важливість реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях, його поняття, сутність та завдання не знайшли належного відображення у положеннях чинного законодавства.

В Україні законодавство регулює питання здійснення різних видів нагляду і контролю, таких як прокурорський, державний, при цьому деякі науковці стверджують, що «нагляд» і «контроль» є тотожними поняттями, спрямованими на загальні цілі та результати, підкріплюючи своє бачення поглядами законодавця та положеннями Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V, відповідно до якого державний нагляд (контроль) – це діяльність центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, виконавчих органів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – уповноважені законом органи державного нагляду (контролю)), у межах повноважень, передбачених законом, виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, прийняттого рівня безпеки для населення, довкілля [133].

На думку деяких вчених, адміністративний нагляд – це вид державного контролю, що здійснюється органами влади, полягає в забезпеченні верховенства права, спрямованого на дотримання спеціальних положень, носить систематичний характер, ініціюється органами влади і супроводжується, при необхідності, адміністративним примусом [87].

Для більшого розуміння категорії «нагляд», варто навести приклад, коли аналіз Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII виявляє наявність у цьому законодавчому акті норми, яка визначає одну з превентивних дій поліції з перевірки дотримання встановлених законом обмежень для осіб, які підлягають адміністративному нагляду та інших категорій осіб [132]. Питання адміністративного нагляду за такими особами ґрунтовно регулює Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 01 грудня 1994 року № 264/94-ВР, у статті 1 якого зазначено, що адміністративний нагляд – це система тимчасових обов'язкових профілактичних дій для здійснення

контролю та нагляду за поведінкою осіб, звільнених з місць позбавлення волі Національною поліцією України [121]. Це положення суттєво обмежує поняття та обсяг адміністративного нагляду лише для контролю за законністю поведінки осіб, звільнених з місць позбавлення волі після відбування покарання.

У словниковій літературі адміністративний нагляд характеризується як діяльність спеціально уповноважених органів виконавчої влади, посадових осіб, спрямована на забезпечення дотримання, однакового застосування та виконання державними, громадськими, іншими негромадськими організаціями та громадянами спеціальних правових положень і загальнообов'язкових правил, встановлених законами та іншими правовими нормативно-правових актів [2].

В адміністративному праві склався підхід до розуміння адміністративного нагляду як засобу забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні. Однак, перш за все, під адміністративним наглядом розуміють особливий вид правозастосовчої діяльності ряду уповноважених органів державного апарату, який полягає в контролі за виконанням спеціальних правил і вимог, встановлених законами, постановами уряду, відомчими актами і самими контролюючими органами.

Радянські вчені в галузі адміністративного права розглядали адміністративний нагляд як основу діяльності органів внутрішніх справ, характеризуючи цю діяльність як систематичне спостереження владою за чітким і неухильним дотриманням загальнообов'язкових правил з метою запобігання, припинення їх порушень, виявлення і притягнення до відповідальності порушників або застосування до них засобів громадського впливу [87].

На думку окремих авторів, адміністративний нагляд є самостійною формою контролю, зміст якої є єдиною незалежно від того, які органи нагляду його здійснюють; адміністративний нагляд, як і орган прокуратури, не може бути пов'язаний з втручанням у діяльність піднаглядного органу або

органу управління, а в разі виникнення такого втручання нагляд повинен поступитися місцем контролю[87]. Така перспектива дає підстави визначати, що адміністративний нагляд характеризується як динамічне правове явище, яке може трансформуватися залежно від умов, що склалися та мають місце в сучасній правовій державі.

Згідно з аналізу змісту поняття «адміністративний нагляд», важливе значення має наявність принципової ознаки цього виду діяльності державних органів, а саме відсутності організаційної підпорядкованості керівників і піднаглядних об'єктів [154].

Відсутність такої підпорядкованості між керівниками і об'єктом нагляду є основою для точки зору адміністративного нагляду С.А. Коммісарова.

У своєму дослідженні адміністративно-наглядової діяльності поліції вчений стверджує, що загальний поліцейський нагляд розглядається як вид правоохоронної діяльності органів поліції, що передбачає систематичне спостереження, спеціально організоване на основі матеріально-процесуальних норм адміністративного законодавства, нормативно-правових актів та окремих актів управління, в межах своєї компетенції (переважно в громадських місцях), дотримання громадянами, посадовими особами та організаціями правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері громадського порядку і безпеки з метою виявлення, попередження та припинення їх порушень, притягнення винних до відповідальності відповідно до закону [56].

Отже, адміністративний нагляд можна охарактеризувати як елемент (інститут) державного апарату, наділений самостійністю, автономією, певною правовою формою, здійснюваний державою як спеціально уповноваженим органом, що сприяє реалізації адміністративно-правових положень забезпечення громадського порядку, як правило, тягне за собою застосування адміністративно-примусових заходів [56].

Адміністративний нагляд спрямований не лише на запобігання протиправним діям, усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а й на застосування адміністративно-примусових заходів, у тому числі адміністративної відповідальності у разі виявлення порушень загальнообов'язкових правил [181].

З одного боку, адміністративний нагляд є засобом адміністративного впливу, видом виконавчої діяльності, а з іншого – засобом забезпечення верховенства права. Нагляд забезпечує захист відповідних суспільних відносин і матеріальних цінностей не тільки від правопорушень, а й від протиправних дій і природних явищ. Першочерговим обов'язком керівників є запобігання, стримування шкідливих впливів, виявлення обставин, які можуть їх викликати, і вжиття певних заходів щодо усунення виявлених відхилень.

Аналіз існуючих наукових поглядів на поняття та сутність адміністративного нагляду в цілому розкриває притаманні елементи цього виду профілактики та умови його здійснення.

Першим елементом є саме мета адміністративного нагляду, тобто забезпечення дотримання законодавчих норм, запобігання негативним наслідкам від недотримання та виявлення обставин, що сприяють порушенням.

Другим елементом є зовнішня форма адміністративного нагляду, тобто способи і способи здійснення, що забезпечують дотримання норми права і запобігають вчиненню правопорушень (захист, регулювання, контроль, дозвілізація тощо).

Третій елемент – процесуальна форма адміністративного нагляду, яка чітко регламентована законом для забезпечення його законності.

Четвертий елемент є результатом адміністративного нагляду, що має важливе значення для оцінки адекватності застосовуваних способів і методів і рівня профілактики правопорушень.

П'ятий елемент – недопущення погіршення рівня правосвідомості та правомірної поведінки суб'єктів, які перебувають під наглядом, та застосування у разі необхідності заходів процесуального примусу.

Таким чином, адміністративний нагляд можна визначити як профілактику діяльності, тобто універсальну тенденцію процесуально регульованої профілактики у встановлених законодавством формах, покликаних забезпечити безперервний вплив на невизначене коло суб'єктів, що перебувають під адміністративним наглядом, з метою забезпечення належного рівня правопорядку.

Таким чином метою контрольно-наглядового провадження є забезпечення відповідності правовідносин, вимогам законодавства, а також ефективності та доцільності з точки зору технічних, економічних, соціальних та інших особливостей. Варто вказати, що розкриття останніх є важливим, оскільки хоча функції відображають практичну мету нагляду та контролю, принципи вказують на ідеологічну основу відповідної діяльності, а також впливають на подальший розвиток досліджуваних інститутів. В аспекті зазначеного важливо дослідити питання реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях.

Приступаючи до дослідження, варто зазначити, що поняття «функція» несе в собі значення вектора цілеспрямованої дії, який визначає сукупність методів і засобів реалізації деякої діяльності. На прикладі правової сфери функцією є спрямованість впливу права на соціально-правові відносини, для якої характерна власна методологія правового регулювання.

Незважаючи на досить чітку сутність і зміст категорії «функція», функції окремих правових явищ, таких як контроль і нагляд, недостатньо висвітлені в науковій літературі та законодавчих джерелах. Наприклад, якщо звернути увагу на такі нормативні документи, як Закон України «Про основні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V та Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми,

побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18.05.2017 № 2042-VIII ми не знайдемо жодного законодавчого положення, яке б встановлювало функціональні вектори діяльності з контролю та нагляду.

Що стосується наукової сфери, то окремі автори в процесі аналізу основ адміністративного управління визначили, що функція контролю (нагляду) - це характеристика управління, що дозволяє виявляти проблеми і відповідним чином коригувати діяльність організації до того моменту, коли ці проблеми стають кризовими. Одним з важливих аспектів контролю є визначення того, яка сфера діяльності організації найбільш ефективно сприяє досягненню її загальної мети. Контроль повинен бути комплексним. Кожен керівник, незалежно від його посади, буде здійснювати контроль, навіть якщо йому особисто ніхто не доручає це робити. Контроль є основним елементом управління [93].

Ні планування, ні створення організаційних структур, ні мотивація не можуть розглядатися повністю відокремлено від контролю. Тому контроль виконує важливу виховну функцію, а також профілактичну і захисну функції, сприяє збереженню майна, правильному використанню ресурсів, дотриманню планової, фінансової, виконавчої та трудової дисципліни [93].

Контроль характеризується: контролюючою, виховною, діагностично-корекційною, розвиваючою, виховною функціями [97]. Крім того йому характерні: захисні, забезпечуючі, інформаційні, комунікативні, реформаторські, управлінські функції [43].

Що стосується функцій нагляду та контролю за дотриманням законодавства, то вони відображають вектори практичної реалізації контрольно-наглядової діяльності у відповідній сфері на основі норм законодавства України. Тому, на нашу думку, до відповідних функцій можна віднести наступне:

- 1) правоохоронна функція. В цілому правоохоронна діяльність має комплексний зміст і ґрунтується на принципах, перш за все, демократичної

держави і громадянського суспільства, а тому може бути спрямована на виявлення порушень законодавства. У рамках представленої проблематики правоохоронна функція нагляду і контролю передбачає вжиття заходів і застосування процедур, спрямованих на забезпечення дотримання правил і норм, що регулюють правовідносини між суб'єктами, з метою перевірки їх відповідності законодавству;

2) регулятивна функція. В рамках зазначеного напрямку нагляду і контролю за дотриманням законодавства розробляються і приймаються нормативно-правові акти. Останній є письмовим документом, прийнятим уповноваженим органом, який встановлює, змінює або скасовує норми права [22]. Законотворчий процес являє собою послідовність етапів підготовки, обговорення, затвердження та опублікування окремих правових актів. Кожен новий акт є самостійним елементом правової системи. Правотворчий процес - це послідовність дій, результатом яких є введення в правову систему нового елемента (нормативного акта). Законотворчий процес починається з прийняття офіційного рішення про складання проекту нормативного акта. Яку б форму не приймало таке рішення, воно є конкретним, юридично значущим актом, який створює права та обов'язки [191].

3) інформаційна функція. Сутність цієї функції в контексті представленої проблематики полягає у формуванні уповноваженими органами якісного інформаційного поля про належну і правову поведінку суб'єктів правовідносин. Крім того, він передбачає проведення просвітницької роботи щодо змін, які були внесені до чинного законодавства;

1) виховна функція. Загалом освіта – це система інтелектуального та емоційного впливу на людину з метою формування нових цінностей, ідей, свідомості, моральних орієнтирів тощо [91]. Тому виховна функція нагляду і контролю за дотриманням законодавства спрямована на формування свідомого і відповідального ставлення до норм і правил, що регулюють правовідносини суб'єктів права;

2) управлінська функція. Під управлінням традиційно розуміють вплив на процес, об'єкт або систему з метою підтримки їх стабільності або переходу з одного стану в інший відповідно до певних цілей. Державне управління вважається одним з найважливіших і складних видів управління, оскільки воно розглядається як соціальне явище і складова політичного управління [190]. В рамках представленої проблематики під цією функцією мається на увазі впорядкування і управління процесами, що забезпечують виконання встановлених норм, стандартів і правил.

Наступним питанням, на яке ми приділимо увагу в рамках представленого наукового дослідження, є принципи нагляду та контролю. В цілому принципи - це досить специфічне поняття, змістом якого є не стільки сама закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наші знання про них. Вони є логічним результатом наукового пізнання, при цьому слід враховувати, що не всі закони, відносини і взаємовідносини державного управління сьогодні досліджені і сформульовані у вигляді принципів [85]. У загальному розумінні принципи являють собою відправні точки, оригінальні ідеї, які є основою здійснення певної діяльності. Сутність цієї категорії набуває свою специфіку в залежності від сфери суспільного життя, в якій вона використовується.

Таким чином, в праві принципи - це такі основні ідеї існування права, які виражають найважливіші закони і основи держави і права, мають той же порядок, що і сутність права і складають його основні ознаки, характеризуються універсальністю, більш високим імперативним і загальною значимістю, задовольняють об'єктивну потребу в побудові і зміцненні певного суспільного ладу; направити і дати синхронізацію всьому механізму правового регулювання суспільних відносин, більш досконало виявити місце права в суспільному житті і його розвитку; є критерієм законності та законності дій громадян та посадових осіб, адміністративного апарату та органів юстиції [54] і мету трудового законодавства, а також зміст його правових положень.

Галузеві принципи права об'єктивно визначаються характером відповідних суспільних відносин, носять історичний характер і відображають результати раціонального, наукового осмислення закономірностей розвитку об'єктивної дійсності. Вони цементують систему галузевого законодавства, визначають шляхи вдосконалення правових норм і служать керівними ідеями для національного законодавця. Вони є основою правоохоронної діяльності, правового мислення і правової культури. Принципи права або прямо сформульовані в статтях законодавства, або впливають із загального змісту положень законодавства.

Що стосується реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях, то зміст цієї категорії вчені розглядають досить поверхнево, вказуючи, що в цілому принципи контролю - це розроблені з урахуванням досягнень науки і впроваджені в практику організаційно-правові основи організації та здійснення контролю, які забезпечують його ефективність [193]. У спеціальній літературі слушно наголошується, що при визначенні поняття «принципи управління» необхідно: по-перше, враховувати найбільш важливі, об'єктивно необхідні прояви контролю, що відображають його характер і спрямованість, специфіку як самостійної юридичної особи; по-друге, відтворити наступні методологічні вимоги, які постійно виявляються і використовуються в процесі контролю, сприяти на практиці підвищенню його ефективності [83].

Тому, з огляду на вищесказане, найбільш доцільно розуміти принципи нагляду і контролю, як відправні точки, оригінальні ідеї, що лежать в основі здійснення відповідної діяльності, і дотримання яких є обов'язковим для всіх учасників досліджуваних правовідносин. Крім того, самі принципи відображають перспективні напрямки подальшого розвитку даного інституту. Варто також зазначити, що в науковій літературі відсутній комплексний підхід до визначення обсягу принципів нагляду та контролю, а тому, виходячи з аналізу наукових поглядів науковців, ми переконані, що найбільш доцільно поділити їх на дві великі групи: загальні та спеціальні.

Таким чином, серед загальних принципів, перш за все, варто виділити принципи верховенства права і законності. В юридичній науці принцип верховенства права прийнято розглядати у двох аспектах: по-перше, у широкому розумінні – як модель правової організації державної влади в суспільстві, тобто як «верховенство права над державою», згідно з яким воно практично охоплює всі принципи правової державності. Наприклад, підтримання верховенства права в американській правовій традиції включає вирішення широкого кола питань, пов'язаних з конституціоналізмом, федералізмом, поділом влади, цивільними правами, судовим захистом, судовою системою, кримінальним судочинством, адміністративним правом тощо; по-друге, у вузькому сенсі, як модель взаємозв'язку між правопорядком у регулюванні суспільних відносин.

Саме таким підходом є стаття 8 Конституції України, яка декларує визнання і дію принципу верховенства права, роз'яснюючи його значення, зокрема, як: 1) найвища юридична сила Конституції, яка втілює в собі найвищі правові цінності і передбачає, що закони та інші нормативні правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати; 2) пряма дія норм Конституції, яка передбачає гарантування звернення до суду за захистом конституційних прав безпосередньо на її підставі [98].

У свою чергу, принцип законності є універсальним принципом, дія якого поширюється на всі сфери правового регулювання суспільних відносин. Законність як принцип адміністративної діяльності державних органів безпосередньо впливає з субправового та адміністративного характеру цієї діяльності і полягає в тому, що державні органи виконують свої завдання та функції відповідно до чинного законодавства України [45].

Таким чином, принципи верховенства права і законності є ключовими принципами нагляду і контролю. Їх суть полягає в тому, що в процесі здійснення відповідної діяльності уповноважені суб'єкти, а також підконтрольні суб'єкти повинні неухильно дотримуватися не тільки норм чинного законодавства, а й інших соціальних регуляторів, таких як моральні

норми, правові звичаї тощо. Крім того, саме принципи верховенства права і законності складають основу для розробки всіх інших загальних і спеціальних принципів нагляду і контролю [242].

Наступним принципом, на який ми звернемо увагу в контексті представлених питань, є принцип рівності. Принцип рівності в його правильному розумінні не допускає протиріччя зі свободою і разом з нею дає можливість кожній людині реалізувати своє право на індивідуальність [241].

Свобода дає рівність, що дозволяє людям бути різними, не заперечуючи своїх відмінностей. Рівність – це, перш за все, рівність можливостей, включаючи можливість нерівного вибору, можливість нерівного успіху в освіті, а отже, і в професійній діяльності, можливість прихильності до певних релігійних і політичних поглядів [20].

Досить змістовно сутність принципу рівності розкривається у ст. 24 Конституції України, згідно з якою не може бути жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак. Рівність прав жінок і чоловіків забезпечується шляхом надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у суспільно-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійної підготовки, у праці та оплаті праці за неї; спеціальні заходи щодо охорони праці та здоров'я жінок, встановлення пенсійних виплат; створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати роботу з материнством; правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства, у тому числі надання оплачуваних відпусток та інших благ вагітним жінкам і матерям [58].

Не можна не згадати про принцип доцільності в рамках нашого дослідження. Взагалі, доцільність - це завжди щось оптимальне, що відповідає якимось конкретним умовам, обставинам, без урахування яких норма не досягне спочатку закладеної в неї мети. Його застосування повинно ґрунтуватися на доцільності як одній з основних вимог, що пропонуються

безпосередньо до самого нормативного документа. Застосування закону без його тлумачення, що ґрунтується виключно на його букві, неможливо в першу чергу через недосконалість самого закону, а також відсутність у законодавця реальної можливості передбачити все різноманіття життєвих умов, які будуть супроводжувати його практичну реалізацію. Дотримання доцільності означає дотримання загального духу, ідеї закону [5]. Зміст цього принципу полягає в тому, що контрольна-наглядова діяльність повинна проводитися з певною метою, а здійснення витрат на її здійснення повинно відповідати отриманому результату.

Принципи ефективності та результативності тісно пов'язані з вищезазначеним принципом. Таким чином, ефективність - це явище, що характеризує оптимальність цілеспрямованої дії, методу, механізму реалізації або стану суб'єкта при наявності альтернатив. Вона проявляється через різницю між метою та отриманими результатами з урахуванням витрачених ресурсів, поставлених цілей, обставин середовища та часових рамок [106].

У свою чергу, ефективність - це міра точності будь-якої діяльності, яка характеризується досягненням очікуваного стану конкретного об'єкта. Вчений зазначає, що ефективність, з одного боку, залежить від створення умов і результатів роботи на конкретному об'єкті, а з іншого - від зовнішнього середовища і ситуацій, що визначають ринкову кон'юнктуру і розмір статутного капіталу і розмір ситуативного доходу від реалізованих товарів. Факторами, які впливають на ефективність організації, є: потенціал системи організації; збалансованість складових організації; процеси на всіх етапах обігу коштів; рівень розвитку всіх підсистем; раціональність співвідношення між ефективністю господарської та фінансової діяльності; оптимальна залежність між активними і пасивними адаптивними реакціями системи; потенціал конкурентного статусу організаційних одиниць тощо [178].

Отже, ефективність в контексті нагляду і контролю означає досягнення поставлених цілей і завдань з максимальною продуктивністю і раціональним

використанням ресурсів. Ефективність, в свою чергу, свідчить про досягнення конкретних позитивних результатів, таких як зменшення кількості порушень законодавства, забезпечення відповідності нормам і стандартам. Використання цих принципів сприяє створенню більш ефективної та дієвої системи нагляду та контролю, спрямованої на підвищення якості правовідносин. Крім того, зміст вищезазначеного принципу полягає в раціональному і обґрунтованому використанні ресурсів і заходів щодо забезпечення ефективності та результативності контрольних заходів з акцентуванням уваги на найважливіших аспектах законодавства і забезпеченні дотримання норм і стандартів.

Таким чином, перераховані вище принципи є загальними і можуть бути застосовані до всіх сфер суспільного життя. Тому в рамках представленої проблематики найбільш доцільно виділити спеціальні принципи, одним із основних серед яких є принцип розумності, який знаходить свій прояв у наступному:

- Систематичність. У рамках представленого наукового дослідження реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях полягає в тому, що контроль і нагляд повинні проводитися на регулярній основі, послідовно, з метою досягнення максимально ефективного результату. Крім того, цей принцип передбачає планування контрольних заходів щодо забезпечення ефективності та надійності нагляду та дотриманням прав на постійній і регулярній основі;

- Прозорість та об'єктивність. Всі процедури і етапи контролю повинні проводитися відкрито і чесно, а також з урахуванням об'єктивних критеріїв і правил. Крім того, це передбачає доступність інформації про контроль для всіх зацікавлених сторін. Контроль має ґрунтуватися на чітких та об'єктивних критеріях для уникнення суб'єктності та забезпечення рівних умов для всіх сторін правовідносин;

- Профілактика. Зміст профілактики в контексті реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях полягає

в передбаченні та запобіганні можливим порушенням законодавства до їх виникнення. Це означає, що контролюючі органи мають зосередити свої зусилля на профілактиці та наданні рекомендацій щодо уникнення порушень прав та стандартів. Основна мета - забезпечення безпеки і законності шляхом передбачення і своєчасного реагування на можливі проблеми;

– Взаємна відповідальність сторін контрольно-наглядової діяльності. У разі виявлення порушень нагляд і контроль повинні передбачати можливість застосування відповідних санкцій і відповідальності для тих, хто порушив законодавство. Крім того, реалізація принципу розумності у цьому контексті полягає в тому, що як суб'єкти контролю, так і об'єкти контролю в процесі здійснення відповідної діяльності повинні чітко слідувати законодавчим приписам, а відхилення від них тягне за собою настання заходів юридичної відповідальності;

– Ефективність. З точки зору представленої проблематики сутність реалізації принципу розумності полягає в здатності системи нагляду (контролю) досягати позитивних результатів і ефективного впливу та дотримання прав особи. Це ступінь, в якій система контролю здатна своєчасно реагувати на порушення, виявляти їх і вживати необхідних заходів щодо їх усунення. Ефективність означає, що контроль повинен бути ефективним, забезпечувати дотримання законодавства, а також реагувати на зміни та нові виклики;

– Гнучкість. З цього випливає, що система управління повинна вміти пристосовуватися до різних умов і потреб. Методи та підходи контролю повинні бути гнучкими та адаптованими до різних галузей права. Гнучкість також має на увазі здатність системи управління реагувати на зміни, які можуть відбутися, такі як зміни в законодавстві, технологічні нововведення або нові види ризиків;

– Реальність та об'єктивність. В процесі реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях це підкреслює необхідність проведення об'єктивної оцінки виконання норм і

стандартів на основі об'єктивних, фактичних даних і доказів. У цьому контексті наголошується на важливості та необхідності уникнення суб'єктивних оцінок та впливу особистих інтересів чи упереджень на процес моніторингу. Крім того, це передбачає, що заходи контролю повинні ґрунтуватися на добре підготовленому, об'єктивному аналізі, фактах та об'єктивних критеріях, визначених відповідно до закону. Використання такого підходу сприяє оптимальній реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях.

Висновки до розділу 2

1. Зазначено, що в адміністративно-правовій науці категорія «адміністративні послуги правоохоронних органів» була дискусійною, що викликало значний інтерес серед науковців у галузі права. Наукові дослідження цієї категорії мають важливе значення для формування сучасного розуміння такого нового правового явища, як «адміністративні послуги поліції», оскільки центральний орган виконавчої влади, представлений Національною поліцією України, виник внаслідок ліквідації поліції та виконує значну частину функцій, які раніше належали цьому органу внутрішніх справ. У зв'язку з цим вбачається доцільним проаналізувати погляди вчених-адміністраторів на визначення поняття «адміністративні послуги правоохоронних органів», що дозволить удосконалити підходи до уточнення сутності та змісту поліцейської служби, зокрема щодо надання адміністративних послуг на сучасному етапі реформування системи системи МВС України.

Доведено, що політичне, економічне та соціальне оновлення суспільства в ході демократичного правового державотворення зумовило необхідність приведення правових, організаційних, структурних та інших основ функціонування органів державної виконавчої влади у відповідність до нових умов їх діяльності та розвитку. Не стала винятком і діяльність поліції у

процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, який, на нашу думку, має бути спрямовано насамперед на забезпечення реалізації прав, свобод та законних інтересів, наданих фізичним та юридичним особам; по-друге, налагодження партнерських відносин між підрозділами Національної поліції України та населенням, що стало можливим під час переходу поліції від каральної, репресивної та контрольної діяльності до обслуговувально-наглядової.

Зроблено висновок, що створення поняття адміністративних послуг у сфері юриспруденції, що надається Національною поліцією України, має на меті не запровадження окремого виду адміністративно-правових відносин між правоохоронними органами та особою, а перегляд взаємовідносин між ними, оскільки верховенство права реалізується з точки зору його змісту, а саме в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях.

Аналіз досвід зарубіжних країн, зокрема країн-членів Європейського Союзу у сфері надання адміністративних послуг щодо реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях, показав, що він є надзвичайно важливим для нашої країни, оскільки вона обрала європейський вектор розвитку та проходить докорінне реформування підходів до організації функціонування органів публічної влади, шляхом децентралізації влади та створення громадянського суспільства.

Тому зроблено висновок, що важливо, проводячи реформи у сфері адміністративних послуг, звертати увагу на принципи, які слугують спільною платформою для розвитку системи адміністративних послуг у Європейському Союзі, зокрема процесу реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях. Вказано, що окрім досліджуваного принципу, до принципів відносяться:

- принцип субсидіарності та пропорційності. Він вимагає від органів управління приймати рішення про надання адміністративних послуг якомога ближче до споживачів, тобто надавати адміністративні послуги на місцевому,

регіональному, національному рівні або рівні Європейського Союзу, де їх надання вважається найбільш ефективним. Пропорційність обмежує дії вищих органів влади лише тим, що необхідно для досягнення цілей політики, узгоджених з іншими рівнями влади, тобто для забезпечення максимальної свободи рішень країн-учасниць;

- принцип орієнтації на споживачів, громадян та підприємства, потреби яких визначаються переліком та порядком надання адміністративних послуг. Потреби бенефіціарів включають: 1) безпечний та гнучкий доступ (персоналізація послуг); 2) багатоканальний (максимальна доступність); 3) «єдине вікно» (отримання адміністративних послуг в одному місці, навіть якщо послуга надається спільно кількома органами); 4) переривчастість (уникнення повторного надання інформації, необхідної для отримання послуг); 5) взаємна довіра (зберігання конфіденційних та приватних даних);

- принцип публічного доступу, тобто створення рівних можливостей на всіх рівнях для всіх громадян і компаній країн Європейського Союзу без будь-якої дискримінації;

- принцип безпеки (конфіденційності). Це означає, що органи влади повинні гарантувати приватність приватного життя громадян та конфіденційність інформації, отриманої від суб'єктів господарювання. З урахуванням вимог безпеки споживачі мають право здійснювати контроль за використанням зібраної про них управлінської інформації в задекларованих цілях;

- принцип багатомовності, без якого неможливо забезпечити дотримання гарантованих прав і свобод, доступність, якість, багатостороннє співробітництво в процесі надання адміністративних послуг у поліетнічному, багатомовному середовищі, яким є ЄС;

- принцип адміністративної простоти. Він передбачає спрощення процедур для громадян та бізнесу з метою зменшення їх адміністративних витрат;

- принцип прозорості, який забезпечує зрозумілість процесу, а також право отримувачів мати уявлення про механізми прийняття рішень щодо надання відповідних адміністративних послуг;

- принцип стійкості інформації. Вона реалізується в різних формах документування процедур і рішень щодо адміністративних послуг, тобто збереження цілісності, достовірності та точності інформації протягом тривалого періоду часу з урахуванням умов безпеки та конфіденційності;

- принцип відкритості, що відображає готовність приватних осіб, бізнесу та організацій до обміну досвідом та спрямований на підвищення знань учасників з метою вирішення першочергових проблем у сфері надання адміністративних послуг;

- принцип обміну досвідом. Це означає, що керівні органи повинні ділитися з іншими поняттями, методами, процедурами, які добре зарекомендували себе на практиці;

- принцип адаптивності. Його суть полягає в тому, що органи управління зосереджують зусилля на впровадженні адміністративних послуг, які здатні адаптуватися в мінливому соціально-економічному середовищі, незалежно від місця їх надання та отримувача послуг;

- принцип ефективності та результативності. Він передбачає створення середовища, яке надає адміністративні послуги максимальній кількості бізнесу та громадян з мінімальними витратами (оптимізація витрат та вигоди) з урахуванням інших принципів, таких як адаптивність, простота, безпека тощо.

Констатовано, що використання зарубіжного досвіду реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях органами державної влади стосується і сфери діяльності правоохоронних органів, і зокрема поліції. Це пов'язано з тим, що за кордоном реформа органів державної влади в питаннях взаємодії з громадянами відбувалася разом з переорієнтацією органів поліції з карального органу на державну службу, яка повинна діяти в інтересах населення і надавати йому відповідні послуги.

Тому новий підхід до правозастосування набуває все більшого поширення сьогодні як організація, що надає послуги населенню у сфері правоохоронної діяльності, в тому числі послуги, спрямовані на захист громадян від протиправного посягання.

Аргументовано, що прагнення до ефективності та забезпечення реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях в якості послуг, що надаються населенню, удосконалення їх організації та розподілу серед органів влади визначається сьогодні як стратегічний напрям розвитку поліції в багатьох країнах світу.

Вказано, що наша держава та її органи, в тому числі і внутрішні справи, поступово перетворюються в сервісно-орієнтовану організацію з широким спектром соціальних послуг, враховуючи, що запорукою забезпечення ефективності їх діяльності є ступінь задоволеності суб'єктів громадянського суспільства. Це зумовлює необхідність пошуку нових концепцій та моделей реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях.

Зроблено висновок, що вивчення кращих практик організації надання адміністративних послуг у зарубіжних країнах дасть змогу розробити стратегічно важливі напрями та конкретні засоби реформування сфери надання таких послуг органам державної влади в Україні. Слід зазначити, що основними напрямками вдосконалення реалізації принципу розумності в дозвольно-ліцензійних провадженнях у розвинених країнах були і залишаються: децентралізація надання адміністративних послуг шляхом делегування таких повноважень місцевим органам влади або приватним організаціям на основі договірно-договірної форми відносин з останніми «Роздержавлення послуг» (приватизація, використання методів приватного сектора в державних установах, і т.д.); створення максимально зручних і доступних умов отримання послуг споживачам (зокрема, розвиток ідеї інтегрованих офісів - центрів, що працюють за принципом «єдиного вікна»); впровадження інформаційних технологій надання послуг. Це стосується як цифровізації окремих послуг, так і створення порталів державних послуг

(наприклад, www.service-public.fr (Франція), www.serviccanada.gc.ca (Канада)); визначення переліку адміністративних послуг шляхом моніторингу думки споживачів, тобто громадян; встановлення партнерських відносин між державою та її населенням, де громадянин є замовником (споживачем), а держава через уповноважені органи виступає сервісним елементом у задоволенні її потреб; чіткий контроль за якістю послуг, що надаються, та визначення рівня задоволеності громадян їх отриманням; впровадження обґрунтованих процедур прийняття рішень, які мінімізують умови для корупції та зловживань.

Обґрунтовано, що в процесі реалізації принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях ми пропонуємо максимально використовувати можливості сучасних інформаційних технологій – системи управління електронною чергою, формування єдиних баз доступу, використання можливостей віддаленого доступу до інформації, оформлення дозволу або ліцензії по електронній пошті тощо. Це дозволить скоротити час, необхідний для отримання необхідної послуги, і в цілому підвищити якість останньої.

Запропоновано відокремити адміністративні повноваження від інших функцій поліції, зокрема шляхом здійснення діяльності у структурі МВС спеціального підрозділу, який має надавати повний перелік адміністративних послуг громадянам у межах своєї компетенції. Діяльність такого підрозділу повинна будуватися за принципом «єдиного вікна». Для цього Міністерству внутрішніх справ України слід розробити стандарти якості при наданні адміністративних послуг, які включатимуть стандарти професійної діяльності персоналу МВС при наданні таких послуг, а також чіткі та зрозумілі механізми забезпечення якості адміністративних послуг. Крім того, перелік послуг та зборів, які можуть надаватися такими підрозділами, має бути чітко визначений.

2. Аргументовано, що реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні відбувається в процесі накладання

санкції на фізичних та юридичних осіб за недотримання позитивної правової системи, оскільки їх дії характеризують адміністративні правопорушення здійснюється за допомогою адміністративних процедур, закріплених у правовій нормі процесуального характеру. Такі процедури, крім того, що вони обґрунтовуються дотриманням відповідних мінімальних гарантій, повинні відповідати принципам, виходячи з їх комплексності, щоб уникнути порушення прав пасивних суб'єктів у цьому контексті, і принцип розумності є одним із них.

Обґрунтовано, що реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні передбачає відсутність будь-якого надмірного інтересу суб'єкта публічного управління до результатів розгляду адміністративної справи. Тобто суб'єкт владних повноважень під час розгляду справи і в процесі здійснення своїх повноважень не повинен проявляти будь-якої упередженості або особистих переконань.

Зроблено висновок, що принцип розумності адміністративного органу в адміністративному праві визначає обов'язок адміністративного органу забезпечувати рівне ставлення до всіх учасників провадження. Йдеться про принцип забезпечення «чистоти» адміністративно-деліктних відносин, а саме про «безкорисливе» ставлення до таких відносин з боку будь-якого суб'єкта таких відносин та встановлення інструментів для запобігання будь-якому інтересу. Цей принцип фактично знайшов своє вираження у впровадженні адміністративних процедур он-лайн (електронне урядування, електронні сервіси), мінімізації комунікації між суб'єктами адміністративних процедур з посередницькими суб'єктами, з посиленням принципів громадського контролю за адміністративно-деліктними відносинами (спостерігачі, громадські ради тощо).

Доведено, що принцип розумності в адміністративно-деліктних провадженнях - це визначення того, що вимагається від кожної сторони, яке встановлюється і стає відомим заздалегідь, тобто кожна сторона повинна знати, що вона може або повинна і що вона не може або не повинна робити.

Зроблено висновок, що у цьому контексті принцип розумності ґрунтується на визначенні того, що кожна сторона повинна виконувати, а чого не повинна. Це є передумовою, а також незалежністю розумності. Крім того, він визначає, що в кожному провадженні сторони мають або повинні мати свою визначальну функцію, тобто знати, що їм дозволено робити, а що ні. Зазначений принцип передбачає або підкреслює невтручання органу влади в питання, які не входять в його функції, в іншому випадку він виступав би за недотримання своїх функцій.

Зроблено висновок, що принцип розумності є одним з ключових принципів адміністративного права, який має застосовуватися і в адміністративно-деліктних провадженнях. Він полягає в тому, що адміністративний орган повинен приймати рішення, які є обґрунтованими, пропорційними та відповідають меті, визначеній законом.

Сутністю принципу розумності визначено те, що адміністративний орган повинен: всебічно, повно та об'єктивно дослідити всі обставини справи; прийняти рішення, яке є логічно обґрунтованим та відповідає вимогам закону; застосувати стягнення, яке є пропорційним вчиненому правопорушенню; врахувати всі істотні обставини справи, зокрема, особу правопорушника, ступінь його вини, майновий стан тощо.

Обґрунтовано, що принцип розумності має застосовуватися на всіх стадіях адміністративно-деліктного провадження, зокрема: під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; під час прийняття рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності; під час виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Доведено, що дотримання принципу розумності в адміністративно-деліктних провадженнях є важливим для забезпечення законності, справедливості та ефективності адміністративної діяльності. Він сприяє захисту прав та інтересів осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності, а також запобігає зловживанням з боку адміністративних органів.

Зроблено висновок, що порушення принципу розумності може призвести до скасування рішення адміністративного органу судом. Отже, принцип розумності є важливим елементом адміністративного права, який забезпечує законність та обґрунтованість адміністративних рішень. Його дотримання є обов'язковим для всіх адміністративних органів, які здійснюють адміністративно-деліктне провадження.

3. Аргументовано, що запорукою справедливого та ефективного механізму реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах є використання розгляду та вирішення адміністративних справ в адміністративних судах, крім письмової, ще й в електронній формі, досконала організація системи адміністративних судів та органів, що забезпечують її функціонування. Не менш важливим є ефективне судово адміністрування, яке передбачає вирішення теоретичних та практичних проблем, розробку нових методологічних підходів до практичної реалізації правових механізмів цифрового судового адміністрування, виробництво нових інноваційних форм та методів електронного урядування в адміністративних судах.

Констатовано, що електронний адміністративний судовий процес – це форма юридичного адміністративного процесу на основі інформаційних технологій, яка забезпечує всі етапи руху процесуальних документів, розгляду та вирішення адміністративної справи в адміністративних судах в електронній формі, виходячи з законних правових підстав. У сучасних умовах розвитку адміністративного судочинства є можливість подавати докази в електронній формі, використовувати електронний цифровий підпис, подавати процесуальні документи в електронній формі, у тому числі письмові та електронні докази тощо, а також вчиняти процесуальні дії, отримувати судові повістки засобами електронного зв'язку, сплачувати судовий збір онлайн при формуванні електронної позовної заяви (апеляційної чи касаційної).

Умовою реалізації зазначених можливостей для учасників судового процесу в адміністративних судах визначено реєстрацію в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Для подальшого розвитку «електронного адміністративного судового процесу» необхідно удосконалити правові механізми заходів та систем забезпечення кіберзахисту, підвищити ефективність вжиття заходів щодо запобігання кіберзлочинності, захисту персональних даних, передбачити правові норми в законодавчих актах щодо посилення юридичної відповідальності осіб за порушення у цій сфері, закріплення категорії поняття «електронний суд» на законодавчому рівні у статті 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Окремим напрямом удосконалення правового регулювання досліджуваних питань визнано розробку та прийняття окремого закону про організаційно-правові засади електронної юстиції в Україні, до окремого розділу якого також увійшли правові засади організації застосування електронного адміністративного судочинства на засадах верховенства права, справедливості, відкритості і прозорості, доступності.

Зроблено висновок, що для публічного, матеріального і процесуального права України відносно новим є поняття розумності в реалізації правового механізму регулювання суспільних відносин. Обґрунтованість поведінки юридичних осіб, як приватних, так і публічних, може розглядатися на рівні загального поняття як правового принципу, що відображено у КАС України, де вона розглядається поряд із справедливістю та добросовісністю. Такий підхід законодавця є цілком обґрунтованим і логічним, що впливає із суті основних принципів, згідно з якими регулювання відповідних суспільних відносин, серед яких чільне місце посідають принцип справедливості, добросовісності, розумності.

Констатовано, що за своїм змістом тлумачення добросовісності, розумності та справедливості акцентує увагу на оцінно-інтелектуальній складовій поведінки учасників публічних відносин у межах першого поняття

та оцінно-вольовій складовій поведінки таких осіб у контексті двох інших категорій.

Виходячи з вищенаведеної інформації, сформульовано опис принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах як поведінки суб'єкта, що відповідає правильній поміркованій реакції звичайної людини, що є наслідком прийняття рішення на основі порівняння та аналізу об'єктивно сформованої для адміністративного права дійсності.

Аргументовано, що Кодекс адміністративного судочинства України розглядає зміст розумності як принципу в рамках так званого принципу розумності часу. Це узгоджується з сутністю принципу справедливого, безстороннього та своєчасного розгляду адміністративних справ.

Зроблено висновок, що принцип розумності займає чільне місце в системі принципів будь-якої процесуальної діяльності. Для досягнення цілей і завдань адміністративного судочинства обґрунтованість або присутня, або повинна бути присутня в повсякденному житті судді в здійсненні правосуддя і виражається в розумних процесуальних діях судді при розгляді кожної конкретної справи. В Україні принцип розумності належить до конституційних, оскільки він проявляється в суді в розумному строці. Це також можна назвати звичайним принципом процедурної практики. Незважаючи на відсутність законодавчого визначення, КАС України явно і неявно використовує різні аспекти категорії «розумність».

Констатовано, що у питанні дотримання розумних строків розгляду адміністративних справ цей принцип виражається найбільш помітно і застосовується на практиці. Увага українських юристів та представників цивілізованої доктрини до такої категорії, як принцип обґрунтованості з точки зору адміністративно-судочинних правовідносин в рамках розумного, почалася на початку 2000-х років. Це сталося в результаті ініціювання ЄСПЛ процедури затвердження рішень проти України за заявами громадян, які скаржилися на порушення їхнього права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основних

свобод. Пункт 1 зазначеної статті Конвенції передбачає, що, зокрема, кожен має право на справедливе та публічне слухання протягом розумного строку незалежним та неупередженим судом, створеним законом.

4. Зроблено висновок, що реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях знаходить свій вираз у наступному:

- Систематичність. У рамках представленого наукового дослідження реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях полягає в тому, що контроль і нагляд повинні проводитися на регулярній основі, послідовно, з метою досягнення максимально ефективного результату. Крім того, цей принцип передбачає планування контрольних заходів щодо забезпечення ефективності та надійності нагляду та дотриманням прав на постійній і регулярній основі;

- Прозорість та об'єктивність. Всі процедури і етапи контролю повинні проводитися відкрито і чесно, а також з урахуванням об'єктивних критеріїв і правил. Крім того, це передбачає доступність інформації про контроль для всіх зацікавлених сторін. Контроль має ґрунтуватися на чітких та об'єктивних критеріях для уникнення суб'єктності та забезпечення рівних умов для всіх сторін правовідносин;

- Профілактика. Зміст профілактики в контексті реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях полягає в передбаченні та запобіганні можливим порушенням законодавства до їх виникнення. Це означає, що контролюючі органи мають зосередити свої зусилля на профілактиці та наданні рекомендацій щодо уникнення порушень прав та стандартів. Основна мета - забезпечення безпеки і законності шляхом передбачення і своєчасного реагування на можливі проблеми;

- Взаємна відповідальність сторін контрольно-наглядової діяльності. У разі виявлення порушень нагляд і контроль повинні передбачати можливість застосування відповідних санкцій і відповідальності для тих, хто порушив законодавство. Крім того, реалізація принципу розумності у цьому контексті

полягає в тому, що як суб'єкти контролю, так і об'єкти контролю в процесі здійснення відповідної діяльності повинні чітко слідувати законодавчим приписам, а відхилення від них тягне за собою настання заходів юридичної відповідальності;

– Ефективність. З точки зору представленої проблематики сутність реалізації принципу розумності полягає в здатності системи нагляду (контролю) досягати позитивних результатів і ефективного впливу та дотримання прав особи. Це ступінь, в якій система контролю здатна своєчасно реагувати на порушення, виявляти їх і вживати необхідних заходів щодо їх усунення. Ефективність означає, що контроль повинен бути ефективним, забезпечувати дотримання законодавства, а також реагувати на зміни та нові виклики;

– Гнучкість. З цього випливає, що система управління повинна вміти пристосовуватися до різних умов і потреб. Методи та підходи контролю повинні бути гнучкими та адаптованими до різних галузей права. Гнучкість також має на увазі здатність системи управління реагувати на зміни, які можуть відбутися, такі як зміни в законодавстві, технологічні нововведення або нові види ризиків;

– Реальність та об'єктивність. В процесі реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях це підкреслює необхідність проведення об'єктивної оцінки виконання норм і стандартів на основі об'єктивних, фактичних даних і доказів. У цьому контексті наголошується на важливості та необхідності уникнення суб'єктивних оцінок та впливу особистих інтересів чи упереджень на процес моніторингу. Крім того, це передбачає, що заходи контролю повинні ґрунтуватися на добре підготовленому, об'єктивному аналізі, фактах та об'єктивних критеріях, визначених відповідно до закону. Використання такого підходу сприяє оптимальній реалізації принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях.

Результати здійсненого дослідження відображено у ряді авторських наукових праць [70; 71; 72].

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено комплексний аналіз теоретико-правових та практичних аспектів реалізації принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин, їх характеристика та обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення його правового забезпечення та функціонування. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Обґрунтовано, що у суб'єктивному змісті принцип розумності відображається як критерій оцінки здатності особи усвідомити наявну суспільну цінність відносин, умови їх реалізації. Підкреслено, що об'єктивізація принципу розумності відбувається через його здатність охарактеризувати те чи інше суспільне явище, що є певним критерієм доцільності вжиття тих чи інших заходів впливу та взаємодії. Визначено, що реалізація принципу розумності відтак обмежується принципом недопустимості зловживання правами.

Аргументовано, що принцип розумності реалізується на кожній стадії правовідносин в цілому, і зокрема – адміністративно-процесуальних відносин, що означає, що принцип розумності повинен бути притаманний як етапам правореалізації та правозастосування, так і етапу правотворення.

Визначено, що об'єктивна оцінка ефективності регулювання будь-яких видів правовідносин, в тому числі і з здійснення правотворення вимагає її відповідності дотриманню принципів справедливості, розумності та добросовісності, що обґрунтувало необхідність внесення змін до ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» шляхом її доповнення вимогою щодо необхідності дотримання засад справедливості, розумності та добросовісності.

2. До характеристик принципу розумності як юридичного феномену віднесено : його взаємозв'язок із людським розумом, що характеризуються здатністю відображатися у людській свідомості; його спрямованість на

оптимізацію суспільного життя; його функціональними закономірностями розвитку та функціонування; його здатністю раціоналізувати правотворення, правозастосування та правореалізацію; його здатністю оцінювати результати діяльності уповноважених та управомочених суб'єктів.

3. Обґрунтовано, що принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних відносин є притаманним такі ознаки, як: нормативний характер; розсудливість; універсифіковане застосування; загальність застосування, що має відповідати вимогам застосування норм за колом осіб, у просторі та у часі; необхідність його дотримання на будь-яких етапах правореалізації в адміністративному процесу (починаючи від моменту ухвалення норми і завершуючи моментом виконання адміністративного припису); усталеність, що означає, що уявлення про розумну поведінку формується в результаті звичаєвого застосування, тобто такого застосування, що неодноразово повторювалось в суспільних відносинах, а тому має схвальну оцінку та підтримку; соціальний зміст, що означає нерозривний зв'язок із суспільством та не допускає його реалізацію без врахування законів та ідей його розвитку; інтелектуально-вольовий та пізнавальний характер.

4. Зроблено висновок, що під функціями принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти таку їх складну сукупність, як: ідеологічна функція; регулятивна функція; функція досягнення «економічності» правового регулювання; тлумачна функція; системоутворююча функція; інформаційно-виховна функція; гуманістична функція; змістовноутворююча функція; прогностична функція; охоронна функція; компенсаційна функція.

Аргументовано, що ефективність функціонального змісту принципу розумності відображується у практиці його правозастосування, що вимагає звернення дослідницької уваги до практики ЄСПЛ та практики національної системи судочинства.

Акцентовано, що під функціональним змістом принципу розумності як принципу адміністративно-процесуальних правовідносин необхідно розуміти

таку їх складну сукупність векторів його впливу на учасників врегулювання адміністративної справи, що розглядається у порядку різного роду проваджень – адміністративно-деліктного, адміністративно-судочинного, дозвоільно-ліцензійного, контрольно-наглядового.

5. Визначено, що основними напрямками вдосконалення реалізації принципу розумності в дозвоільно-ліцензійних провадженнях є: децентралізація надання адміністративних послуг шляхом делегування таких повноважень місцевим органам влади або приватним організаціям на основі договірної-договірної форми відносин з останніми «роздержавлення послуг» (приватизація, використання методів приватного сектора в державних установах тощо); створення максимально зручних і доступних умов отримання послуг споживачам (зокрема, розвиток ідеї інтегрованих офісів - центрів, що працюють за принципом «єдиного вікна»); впровадження інформаційних технологій надання послуг; визначення переліку адміністративних послуг шляхом моніторингу думки споживачів; встановлення партнерських відносин між державою та її населенням, де громадянин є замовником (споживачем), а держава через уповноважені органи виступає сервісним елементом у задоволенні її потреб; чіткий контроль за якістю послуг, що надаються, та визначення рівня задоволеності громадян їх отриманням; впровадження обґрунтованих процедур прийняття рішень, які мінімізують умови для корупції та зловживань.

Обґрунтовано, що в процесі реалізації принципу розумності в дозвоільно-ліцензійних провадженнях доцільно максимально використовувати можливості сучасних інформаційних технологій – системи управління електронною чергою, формування єдиних баз доступу, використання можливостей віддаленого доступу до інформації, оформлення дозволу або ліцензії по електронній пошті тощо, що дозволить скоротити час, необхідний для отримання необхідної послуги, і в цілому підвищити якість останньої.

6. Обґрунтовано, що принцип розумності має застосовуватися на всіх стадіях адміністративно-деліктного провадження, зокрема: під час розгляду

справи про адміністративне правопорушення; під час прийняття рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності; під час виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Доведено, що дотримання принципу розумності в адміністративно-деліктних провадженнях є важливим для забезпечення законності, справедливості та ефективності адміністративно-деліктної діяльності. Він сприяє захисту прав та інтересів осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності, а також запобігає зловживанням з боку адміністративних органів.

Зроблено висновок, що порушення принципу розумності в адміністративно-деліктних провадженнях може призвести до скасування рішення адміністративного органу судом, оскільки, принцип розумності є важливим елементом адміністративно-деліктного права, який забезпечує законність та обґрунтованість адміністративних рішень, а відповідно його дотримання є обов'язковим для всіх адміністративних органів, які здійснюють адміністративно-деліктне провадження.

7. Аргументовано, що запорукою справедливого та ефективного механізму реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах є використання розгляду та вирішення адміністративних справ в адміністративних судах, крім письмової, ще й в електронній формі, досконала організація системи адміністративних судів та органів, що забезпечують її функціонування. Не менш важливим є ефективне судове адміністрування, яке передбачає вирішення теоретичних та практичних проблем, розробку нових методологічних підходів до практичної реалізації правових механізмів цифрового судового адміністрування, виробництво нових інноваційних форм та методів електронного урядування в адміністративних судах.

Зроблено висновок, що окремим напрямом удосконалення правового регулювання ефективного механізму реалізації принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах доцільно визнати розробку та

прийняття окремого закону про організаційно-правові засади електронної юстиції в Україні, до окремого розділу якого також увійшли правові засади організації застосування електронного адміністративного судочинства.

8. Зроблено висновок, що реалізація принципу розумності в адміністративних контрольно-наглядових провадженнях знаходить свій вираз у систематичності, прозорості та об'єктивності, профілактиці, взаємної відповідальності сторін контрольно-наглядової діяльності, ефективності, гнучкості, реальності та об'єктивності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право. Київ : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
2. Адміністративне право України: словник термінів за загред. Т.О. Коломоєць В.К. Колпакова; Держ.вищ.нав.закл. «Запоріж.нац.ун-т». К.: Ін Юре, 2014. 520 с.
3. Аквінський Ф. Про правління государів. Політичні структури епохи феодалізму в Західній Європі VI-XVII ст. Львів : Наука, 1990. С. 220–248.
4. Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 214 с.
5. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації. Одеса: Одеська юридична академія. 2007. 208 с.
6. Бервено С.М. Проблеми договірного права України : Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
7. Берназюк Я.О. Принцип легітимних очікувань (LEGITIMATE EXPECTATIONS): Поняття та зміст. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/15/11.pdf>
8. Блінова Г.А., Адміністративно-правові засади інформаційного забезпечення діяльності органів публічної влади органів публічної адміністрації в Україні: актуальні питання теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07: Запоріжжя, 2019, с. 359.
9. Боднар Т.В. Добросовісність, розумність та справедливість як принципи виконання договірного зобов'язання. *Юридична Україна*. 2005. № 3. С. 39–45.
10. Бондар Ю. Аксіологія права як чинник розвитку правознавства. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. №1. С. 154–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2007_1_16.

11. Ванджурак Р.В. Сократ й українська юриспруденція: передумови, сучасний вплив і майбутнє. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1 (21). С.47–53.
12. Вебер М. Господарство і суспільство. Пер. з нім. М. Кушнір. Київ : Всесвіт, 2013. 1112 с.
13. Водний кодекс України від 07 червня 2020 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Волинка К. Г. Теорія держави і права : Навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
15. Гайван П.Д. Значення темпоральних факторів у практиці Європейського Суду з прав людини. Критерії розумності строку провадження за Європейською конвенцією та українські реалії правозастосування. процесу за Європейською конвенцією та українські реалії правозастосування. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 14-19.
16. Галай В. О. Сучасна концепція принципів публічної служби в адміністративному праві України: автореф. дис... д-ра. юрид. наук. Ірпінь, 2020. 40 с.
17. Гельвеций К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання. Пер. з фр. Б. Підмогильний. Київ : Основи, 1994. 413 с.
18. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. пер. з англ. Р. Димерець [та ін]; наук. ред. Т. Польська. Київ : Дух і Літера, 2000. 600 с.
19. Гончаренко О.А. «Розумний строк» розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2012. № 3. С. 126–131.
20. Гончаренко В. Г., Андрушко, П. П., Базова, Т. П. [та ін]. Юридичні терміни. Словник-довідник. Київ: Либідь. 2004.
21. Городовенко В.В. Принципи судової влади : Монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.
22. Горшеньова М.С., Закоморна К.О., Ріяка В.О. [та ін]. Конституційне право зарубіжних країн. Київ: Юрінком Інтер. 2006.

23. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
24. Гуйван П. Д. Часова визначеність національної правової системи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2018. №5 (17). С. 117-123.
25. Гусак О.С. Принципи судочинства в системі принципів права: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 247 с.
26. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : Навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с.
27. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу : Навчальний посібник. Харків : Консум, 2004. 432с.
28. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 496 р.
29. Денисюк Д.С. Визначення адміністративної послуги в діяльності органів внутрішніх справ. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 401–405.
30. Дідич Т.О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові і практичні аспекти : Монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 492 с.
31. Дідич Т.О. Становлення правоутворення в контексті трансформації державно-правового впливу на суспільство. *Правоутворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : Монографія*. За заг. ред. Ю.Л.Бошицького. Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. Розділ 1, п/р.1.3. С.42–62.
32. Дідро Дені. Жак-Фаталіст. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. В. Підмогильний (пер.). Харків : Фоліо, 2007. 447с.

33. Драган І.О. Організація надання публічних послуг населенню органами влади: зарубіжні практики. *Державне управління: удосконалення і розвиток*. 2014. № 4. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=703>.
34. Дяченко С.В., Ковтунович Т.О. Неприпустимість зловживання цивільними процесуальними правами як новела цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2018. Вип. 6. С. 103–106.
35. Європейські та міжнародні стандарти у сфері правосуддя. 2015. Київ. Європейський Союз. USAID. URL : https://new_justice.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/EU_Standarts_book_web-1.pdf.
36. Загальна теорія держави і права : Підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
37. Загальна теорія права. Академічний курс : Підручник для студентів-юристів. За ред. С.В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 576 с.
38. Збірник витягів з рішень Європейського суду з прав людини, рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді. Укладачі Т.І. Фулей, О.М. Кучів. Київ. Національна школа суддів. 84 с. URL : <http://www.nsj.gov.ua/files.pdf>.
39. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
40. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Право на захист публічного інтересу як об'єкт правовідносин. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 13. С. 17–24
41. Іншин М.І. Правове регулювання вивільнення працівників органів внутрішніх справ України : навчально-практичний посібник ; за ред. В.С. Венедиктова. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. 159 с.

42. Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. за заг. ред. Н. М. Хоми; Т.В. Андрущенко, О. В. Бабкіна, І. Ю. Вільчинська та ін.; 2-е вид., перероб. і доп. Львів : «Новий Світ–2000», 2017. Т.1. : Від зародження до початку XX ст. 404с.
43. Кайло І. Ю. Види функцій нагляду та контролю за додержанням трудового законодавства України. *Юридичні науки*. 2020. № 6. С. 222-239.
44. Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право : Підручник для вищих навчальних закладів. Київ : «МП Леся», 2014. 240 с.
45. Калюта А. Б. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів України. 2007.
46. Кант І. Естетика. Переклад з німецької Богдана Гавришківа. Львів : Аверс, 2007. 360 с.
47. Капліна О.В. Оцінні поняття в кримінальному судочинстві. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. Вип. 2. С. 160–167.
48. Карнаух Б.П. Правомірні очікування в практиці Європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м.Харків, 19 лют. 2016р.). Харків, 2016. С. 223–225.
49. Карпен У. Процес виконання закону. Нариси з нормотворення (міжнародний досвід) : у 2-х кн. Київ : Укр. шк. навчання нормопроєктувальників. Кн. 2. Укр.-канад. програма з нормотворення. 2000. 236 с.
50. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
51. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
52. Козловський А.А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. Чернівці : Рута, 1999. 295с.

53. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02. Київ, 1999. 436с.
54. Колодій А.М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
55. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. Альманах права. *Основоположні принципи права як його ціннісні виміри*. 2012. Вип. 3. С.40–44.
56. Комісаров С.А. Адміністративна діяльність Національної поліції України щодо запобігання правопорушенням у сфері публічного порядку в умовах АТО. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2 (63). С. 66-71.
57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
58. Конституція України від 28.06.1996 р. Закон України № 254к/96-ВР від 30.09.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
59. Копоть В.О. Правовий реалізм : Монографія. За ред. С.В.Бобровник; НАН України, Київ. ун-т права. Київ : Вид. Нац. бібл. ім.В.М.Вернадського, 2010. 186 с.
60. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2009. 312 с.
61. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1. 2012. С. 3–17.
62. Кравцов С., Правник С., Мошура Л., Електронне судочинство як сучасний тренд. *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2021. №4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/55.pdf.
63. Кравчук В.М. Теоретико-методологічні проблеми наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 1. С. 73–81.

64. Кравчук М.В. Проблеми теорії держави і права (опорні конспекти) : Навч. посіб.для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид., змін. й допов. М. В. Кравчук (авт.-упоряд.). Тернопіль : Екон. думка, 2016. 420 с.

65. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в дозвоільно-ліцензійних провадженнях: нормативне регулювання та зарубіжний досвід. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 679–685. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.98>.

66. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 631–634. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/149>.

67. Крінціленко В.С. Окремі питання становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 78–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.11>.

68. Крінціленко В.С. Історико-правова характеристика становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.9>.

69. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 431–434. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-116>.

70. Крінціленко В.С. Принцип розумності у контексті судової практики ЄСПЛ. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 316–319. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-81>.

71. Крінціленко В.С. Методологія наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 125–128. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-29>.

72. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. 456 с.

73. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

74. Кріцак І.В. Теоретико-правовий аналіз існуючих моделей функціонування поліції та проблема реалізації функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 23–29.

75. Легеза Є. Зарубіжний досвід правового регулювання адміністративних послуг, що надаються органами влади та його впровадження в діяльності міліції України. URL: <http://radnuk.info/home/24281-2013-05-29-18-09-07.html>.

76. Легеза Ю.О. Адміністративно-правове забезпечення безпеки ведення публічних інформаційних сервісів як складова національної безпеки України. *Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation : Scientific monograph*. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 301 p. P. 6–21. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-1>

77. Легеза Ю.О., Борисенко А.О. Процесуальний судовий розсуд у врегулюванні виборчих спорів: практика ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 831-834.

78. Легеза Ю.О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація Правові новели. *Науковий юридичний журнал*. 2022. №18. С. 77-

79. Лісовий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
80. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння : у 4 кн.; пер. з англ. Н.Бордукової. Харків : Акта, 2002. Кн. 1. 152 с.
81. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві : Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
82. Луць Л.А. Загальна теорія держави і права: Навчально-методичний посібник. Київ : Атіка, 2010. 412 с.
83. Лученко Д. В. Контрольне провадження. Харків: Нац. юрид. Акад. ім. Ярослава Мудрого. 2003.
84. Майданик Р.А. Науково-практичний коментар до ст. 3 Цивільного кодексу України. Системи інформаційно-правового забезпечення ЛПА:ЗАКОН, файл КК000873.LHT.
85. Малиновський В. Я. Державне управління. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки. 2000. 553 с.
86. Мандрікова К.О. Розумність у правовому регулюванні: вимоги до нормотворчості та правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 196 с.
87. Марченко М. Адміністративний нагляд як вид превентивної діяльності Національної Поліції України. *Entrepreneurship, Economy and Law*. №6. С. 77–81.
88. Матюхіна Н.П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Консум, 2001. 131 с.
89. Мішина Н.В. Застосування медіації у спорах за участі органу місцевого самоврядування: конституційно-правовий вимір. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 2. С. 19-22.

90. Науково-практичний коментар до проекту Закону України «Про адміністративну процедуру». Авт. колектив (Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. [та ін.];) за заг. ред. Тимощука В. П. Київ: ФОП Мишалов Д. В., 2019. 460 с.

91. Несинова С.В. Державно-правовий механізм захисту прав неповнолітніх в Українській РСР (60-ті - початок 80-х років XX століття). Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 2005.

92. Никоненко М.А. Значення у процесі доказування розумності строків як засади кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. Київ. 2013. Вип. 27. С. 43–46.

93. Новіков Б.В., Синьоок Г.Ф., Круш П.В. Основи адміністративного менеджменту. Київ: Центр навчальної літератури. 2004. 560 с.

94. Обрусна С., Іванова І., Чубань В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення електронного суду в Україні в умовах пандемії COVID-19. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. 4. 196-198. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/48.pdf.

95. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика) (січень 2021 року). URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2021_03_16_Oglyad_KAS_01_2021.pdf

96. Окопник О.М. Органи внутрішніх справ в організаційно-правовому механізмі реалізації виконавчої влади в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 179 с.

97. Пальчевський С. С. Педагогіка. Київ: Каравела. 2007. 576 с.

98. Петришин О. В., Погребняк, С. П., Смородинський, В. С. [та ін]; Теорія держави і права. Харків: Право. 2014. 320 с.

99. Писаренко Н. Позасудове оскарження як вид адміністративної процедури (стан та перспективи удосконалення правового врегулювання). *Адміністративна процедура: особливості формування української концепції* : матеріали Круглого столу, м. Харків, 15 вересня 2017 р. Харків : Національна академія правових наук України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 86–91.

100. Підстави відступлення Великої Палати Верховного Суду від власних правових позицій і запитання щодо таких підстав. 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/183692_pdstavi-vdstuplennya-veliko-palati-verkhovnego-sudu-vd-vlasnikh-pravovikh-pozitsy--zapitannya-shchodo-takikh-pdst

101. Платон. Діалоги. Пер. з давньогр. Київ : Основи, 1999. 395 с.

102. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : Монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

103. Погребняк С. П. Справедливість змісту нормативно-правових актів як умова їх правомірності. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. №2. С.41–50.

104. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. 455 с.

105. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

106. Подольчак Н. Поняття та види ефективності систем управління машинобудівних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 23(606). С. 203-210.

107. Поліводський О. Принцип легітимних очікувань в екологічних і земельних спорах. Практика Європейського суду з прав людини та судів України: проблеми застосування і шляхи вирішення. Міжнародний судовий форум : «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року) : Збірник матеріалів. Київ, 2019. 192 с.

108. Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>

109. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 160/13903/21 (провадження № К/990/353/23) від 20 квітня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110380336>

110. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № № 483/847/17 (провадження К/9901/3097/17) від 15 травня 2018 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74003185>

111. Постанова № 11 від 17 жовтня Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v0011740-14/print>.

112. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2024 року у справі № 806/5175/14 (провадження № 11-227апп24).

113. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року, № 640/1374/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/84320526>

114. Постанова ВП ВС про можливість оскарження ухвали про зупинення провадження в апеляційному порядку за правилами КАС та інших ухвал, що перешкоджають розгляду. 2024. URL: <https://forum.antiraid.com.ua/topic/15701-postanova-vp-vs-pro-mozhlivist-oskarzhennja-uhvali-pro-zupinennja-provadžhennja-v-apeljacijnomu-porjadku-za-pravilami-kas-ta-inshih-uhval-shho-pereshkodzhajut-rozgljadu/>

115. Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг Постанова Кабінету Міністрів України № 737 від 17 липня 2009 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/737-2009-п#Text> (втратив чинність).

116. Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду від 13 вересня 2017 року у справі № 813/3676/16 (провадження № К/9901/39297/18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/>

117. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>.

118. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту. Київ: Наук. Думка, 2007. 586 с.

119. Прийма С. В. Принцип розумності тлумачення норм права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. №3. С. 34–43.

120. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

121. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01 грудня 1994 року № 264/94-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80#Text>

122. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.

123. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

124. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006р. №3477-IV. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

125. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 року № 2343-XII . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/print> (втратив чинність)

126. Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії : Закон України від 11.01.2000 р. № 1370-XIV. *Офіційний вісник України*. 2000. № 7 (03.03.2000). Ст. 242.

127. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 р. № 2806-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39 (14.10.2005). Ст. 2429.

128. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

129. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>

130. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

131. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

132. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

133. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

134. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>

135. Про сервісні послуги та сервісні центри Міністерства внутрішніх справ України : Проект Закону України від 2 квітня 2015 р. № 2567. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54676.

136. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права : монографія ; за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. К. : Логос, 2014. 237 с.

137. Рабінович С. П. Нормативний зміст засади розумності: природно-та позитивно-правовий виміри. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 7. С. 47–58.

138. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : Навчальний посібник. Вид. 10–е, доповн. Львів : Край, 2008. 224 с.
139. Радбрух Г. Філософія права; пер. з нім. Є. Причепія, В. Приходько. Київ : ТанDEM, 2006. 316 с.
140. Радишевська О. Р. Конституційні цінності як аксіологічний чинник формування загального адміністративного права України. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 30–38.
141. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Букхольц проти Німеччини» від 19.03.1981р. (Заява № 5678653/81) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_003#Text.
142. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Мушта проти України» від 18.11.2010р. (Заява № 8863/06). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92414979>.
143. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Фрессоз і Руар проти Франції» від 21.01.1999 р. (Заява № 29183/95). Веб-сайт Центру демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-fressoz-i-ruar-proty-frantsiyi/>.
144. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-05#Text>
145. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-пп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v003p710-03/print>.

146. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності) від 20.06.2007р. №5-рп/2007. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07#Text>.

147. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004 р. справа №1-10/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>.

148. Русу С. Д. Проблеми визначення поняття добросовісності і розумності у Цивільному кодексі України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2. С. 51–57.

149. Саміло Г. О. Теорія держави і права : Навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.

150. Свояк Д., Потапенко А. Чому «Електронний суд» ніколи не стане реальністю в Україні. *«Конституційний процес в Україні: політичні та правові аспекти»*. 2022. № 4 (95). с. 19-22.

151. Сєніна А.О. Особливості та організаційний досвід надання адміністративних послуг у країнах ЄС. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 25–33.

152. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

153. Січевлюк В. А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади) : Монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/2020/sichevlyuk_v_a_evolyuciya_kategorij_pravova_subktnist_teoretiko-prikladni_zasadi_-_monografiya.pdf.

154. Сокурєнко В.В. Адміністративна діяльність органів поліції України: підручник, Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017.

155. Соловійова О., Сьоміна В. Щодо принципів адміністративної процедури. *Адміністративна процедура: особливості формування української концепції* : матеріали Круглого столу, м. Харків, 15 вересня 2017 р. Харків : Національна академія правових наук України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 92–101.

156. Справа «Брумареську проти Румунії». Заява № 28342/95. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2355>

157. Справа «Осман проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text

158. Справа «С. В. проти Сполученого Королівства», заява № 20166/92. Case of S. V. v. the United Kingdom, application № 20166/92.

159. Страшинський Б. Р. Зародження уявлень про принцип розумності в праві у правових вченнях Античності. *Доктринальна основа формування професійного правника*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Присвяч. 180 річчю кафедри теорії та історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ, 22 квітня 2021р.). Київ : КНУТШ, 2021. С.112–116.

160. Страшинський Р.Б. Значення принципів права в системі засобів забезпечення прав і свобод людини. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Луцьк, 13 грудня 2019 р.); уклад. Л. М. Джурак. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С.120–123.

161. Страшинський Б. Р. Принцип розумності в праві та його функціональне призначення в системі принципів права. *Альманах права. Роль правової доктрини у забезпеченні прав людини*. 2020. Вип.11. С. 219–223.

162. Страшинський Б. Р. Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти: дис. ... д-ра філос.: 081. Київ, 2022. 252 с.

163. Страшинський Б. Р. Принципи права як основа правового забезпечення прав і свобод людини: категоріальний вимір. *Права людини та юридична практика їх захисту: основні напрями їх взаємовпливу та підвищення ефективності в умовах глобалізованого суспільства*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Дніпро, 9 грудня 2019р.); укладач Л.М.Сердюк. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С.160–164.

164. Страшинський Б.Р. Принципи права: феноменологічні засади. Шевченківські читання: матер. Наук.-практ. конф. (жовтень 2020 р.). Київ, 2020. С. 63–65.

165. Страшинський Б. Р. Сучасний стан та перспективи наукового дослідження принципів права. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2019. № 5. С. 53–55.

166. Суббот А. Застосування в Україні передових світових стандартів організації ефективної діяльності правоохоронних органів. *Віче*. 2014. № 10. С. 5–8.

167. Сущенко Д. В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 211 с.

168. Теорія держави і права : Мультимедійний навчальний посібник. Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний [та ін]; Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/tdp-new/info/authors.html>.

169. Теорія держави і права : Навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. Безпеки. О.О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л.М.Стрельбицької. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.

170. Теорія держави і права : Навчальний посібник. Упоряд. Л.М.Шестопалова. Київ : Прецедент, 2006. 224с.

171. Теорія держави і права : Підручник. С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський; за ред. С.Л.Лисенкова. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 448с.

172. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник . За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. URL: http://ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/409.htm.

173. Тимошук В. Реформа МВС: ще більше довідок, платних послуг та ніякої децентралізації. URL: <http://pravo.org.ua/administratywni-posluhy/1918-reforma-mvs-shche-bilshe-dovidok-platnykh-posluh-i-niiakoi-detsentralizatsii.html>.

174. Тищенко І.О. Європейський досвід захисту прав громадян у сфері надання адміністративних послуг та напрями його впровадження в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 245–251.

175. Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : Монографія. Харків : ХНПУ, 2020. 140 с.

176. Україна ознайомилась з позитивним досвідом реформування ДАІ Грузії. 30.11.2011. Офіційний портал Всеукраїнської спеціальної колегії з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю. URL: http://vsk.kiev.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=401:ukraina-oznaiomylas-z-pozytyvnyim-dosvidom-reformuvannia-dai-hruzii&Itemid=192&lang=ua.

177. Федоренко В. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні: наукова доповідь. НАПрН України, Київський регіональний центр. Київ: Ліра-К, 2015. 64 с.

178. Федулова Л. І. Менеджмент організацій. Київ: Либідь. 2004. 560 с.

179. Фролов Ю. М. Класифікація принципів адміністративних процедур. *Форум права*. 2013. № 4. С. 423–429. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

180. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2003. 253 с.

181. Харащук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні: навчальний посібник. Харків: Фоліо, 2002. 225 с.
182. Хопта О.С. Принципи права як доктринальна основа удосконалення діяльності органів судової влади України. Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства: Мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (м.Суми, 21-22 травня 2015р.). Суми : Сумський державний університет, 2015. С. 41–44.
183. Цвігун Д.П. Співвідношення контрольної та адміністративно-наглядової діяльності: навчальний посібник. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2002. № 140. С. 37-39.
184. Цивільне право : Підручник у 2-х кн. О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В.Боброва, А. С. Довгерт [та ін]; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ : Юрінком Інтер, 2002. Кн. 1. 720 с.
185. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. №435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
186. Цивільний кодекс України. Постатейний науково практичний коментар у 2 х ч. Керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А. С. Довгерт, проф. Н. С. Кузнецова. Київ : Юстініан, 2005. Ч. 1. 680 с.
187. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
188. Циппеліус Р. Юридична методологія; переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів Р. Корнути. Київ : Реферат, 2004. 176 с.
189. Шевчук Р. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №11. С. 216-219.
190. Шкуратова І. І. Державне управління розвитком аграрного сектора регіону в умовах невизначеності та ризику. Київ: Рада по вивченню продуктивних сил України. 2009. 356 с.
191. Ющик О. І. Теоретичні проблеми законодавчого процесу. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. 2005. 519 с.

192. Які витрати може стягнути ВНЗ з особи, яка не відпрацювала три роки після навчання: правові висновки ВС. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/184512-yaki-vitrati-mozhe-styagnuti-vnz-z-osobi-yaka-ne-vidpratsyuvala-tri-roki-pislya-navchannya-pravovi-visnovki-vs>

193. Яковець І., Шимоволос, С., Мар'яновський, А. [та ін]; Посібник для спостережних комісій України. Київ: ППІ, 2007.

194. About execution of decisions and application of practice of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine of February 23, 2006, №. 3477-IV. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2006. №. 30. Art. 260.

195. Agrokompleks v. Ukraine. Application № 23465/03, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122696>

196. Ahmad Tholabi Kharlie. The Application of the Strict Liability Principle in the Indemnity Laws for Livelihoods in Indonesia. Analysis of The Supreme Court's Decision Number 1794K/pdt/g/2004. *Jurnal Cita Hukum* (Indonesian Law Journal). № 1. 2020. Pg. 65-84. URL: <https://doi.org/10.15408/jch.v8i1.15000>

197. Alvarado A. Introducción al estudio al derecho procesal. Santa Fe: Editorial Sos. 2017.

198. Association agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part": International document dated June 27. 2014. №. 984_011. *Official Gazette of Ukraine*. from September 26. 2014. №. 75. Art. 2125.

199. Bandrés J. Doctrinal considerations of the implications of due process. *Revista social y juridica en los procesos*. 2016. №5(7). Pp.118- 139.

200. Bernaziuk O. O., The concepts and features of electronic justice in Ukraine. *"Law and society"*. 2019. № 3. part 2. p. 18.

201. Brintsev O. V. "Electronic Court" in Ukraine: Experience and prospects: monograph. Kharkov: Law, 2016. p. 5.

202. Brumărescu v. Romania. Application № 28342/95, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337>
203. C.G. and Others v. Bulgaria. Application № 1365/07, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86093>
204. Cantoni v. France. Application № 17862/91, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58068>
205. Cappelletti M. The „Mighty Problem” in Judicial Review and the Contribution of Comparative Analysis. *Legal Issues of Eur. Integration*. 1979. № 1. P. 409.
206. Case “The Parish of the Greek Catholic Church in Lupen v. Romania”, application № 76943/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169054>
207. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: International document dated 04 November 1950 № 995_004. *Official Gazette of Ukraine official publication*. 1998. №. 13. (№ 32 dated 23.08.2006). p. 270.
208. Cordero E. Administrative sanctioning law and its relationship with criminal law. *Revista de Derecho (Valdivia)*. 2016. XXV(2). Pp.131-157.
209. Delcourt v. Belgium. Application № 2689/65, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57467>.
210. Dombo Beer v. Austria. Application № 30428/96,” ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59204>
211. Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands. Application № 14448/88, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850>
212. Duska Sarin. Right to access to court in jurisdiction of the European Court of Human Rights. *Pravni Vjesnik*. 2015. № 3-4. Pp.286.
213. Ferrari B. Principle of impartiality. *Revista de derecho procesal garantista*. 2016. № 1(2). Pp. 1-14.
214. Holmes O. Collected Legal Papers. New York : Harcourt, Brace & Howe, 1920. 316 p. URL : <http://my-shop.ru/shop/books/977508.html>.

215. Judgment of the ECtHR of 10 December 2009. Final of 10 March 2010 in Matsyuk v. Ukraine, application № 1751/03, URL: <http://taxlink.ua/ua/court/sprava-ma-cyuk-proti-ukraini/>

216. Judgment of the ECtHR of 21 December 2010. Final of 20 June 2011 in Peretyaka and Sheremetyev v. Ukraine, applications № 17160/06 and 35548/06. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_657

217. Judgment of the ECtHR of 9 December 2010, final of 9 March 2011 in Bulanov and Kupchik v. Ukraine, applications № 7714/06 and 23654/08. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_664

218. Judgment of the European Court of Human Rights of 19 June 2001 in the case of KREUZ v. POLAND, application no. 28249/95. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_030

219. Judgment of the European Court of Human Rights of 28 February 2008 in the case “Church of the village of Sosulivka v. Ukraine №. 37878/02. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_350

220. Judgment of the European Court of Human Rights of 31 July 2012 in the case of Shapovalov v. Ukraine. № 45835/05. URL: <https://precedent.in.ua/2016/05/15/shapovalov-protyv-ukrayny-2/>

221. Justus Lipsius: On Constancy: De Constantia Translated by Sir John Stradling. Liverpool : Published by Liverpool University Press, United Kingdom, 2006. 342 p.

222. König v. Germany. Application № 6232/73. ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512>

223. Kreuz v. Poland. Application № 28249/95. ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59519>

224. Luca Sabbi. The reasonable time of tax proceedings in the Italian legal system” Intertax, 2018. № 6-7 p. 587.

225. Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania. Application no. 76943/11, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169054>.

226. M.S.S. v. Belgium and Greece. Application № 30696/09, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103050>.

227. Miragall Escolano v. Spain. Application № 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 and 41509/98, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58451>.

228. Mishyna N. V. European Court of Human Rights' judgements implementation by local and regional authorities: analyzing annual execution reports 2007–2022. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2024. Т. 34. С. 107-114.

229. Online dispute resolution in Civil and Administrative Court proceedings: new guidelines: Committee of Ministers of the Council of Europe. 2021. URL: https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a2dcff

230. Pellegrin v. France. Application № 28541/95, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58402>

231. Piersack v. Belgium. Application № 8692/79, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557>

232. Pullar v. United Kingdom. Application № 22399/93, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995>.

233. Razmetaeva Y., Barabash Y., & Lukianov D. The concept of human rights in the digital era: changes and consequences for judicial practice. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 5. Iss. 3. p. 42.

234. Recommendation R (84) 5 of the Committee of Ministers to the member states on the principles of civil procedure aimed at improving the judiciary of 28 February 1984. URL: <https://rm.coe.int/09000016804c29d0>

235. S.W. v. the United Kingdom. Application № 20166/92, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57965>

236. Salesi v. Italy. Application № 13023/87, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57814>; Tre Traktor Aktiebolag v.

237. Shevchuk O., Zui V, Maryniv I., Davydenko S., Mokhonchuk S. Human Right to Internet Access in Healthcare in the "Right to Health Concept". *"European journal of sustainable development"*. 2021. Vol. 10 Iss. 2. p. 286-300.

238. Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Proceedings for 2021-2023: Decree of the President of Ukraine dated 11.06. 2021 №231/2021. *Official Gazette of Ukraine*. 2021. №.48. p. 23. Art. 2963.

239. Sweden. Application № 10873/84. ECHR. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57586>.

240. Vilho Eskelinen and others v. Finland. Application №. 63235/00, ECHR. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117762>.

241. Volkova Yu. The principle of equality in legal regulation during public service. *Law. State. Technology*. №1. pp. 44–51. URL: 10.32782/LST/2024-1-7

242. Volkova Yu. The principle of proportionality the rule of law in the regulation of tax relations and relations related to environmental pollution. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 89-93 URL: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.18>

243. Xanthoulis N. Introducing the concept of ‘E-justice’ in Europe: How adding an ‘E’ becomes a modern challenge for Greece and the EU. URL: https://e-justice.europa.eu/176/EN/national_courts_and_other_nonjudicial_bodies?GREECE&init=true&member=1

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в дозвільно-ліцензійних провадженнях: нормативне регулювання та зарубіжний досвід. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 679–685. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.98>.
2. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в адміністративно-деліктному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 631–634. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/149>.
3. Крінціленко В.С. Окремі питання становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 78–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.11>.
4. Крінціленко В.С. Історико-правова характеристика становлення принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 69–73. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.9>.
5. Крінціленко В.С. Реалізація принципу розумності в адміністративно-судочинних правовідносинах. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 431–434. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-116>.

6. Крінціленко В.С. Принцип розумності у контексті судової практики ЄСПЛ. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 316–319. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-81>.

7. Крінціленко В.С. Методологія наукового пізнання сутності принципу розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Proceedings of the international scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 125–128. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-29>.

Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про оптимізацію механізму реалізації принципу розумності»

Чинна редакція	Пропоновані зміни	Нова редакція
Кодекс адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446)		
Стаття 2. Завдання та основні засади адміністративного судочинства <...> 3. Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків	пункт 8 ч. 3 ст. 2 викласти у такій редакції: <i>«розумність, в тому числі дотримання розумних строків розгляду справи судом».</i>	Стаття 2. Завдання та основні засади адміністративного судочинства <...> 3. Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства є: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) <i>розумність, в тому</i>

розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.		числі дотримання розумних строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення.
Закон України «Про правотворчу діяльність»		
Стаття 3. Принципи правотворчої діяльності 1. Правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів: 1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичності; 4) пропорційності;	<i>Доповнити статтю 3 пунктом 9 такого змісту «розумності, справедливості та добросовісності»</i>	Стаття 3. Принципи правотворчої діяльності 1. Правотворча діяльність здійснюється відповідно до принципів: 1) верховенства права, що включає, але не виключно, принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя; 2) пріоритетності утвердження та забезпечення прав і свобод людини, дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; 3) демократичності; 4) пропорційності;

5) необхідності та обґрунтованості; 6) системності; 7) наукового забезпечення; 8) ресурсної забезпеченості.		5) необхідності та обґрунтованості; 6) системності; 7) наукового забезпечення; 8) ресурсної забезпеченості; 9) розумності, справедливості та добросовісності.
Закон України «Про адміністративну процедуру»		
Стаття 4. Принципи адміністративної процедури 1. Принципами адміністративної процедури є: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному	1) Викласти пункт 5 статті 4 у такій редакції «добросовісність, розумність і справедливість»	Стаття 4. Принципи адміністративної процедури 1. Принципами адміністративної процедури є: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність, розумність і справедливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь

провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту.		в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту.
Стаття 10. Добросовісність і розсудливість 1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно для досягнення мети, визначеної законом. 2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства. 3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно та не зловживати ними.	Викласти статтю 10 у такій редакції: «Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість 1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом. 2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства. 3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними»	Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість 1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом. 2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства. 3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними

Проект Закону України «Про оптимізацію механізму реалізації принципу розумності»

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. до **Кодексу адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446):**

1.1 пункт 8 ч. 3 ст. 2 викласти у такій редакції: «розумність, в тому числі дотримання розумних строків розгляду справи судом»;

2. До Закону України «Про правотворчу діяльність»:

2.1. Доповнити статтю 3 пунктом 9 такого змісту «розумності, справедливості та добросовісності»;

3. до Закону України «Про адміністративну процедуру»:

3.1. викласти пункт 5 статті 4 у такій редакції «добросовісність, розумність і справедливість»;

3.2 Викласти статтю 10 у такій редакції:

«Стаття 10. Добросовісність, розумність та справедливість

1. Адміністративний орган зобов'язаний діяти добросовісно, розумно та справедливо для досягнення мети, визначеної законом.

2. Адміністративний орган при здійсненні адміністративного провадження повинен діяти, керуючись здоровим глуздом, логікою та загальноприйнятими нормами моралі, з дотриманням вимог законодавства.

3. Особа зобов'язана здійснювати надані їй права добросовісно, розумно та не зловживати ними»;

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.